STRIP SCHRIFT

Maandblad / Nr. 177/178 / Losse nummers f 8,– / Bfrs. 165

Francois en Luc Schuiten

Claude Renard

Benoit Peeters

Wendy Pini's Elfquest

Geweld bij Hermann

De toplijsten van 1983

Tom Wilson

Albert Uderzo

Neal Adams

STRIP SCHRIFT

nr. 177/178 – 17e jaargang, 1983

Uitgegeven door Vonk/Uitgevers B.V. voor Het Stripschap, Nederlands Centrum voor Belangstellenden in Strips, goedgekeurd bij K.B. 30 sept. 1968.

Redaktie: Postbus 15268, 1001 MG Amsterdam (020-250975).
Uitgevers: Vonk/Uitgevers B.V., Postbus 420, 3700 AK Zeist, tel. 03404-52292, telex 70042.
Advertentie-exploitatie: Inlichtingen en tarieven: Bureau Nassau, Jan van Nassaustraat 18, 2596 BT Den Haag, telefoon 070-249500. U kunt ook uw advertenties direct inzenden aan de uitgever, Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Klachten over bezorging, adreswijzigingen en inlichtingen over abonnementen uitsluitend via Postbus 420, 3700 AK Zeist.

Redaktie: Hans van den Boom, Kees de Bree, Har Brok, Jac Drewes, Rob van Eijck, Hans Frederiks, Peter de Raaf.

Nieuwsredaktie: Donald Stroomberg.

Vaste medewerkers: Annelies Heidstra, Wim van Helden, Rob Møhlmann, Nico Noordermeer, Ernst Pommerel, Mat Schifferstein, Jan Smet, H. F. Smit, Hennie Wesseling, Rein van Willigen.

Vormgeving: Hans Frederiks.

Omslagtekening: © F. Schuiten

Stripschrift is verkrijgbaar:
- via een lidmaatschap/abonnement à f 62,—. Postgiro 1513000 of bankrekening 42.11.38.114, beide t.n.v. Het Stripschap te Amsterdam.
- via een abonnement (jan. t/m dec.) à f 47,50. (buitenland f 59,—.
- via een CJP-abonnement à f 42,75.
- losse nummers (ook verkrijgbaar in de boekhandel) à f 6,— Dubbele nummers f 8,—. Postgiro 209948 t.n.v. 'Stripschrift' te Zeist.

Houders van een CJP-paspoort dienen zich via hun CJP-buro op te geven. Lopende (bestaande) abonnementen kunnen eerst worden omgezet in het komende kalenderjaar. Abonnementen op Stripschrift, opgegeven in de loop van een kalenderjaar, omvatten alle in de desbetreffende jaargang te verschijnen nummers.

Distributie voor België: Persagentschap Vervoer en Distributie, Klein- Eilandstraat 1, 1070 Brussel, tel. (02) 5240130.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Stripschrift en auteurs.

De verantwoordelijkheid voor de geplaatste artikelen berust bij de auteurs.

ISSB BR. 0165-845.

Druk: Vonk Zeist.

Redaktioneel

Voor u ligt het nieuwe nummer van Stripschrift, voor de derde maal dit jaar een dubbelnummer. De reden, dat de jaargang wordt volgemaakt met dit dubbelnummer en niet met twee enkele nummers, is gelegen in het feit, dat er in de loop van dit jaar grote vertraging is opgetreden in de produktie van Stripschrift. Organisatorische veranderingen, die dit jaar zijn doorgevoerd bij de uitgever, en die ook van invloed waren op de relatie tussen de redaktie en de uitgever, zijn o.a. aan deze vertraging debet geweest. Pogingen van de zijde van de redaktie om deze vertraging in de loop van het jaar in te lopen zijn maar ten dele geslaagd. Om de achterstand volledig in te lopen, en de lezer weer op tijd in 1984 het stripnieuws onder ogen te brengen, brengen wij dit dubbelnummer met een omvang van twee enkele nummers. Wij hopen, dat u als lezer vrede kunt hebben met deze oplossing. Voor de toekomst zijn afspraken gemaakt om herhaling te voorkomen.

de redaktie

Inhoud

De fantastische werelden van François en Luc Schuiten
Zestien jaar is François Schuiten als voor hij voor het eerst een strip geplaatst krijgt: een primitief en slecht getekend verhaal. Iets meer dan tien jaar later heeft hij samen met zijn broer Luc en leermeester Renard een aantal klassieke-albums afgeleverd. In dit eerste interview een overzicht van het beginwerk / **4**

Claude Renard over Saint Luc: 'Iedere tekenaar heeft zijn eigen stijl en die moet je zien te ontwikkelen'
Claude Ranard is mede-auteur van 'De medianen van Cymbiola' en 'De Rail', maar ook was hij jarenlang leraar aan de bijna legendarische Saint-Luc tekenacademie. In dit interview vertelt hij over zijn leermethode / **7**

Schuiten-Renard: 'Als je op je eentje werkt loop je het risico dat je alleen nog maar dingen maakt die je goed kunt'
Twee mensen die samen een strip maken? Heel normaal, een tekenaar en een scenarist! Twee mensen die werkelijk alles samen doen, samen een verhaal schrijven, schetsen en inkten, komt minder veel voor. In dit interview vertellen Schuiten en Renard uitgebreid over hun samenwerking / **10**

Schuiten-Peeters: 'Welk element verstoort het allesomvattende systeem?'
Behalve met Claude Renard werkt François Schuiten ook nog samen met Benoit Peeters. Voor het album 'De muren van Samaris' bedacht Schuiten het plot en schreef Peeters daarna het scenario. Schuiten en Peeters over de filosofie achter de verhalen/ **17**

De Eindscore van 1983
Net zoals in de vorige jaren geeft de redactie zich bloot met hun persoonlijke toplijsten, die deze keer vergezeld gaan van een zelfportret. De optelling van de lijstjes levert de albums van het jaar op / **43**

Unieke heruitgaven en bizarre hertekeningen van Bob de Moor
Har Brok over een stortvloed van albums van Bob de Moor / **58**

Albert Uderzo: 'Het schrijven is voor mij een nieuwe uitdaging!'
Na twee jaar betrekkelijke stilte verscheen afgelopen oktober een nieuw Asterixalbum. Stripschrift sprak met Uderzo over hoe het is om Asterix alleen te maken en over dit nieuwe album / **60**

Wendy Pini op zoek naar de elf in haarzelf
Het aantal vrouwelijke striptekenaars is nog altijd zeer klein. Onlangs voegde zich bij het kleine groepje een nieuwe tekenares: Wendy Pini. Een nadere kennismaking met haar en haar strip 'Elfquest' / **20**

Tom Wilson: Striptekenaar in plaats van mijn werker!
In Amerika is het stripfiguurtje Ziggy van tekenaar Tom Wilson populairder dan Snoopy of Garfield. De tekenfilm 'Ziggy's Gift' kreeg onlangs een Emmy Award, redenen genoeg voor een interview / **49**

Hoj! Stripwerk!, knippen, plakken, kleuren, inkten en ruilen in de Nederlandse les
Een bespreking van het eerste Nederlandse lesboek over en met strips / **62**

Neil Adams: 'Ik laat graag wat rotjes knallen'
Neil Adams heeft zich de laatste jaren intensief bezig gehouden met de arbeidsomstandigheden van zijn collega-tekenaars in de Verenigde Staten. Tegenwoordig verkoopt hij nieuwe strip-reeksen van grote Amerikaanse striptekenaars. Over deze en andere onderwerpen een interview / **54**

Hermann: 'Geweld is een geestesgesteldheid! De mens wil huiveren! De mens wil sensatie! Behoefte aan sensatie kan je hooguit bevredigen, niet stimuleren!
Hermann is een veelzijdig stripmaker. Naast keiharde western- en avonturenstrips maakt hij een dromerige kinderstrip, allemaal in een geheel eigen stijl. Kees de Bree maakte een interview met de schepper van Comanche, Nick en Jeramialh, en ontlokte hem een niet te stuiten woordenstroom / **24**

Wilt u het rauw of gebraden?
Hermann tekende onder het pseudoniem Hairman deze tien-paginastrip voor het blad 'Rantanplan' / **35**

Boeken in 't kort..... 64
Nieuws 65

De fantastische werelden van François en Luc Schuiten

door Mat Schifferstein

François Schuiten wordt geboren in Brussel op 26 april 1956. Zestien jaar is hij als zijn eerste strip wordt gepubliceerd, een kort verhaal van vijf pagina's.
François Schuiten: 'Goscinny was toen redakteur van het blad Pilote en wilde voor de Belgische editie wat materiaal uit België er in. Ook Comès heeft er toen ingestaan.'
Voor het scenario van het betreffende verhaal, *Mutation*, werd François geholpen door zijn broer Luc, een samenwerking die later nog zou worden voortgezet. Mutation is heel primitief getekend als we het vergelijken met het werk wat François enkele jaren later voor Métal Hurlant zal gaan maken; het scenario is eveneens erg zwak, het is een traditioneel horror-verhaal over een jongeman die pech krijgt in een verlaten streek en daar, tijdens een onweer, een huis binnendringt, dat schijnbaar verlaten is. Schijnbaar, want de jongeman wordt overmeesterd door een vampier die als twee druppels water op hem lijkt, en die in zíjn plaats het huis verlaat.

Architektuur van de utopie

Luc Schuiten, de broer van François, is architect. Strikt genomen heeft hij met strips niets te maken. Luc wordt sterk geboeid door de *utopische architektuur*. Bekende filosofen hebben in de loop der geschiedenis beelden geschapen van een heilstaat, een ideale samenleving, die dan wel niet te verwezenlijken was, maar die wel de bestaande maatschappij tot voorbeeld kan strekken. De meeste utopische architekten werken aan ontwerpen die nooit gerealiseerd kunnen worden; dit in tegenstelling tot de meeste architekten die proberen iets te maken wat ook gebouwd kan worden, iets wat aangepast is aan de bestaande omgeving. Luc zit daar tussenin: zijn doel is utopie en werkelijkheid met elkaar te verbinden in zijn ontwerpen. Als hij iets ontwerpt, wil hij dat in principe ook uitvoerbaar maken, zijn konstrukties moeten gebouwd kunnen worden, maar de ontwerpen moeten zijn utopische idealen zo dicht mogelijk benaderen en geen konstrukties worden die alleen maar voortbouwen op gegeven architektuur uit de werkelijkheid.

Carapaces...

Waarom die eisen?
Luc Schuiten: 'De architectuur die op het moment gemaakt wordt is uiterst oppervlakkig. Deze architektuur is zelfs geen kunst meer op zich, ze is alleen maar een platvloers gemiddelde geworden van allerlei dingen en ideeën. Doordat wij in van die uiterst "gewone" huizen wonen, wordt onze fantasie ook verarmd. En tegen die verarming wil ik vechten.'
Stripschrift: Kun je een voorbeeld geven hoe je op een ontwerp komt?
LS: 'Nou, ik had bijvoorbeeld het idee om iets te ontwerpen aan de hand van een magische talisman, die me fascineerde. Die talisman had een zevenhoekige vorm. Uiteindelijk heb ik een klein huis gebouwd rond een boom. Een huis met een achthoekige vorm.'
SS: Maar waarom werk je met François aan stripverhalen?
LS: 'Niet alle ontwerpen die ik maak, zijn ook in de praktijk te realiseren; ze zijn bijvoorbeeld veel te duur. Er zitten echter wel ideeën achter, die ik wil uitdragen. In stripverhalen kun je hele steden ontwerpen, je kunt een samenleving kreëren, je kunt gebouwen laten zien die funktioneren in die samenleving...'
François Schuiten gaat lesnemen op de St. Luc-akademie in Brussel. Hij ontmoet daar Claude Renard, die lesgeeft in het striptekenen. François werkt hard om zijn tekenwerk te verbeteren, en zijn volgende publikaties zijn er dan ook naar. Voor de verhalen die hij in die periode maakt (en waarvan de meeste later zullen veschijnen in het album *Carapaces*) blijft zijn broer Luc zijn vaste medewerker.

Carapaces: het taboe

FS: 'Luc en ik maken samen het scenario. Soms begint hij en maak ik het af, en andersom gebeurt ook. Luc zorgt niet alleen voor ideeën, maar hij bepaalt ook het karakter van het verhaal, en de vorm ervan. Ik maak vervolgens alle tekeningen, waarop Luc dan nog kritiek geeft. Hij zorgt ook vaak voor de dekors. Zo heeft hij in het verhaal *De mistsnijder* de stad ontworpen, een architektuur die niet al te ongeloofwaardig is of fantastisch, maar een funktionele architektuur, zodat de lezers zich kunnen voorstellen dat die bestaat. Die stad is ook technisch doordacht, met voor die stad noodzakelijke, funktionele gebouwen. Ook het technische materiaal waarvan de stad gebouwd is, is van de hand van Luc. Technisch is het mogelijk een huis te bouwen als dat waarin die mistsnijder woont;

het is alleen te duur omdat er geen bedrijf is, dat de spullen daarvoor levert.'
In 1977 publiceren de gebroeders Schuiten het eerste van een reeks verhalen die hen beroemd zullen maken: *Carapaces* (in het Nederlands: *Pantsers*), een verhaal dat zich afspeelt na een atoomramp, waardoor de nog levende mensen gedwongen zijn in een soort harnassen te leven die hen beschermen. In een wereld die één afvalbelt van metaal is, ontdekken zij hun eigen lichaam, pellen hun metalen omhulsel af en bedrijven de liefde. Een daad die snel en gruwelijk bestraft wordt. Trapt één van hen in het begin van het verhaal twee parende insekten dood, nu worden zij levend opgevreten door een insektenzwerm. Waarna de insekten hun heerschappij in deze metalen wereld weer gevestigd hebben: het laatste plaatje toont ons weer twee parende insekten. De overeenkomst die er tussen de glanzende vleugels van de kevers bestaat en de glans van het metaal in de wereld om hen heen is geen toeval: door het kleurgebruik geeft François aan, dat deze metalen wereld de insekten toebehoort, en dat de twee mensen een taboe geschonden hebben door hun blanke huid te tonen; het kontrast tussen de twee kleuren in het verhaal is als het ware te groot en wordt zo snel mogelijk opgeheven.
In het volgende verhaal, *Het uitstapje*, wordt weer een taboe geschonden. De man in het verhaal vertoont in een publieke plaats gedrag dat niet getolereerd kan worden.

De Mistsnijder...

In dit verhaal en in de andere uit het album zijn François en Luc Schuiten in staat werelden te kreëren, die wij van te voren niet kenden, maar die ook niet helemaal vreemd zijn. Werelden die wij gedeeltelijk herkennen: er zijn menselijke hoofdpersonen (hoewel, zoals in dit verhaal, niet altijd), 'mensen' die ergens wonen, samen praten, samen eten. Maar toch weten we niet precies wat er in die werelden gebeurt, welke 'wetten' die werelden regeren, en hoe de leefgemeenschap van die 'mensen' daaraan is aangepast. Het is duidelijk dat de man uit *Het uitstapje* iets doet wat niet door de beugel kan. Waarom weten we niet, maar iemand die gereisd heeft weet dat een bepaald gedrag dat in de ene kultuur hogelijk gewaardeerd wordt in een andere kultuur ten zeerste verfoeid kan worden. Die persoon uit het verhaal begint zijn eenheid te verliezen, hij begint uit elkaar te vallen; dat kan in die wereld niet, en dat is voor het verhaal genoeg. Intrigérend genoeg.

Schilderijen

Het verhaal heeft niet alleen een intrigerende ontwikkeling, maar bovendien is het schilderwerk van François fenomenaal te noemen; vooral als je de oorspronkelijke versie in Métal Hurlant (nr. 23) onder ogen hebt. In het album is door de druk de kwaliteit van het teken- en schilderwerk enorm achteruitgegaan. François huivert als hij moet vertellen hoeveel van het oorspronkelijke werk verloren gaat bij het drukken: van het werk voor *Carapaces* blijft maar zestig procent over.
Ondanks die enorme tekortkomingen is de verbluffende kwaliteit van het werk nog steeds in één oogopslag te zien. Of het werk uitgevoerd wordt in Acrylic, in potlood, in pen of met wat voor materiaal of in wat voor soort techniek ook, François lijkt ze perfekt te beheersen. De tekeningen vol verbijsterende perspektieven en anatomisch perfekt getekende mensen lijken moeiteloos tot stand gekomen. Dat is natuurlijk schijn.
'Ik begon in Métal te publiceren toen ik 21 was; dat was in 1977. Ik heb op die verhalen enorm lang gewerkt. *Pantsers* kostte me zes maanden. Maar ik had daar toen veel tijd voor omdat ik nog bij mijn ouders woonde, en dus geen geldproblemen of iets dergelijks had.'
'*Pantsers* schilderde ik direkt op de plaat. Voor *Het uitstapje* en *De kloof* schilderde ik elk plaatje afzonderlijk en plakte ze vervolgens bij elkaar. Die verhalen maakte ik met acrylic, een verf die tussen olieverf en gouache ligt; je kunt het als glacis gebruiken, of als aquarel, het is erg mooi, maar het kost erg veel tijd. En je moet op een erg groot formaat werken, waar niks van over blijft als de strip gedrukt is. Technisch zijn die platen niet te reproduceren.'

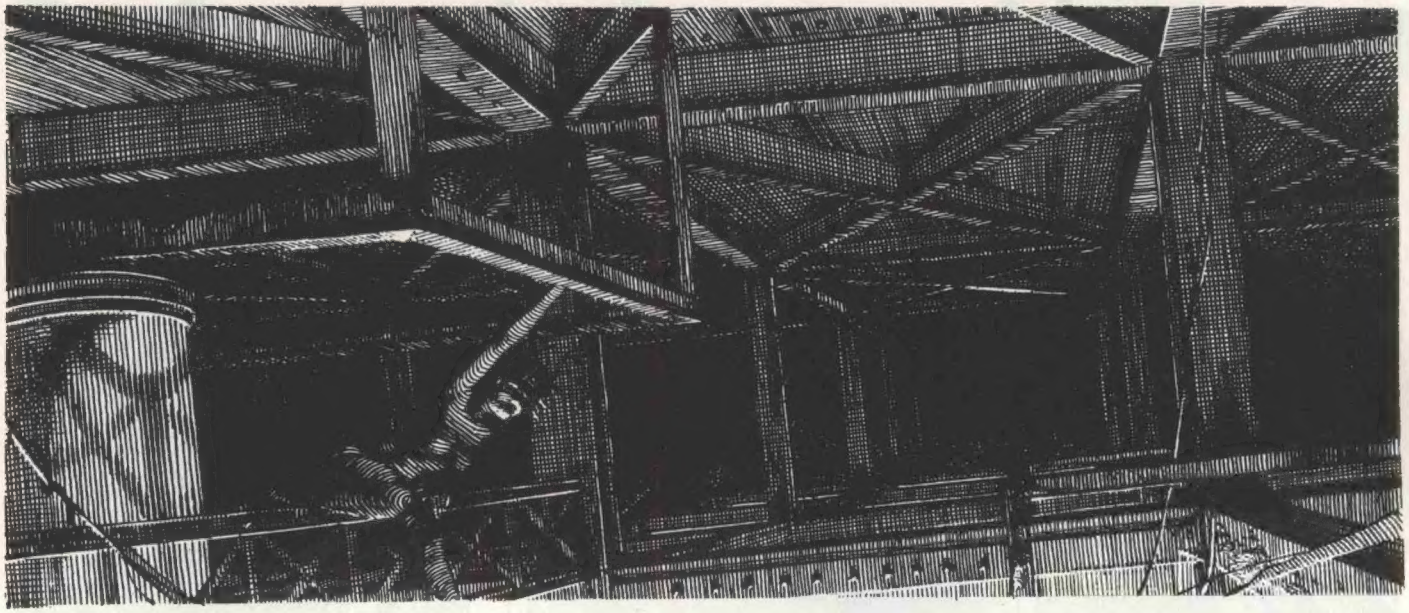

Reusachtige konstrukties...

La terre creuse

In (A Suivre) publiceren Luc en François *La terre creuse* (De holle aarde), een fantastisch verhaal over een volk dat altijd verder trekt en nooit rust. Eén van hen blijft achter om de reden van die eeuwigdurende tocht te ontdekken. Zij ontdekt dat de aarde hol is. Het volk leeft in het binnenste van een bol; buiten deze konstruktie (want deze aarde is gebouwd binnen reusachtige stellages) zweven, in vrijheid, gevleugelde wezens.

De tweede episode van *La terre creuse* toont ons twee verschillende culturen: een kultuur leeft in harmonie met de haar omringende natuur, de andere bouwt fabrieken en energiecentrales en leeft in de vervuiling die daardoor veroorzaakt wordt. Die tweede episode is nauwelijks een verhaal; het is een soort ekologische boodschap die uitdraagt om zoveel mogelijk met de natuur te leven, en haar zo min mogelijk geweld aan te doen. Niet voor niets meldt (A Suivre) dat de architekt Luc, samen met anderen, net een huis heeft gebouwd dat zichzelf van energie kan voorzien uit zonnewarmte, wind en biogas (gas, gewonnen uit eigen afval)...

In *La terre creuse* stuiten we, net als in *Het uitstapje*, op een aantal thema's, die herhaaldelijk zullen terugkeren: het *duizelingwekkende perspektief*, de *natuur die geen natuur is* en het *vliegen*. Ik kom hier later op terug.

Het penwerk van *La terre creuse* is zeer fraai. François geeft het verschil tussen donker en licht aan door parallel geplaatste lijntjes dikker en dunner te laten worden; een heel moeilijke techniek, die we ook tegenkomen in het werk van Berni Wrightson (zie bijv. de illustraties voor *Frankenstein*) en in het werk van Andreas, ook een van de leerlingen van het St. Luc-instituut. Voor Le 9ème rêve, een uitgave van de leerlingen van het atelier van Claude Renard, maken François en Luc een verhaal waarin het vliegen centraal staat, *Le pionnier Filinor von Katseff*. Een ironisch verhaal over een geleerde die beweert dat in de toekomst het vliegtuig het belangrijkste middel zal worden om zich mee voort te bewegen. Iedereen lacht hem uit, waarop hij besluit zijn woning niet meer te verlaten voordat hij in staat zal zijn te vliegen. Als hem dat na vele jaren lukt en hij het isolement van zijn woning verlaat blijkt de rest van de wereld ook al (lang) rond te vliegen...

Tekentechnisch gezien zijn de platen hier niet optimaal, maar dat past in het experimentele karakter dat Le 9ème rêve heeft; de leerlingen krijgen de gelegenheid hun kunnen (en niet-kunnen!) te tonen. De dekors en de kostumering die François hier gebruikt komen we later weer tegen in *De muren van Samaris* en het vlieg-idee bereidt *De medianen van Cymbolia* voor. We zien in dit verhaal ook weer het belang van de *konstruktie* (vergelijk de aarde die op stellages gebouwd is uit *La terre creuse* en *De afgrond*), namelijk de konstruktie van het vliegtuig. De overeenkomst ligt misschien niet zo erg voor de hand, maar het vliegen, dat voor ons een *natuurlijke* eigenschap zou kunnen zijn (maar niet is), willen de hoofdpersonen in de verhalen zich op een kunstmatige manier, met hulpmiddelen eigen maken.

De laatste jaren hebben we geen strips meer gezien waaraan Luc zijn medewerking heeft verleend. Dat wil niet zeggen dat Luc en François geen gemeenschappelijke projekten meer hebben. Integendeel, ze bereiden nieuw werk voor, dat voortbouwt op de twee episodes van La terre creuse. Luc heeft ook nog het idee een portfolio uit te brengen van denkbeeldige steden, waarin op elke plaat een andere stad zal worden afgebeeld; elke stad zal helemaal anders zijn...

We zullen nu de draad oppakken bij het St. Luc-instituut, waar François Schuiten Claude Renard zal leren kennen, hetgeen tot een tweede hechte samenwerking zal leiden, met als eerste opmerkelijke resultaten *De medianen van Cymbolia* en *De rail*. Het aantal nog op stapel staande projekten loopt, naar verluidt, in de miljoenen. We zullen dus nog heel wat kunnen genieten...

Eindeloze trek

Claude Renard over Saint Luc: *'Iedere tekenaar heeft zijn stijl en die moet je zien te ontwikkelen*

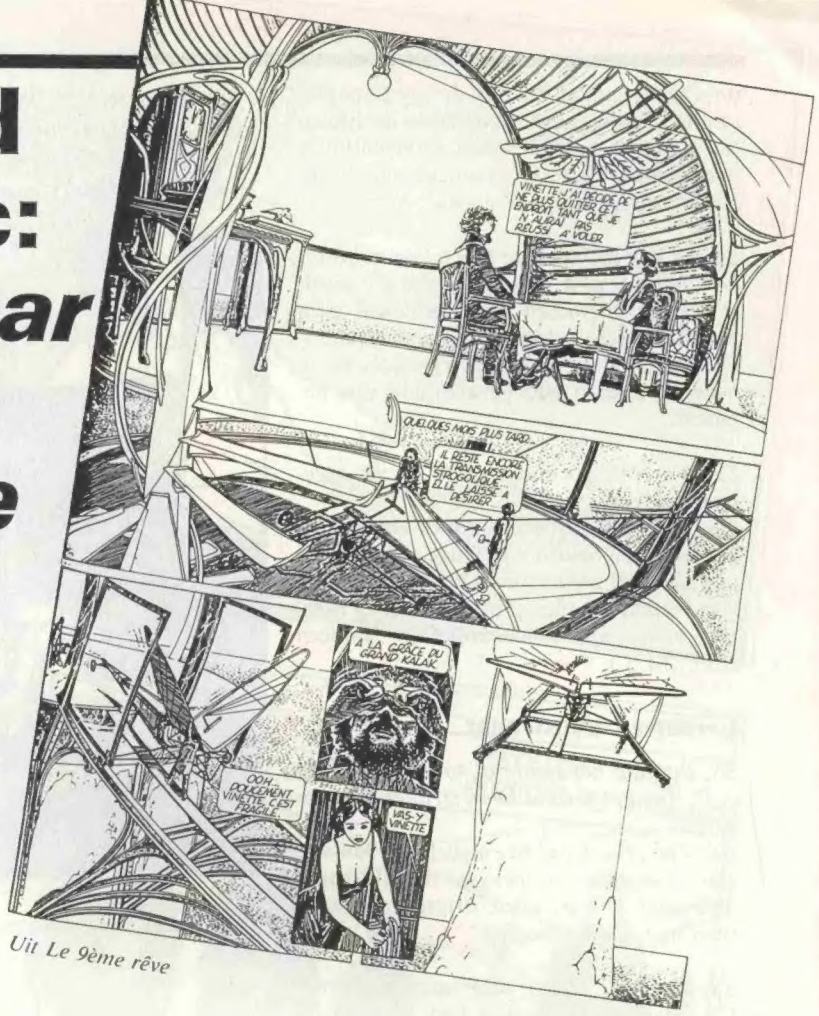
VINETTE ! J'AI DECIDE DE NE PLUS QUITTER CE LIEU ENCHANTE TANT QUE JE N'AURAI PAS REUSSI A VOLER
QUELQUES MOIS PLUS TARD...
IL RESTE ENCORE LA TRANSMISSION PSYCOLOGIQUE ELLE LAISSE A DESIRER
A LA GRÂCE DU GRAND KALAR
OOH... POURQUOI VINETTE C'EST MAGIQUE !
VAS-Y VINETTE

Uit Le 9ème rêve

door Mat Schifferstein

Claude Renard is één van de twee auteurs van *De medianen van Cymbolia* en van *De rail*, twee boeken die hij samen met François Schuiten heeft gemaakt. Op dit moment verschijnt een soloprojekt van zijn hand in Métal Hurlant, *L'evasion d'Yvan Casablanca.* Minstens zo belangrijk is zijn rol als tekenleraar geweest, striptekenleraar om precies te zijn aan de St. Luc-akademie in Brussel. Zijn atelier heeft een aantal jonge tekenaars gevormd, die nu opmars gaan maken. Hun namen verschijnen niet alleen in vooraanstaande tijdschriften als Kuifje en Robbedoes, maar menigeen heeft in Frankrijk al een album op zijn (of haar) naam staan: Andreas, Berthet, Cossu, Sevrin, Goffin, De Spiegheleer, Swolfs, Bezian... de generatie '80?
Redenen genoeg voor ons om wat meer te weten te komen over Claude Renard en Atelier 'R'.

SS: Claude, kun je ons vertellen wat je gedaan hebt voordat je tekenles gaf op St. Luc?
CR: Nou, ik heb ook de kunstopleiding op St. Luc gevolgd. Daarna heb ik aan diverse bladen meegewerkt, waaronder veel werk voor een politiek geörienteerd stripblad, illustraties en zo. Vervolgens ben ik les gaan geven op St. Luc, in het atelier 'R'.'

SS: Wat is St. Luc precies en hoe past het atelier daarin?
CR: 'St. Luc is een van de grootste kunstscholen van België. Wil je die opleiding volgen, dan moet je een toelatingsexamen doen dat behoorlijk zwaar is. Mocht je dat examen niet halen, dan kun je een voorbereidend jaar gaan volgen. De opleiding duurt drie, vier jaar, achttien uur per week. De helft van die tijd werk je in een atelier naar keuze, in dit geval een stripatelier (atelier voor grafische vertelkunst). Voor de rest volg je algemeen vomende lessen, zoals filosofie, kunstgeschiedenis, literatuur, anatomie en modeltekenen, semiotiek en esthetika. Theoretische lessen dus, waarin alle problemen rond de moderne kunst behandeld worden, en praktische lessen, waarin geoefend en geëxperimenteerd wordt.'

Fotoromans en zo

SS: Wat voor dingen worden er gedaan in de loop van die drie jaar?
CR: 'We beginnen met het verhaalelement; we verzamelen bijvoorbeeld een heleboel fotoromans, van die rommel, weet je wel, en de leerlingen knippen honderden van die plaatjes uit en proberen daarmee nieuwe verhalen te vertellen. We werken veel met fotokopieën, met vergrotingen van plaatjes. En daar komen af en toe prachtige werkstukken uit, zowel grafisch als narratief (wat verhaal betreft).
Verder maken we kollages en proberen dus weer verhalen te vinden in vormen en in kleuren. Op het laatst, in het derde jaar worden verschillende media gebruikt, waarvan de strip uiteraard het belangrijkste blijft. We gebruiken dan één scenario aan de hand waarvan we zowel een 8 millimeter-film maken, als een video, als een strip. Waar breek je een bepaald stuk af, welke stukken plak je aan elkaar, dat zijn de dingen die centraal staan in de opleiding.
We vinden het scenario van de strip bijvoorbeeld heel belangrijk, maar onze opleiding is een grafische opleiding, dus staat het beeld centraal. We hebben er zoveel mogelijk aan geprobeerd te doen, maar dat was heel moeilijk. Waarom? Ik heb op de eerste plaats zelf al grote problemen met mijn eigen scenario's, dus kan ik mijn leerlingen nauwelijks goed begeleiden op dat gebied. Dus hadden we iemand uit Frankrijk laten komen, die verschrikkelijk goede dingen daarover kon vertellen, maar hij is

ontslagen, omdat hij niet de goede papieren had; hij was afgestudeerd in de filosofie.' (Claude heeft het hier waarschijnlijk over Benoit Peeters, co-auteur van François voor 'De duistere steden'; M.S.)

SS: En aan de nieuwste bundeling strips uit het atelier te zien, 'La 9ème rêve 4', wordt er nu jij vertrokken bent, helemaal geen aandacht meer besteed aan het verhaal.
CR: 'Ja, dat is mogelijk; François en ik hebben ons er in ieder geval minder mee bemoeid.'

SS: Wie leidt het atelier nu jij ermee opgehouden bent?
CR: 'Pierre Pourbert en Mark Sevrin...' (Pourbert en Sevrin zijn jonge mensen, die nog niet veel gepubliceerd hebben. Van Sevrin verscheen onlangs bij Magic strip *Eternité moins une* in de kollektie 'Modern steel'. M.S.)

Leraar en kunstenaar

SS: Bestond het atelier al voordat jij er les gaf? Werd er toen al les in striptekenen gegeven?
CR: 'Ik geloof dat het atelier in 1969 van start is gegaan. Het bestond dus al toen ik daar student was, maar striptekenen werd toen nog niet gedoceerd.'

SS: Hoe lang heb jij daar nu lesgegeven?
CR: 'Ik heb het atelier tien jaar geleid, waarvan vier jaar met François samen.

SS: Waarom ben je er nu mee opgehouden?
CR: 'Ik wilde vooral méér tekenen. Lesgeven is heel interessant, maar op een gegeven moment, na tien jaar, treedt er wel een bepaalde verzadiging op. En eigenlijk kon ik niet veel dingen meer inbrengen in zo'n soort atelier. Ik wilde me meer bezig gaan houden met strips, en eventueel ook met film.'

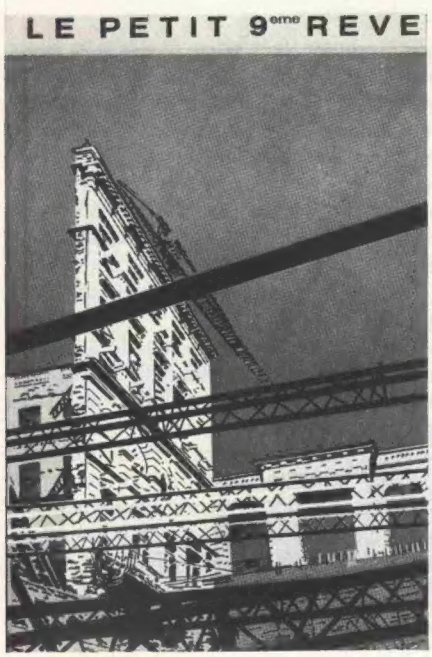

je l'avais déjà vu la semaine passée...il ne parlait à personne,ne répondait jamais et s'ils l'avaient envoyé à l'hosto...ce n'était pas pour ses petits boutons...

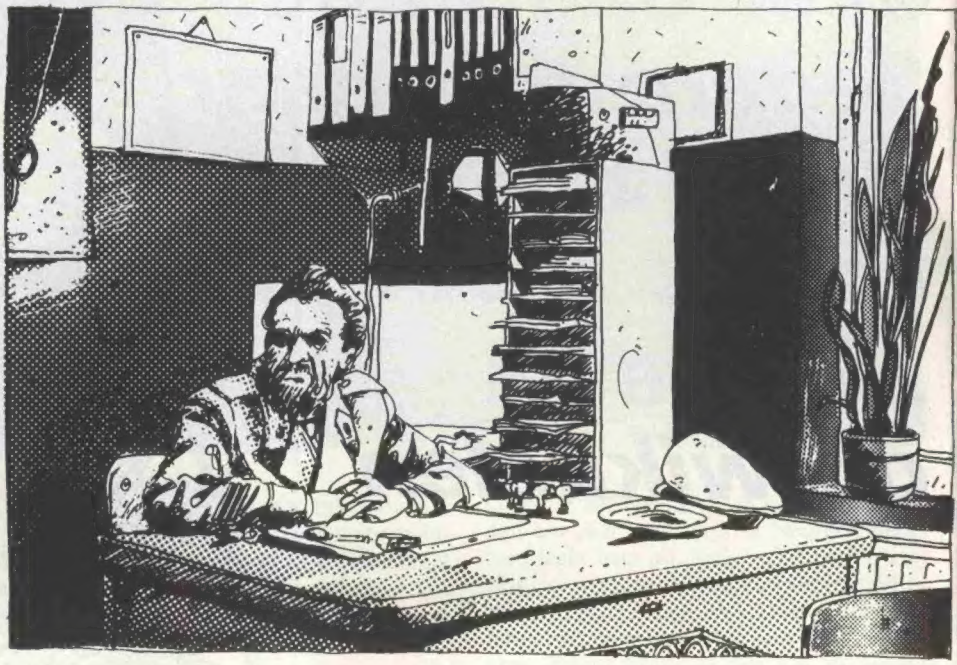

Marc Sevrin, uit 'Le 9ème rêve no. 4'

F.S.: 'Claude heeft het in zich om mensen te leiden, ze te helpen met ideeën; hij houdt ook bijvoorbeeld van heel bizarre, humoristische strips. St. Luc wordt nu echt weer een school, wat inhoudt dat ze zich beperken tot de grafische kant, en geen aandacht meer hebben voor het vertellen van verhalen. Om strips te kunnen maken moet je je met heel veel dingen bezighouden: je moet bijvoorbeeld ook wat van akteurs weten, van mis-en-scène en van mime om een verhaal goed te kunnen vertellen; maar dat kun je niet allemaal realiseren binnen het kader van zo'n school. Claude is nu vertrokken omdat hij gelooft dat het werk als leraar en dat van striptekenaar niet te kombineren is. Je bent óf een goede tekenaar óf een goede leraar, maar beide tegelijk is volgens hem onmogelijk. Ik geloof niet dat dat waar is, want hij maakte prachtige dingen toen hij leraar was. Ook anderen, neem de schilder Mondriaan, waren in staat om tegelijkertijd kunst te máken en er op een heldere manier over te schrijven. Er zijn echter veel kunstenaars die het beeld hebben van iemand die voortdurend moet kreëren, altijd scheppend bezig moet zijn, en een leraar vinden ze maar niks. Maar om precies te zijn: je hóeft ook geen sterotype leraar op een stereotype school te zijn. Op onze school aten we samen, feestten we samen en werkte ik aan ónze pagina's: we tékenden samen. De leerlingen hebben zich nu in alle richtingen ontwikkeld; er zijn er die in tijdschriften publiceren. Sommige werken voor een groot publiek zoals Swolfs (*Durango*, M.S.), andere voor een kleiner, zoals Andreas.' (*Rork*, in Kuifje, M.S.)

Omslag 'Le 9ème rêve no. 1' van Claude Renard

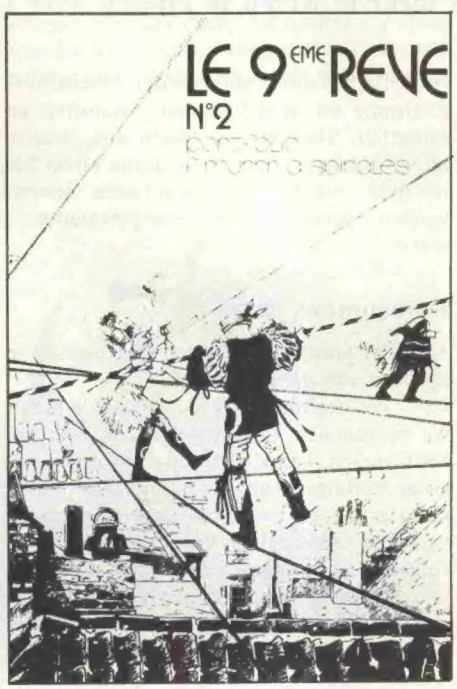

De persoonlijke stijl

CR: 'Er was geen verhouding leraar-leerling in het atelier. Wat ik probeerde te doen was mensen te helpen die hun stijl aan het zoeken waren. Je probeert iemands karakteristieke stijl te vinden, en dat probeer je sneller en duidelijker te doen dan dat die persoon dat zelf kan. Verder geef ik natuurlijk alle mogelijke informatie om goede tekeningen te maken en een goed verhaal te vertellen. Dat is een heleboel, want vanaf het begin komt een striptekenaar

voor duizenden problemen te staan; hij moet enorm veel dingen weten. Als leraar kun je dan heel veel doen. Natuurlijk zijn er tekenaars, neem Hergé, die vanaf hun eerste werk kunnen publiceren, maar er zijn er ook die zich nogal wat techniek eigen moeten maken, die veel informatie nodig hebben om hun werk meer diepgang te geven. Als je beginnende tekenaars zonder veel achtergrond hebt, dan gaan die bijna altijd in de stijl van een andere tekenaar werken, iemand die ze goed vinden. Er wordt nogal eens vergeten dat elke tekenaar zijn eigen stijl heeft, en in ons atelier hebben we die proberen te vinden. François en ik hielpen iemand wel eens met een schets voor een moeilijke situatie of zo, maar we probeerden ons zo weinig mogelijk met zijn werk te bemoeien, om niet de persoonlijkheid van de jongen of van het meisje kapot te maken.'

SS: Toch kan ik overeenkomsten zien tussen werk van mensen die uit jullie atelier komen.
CR: 'Natuurlijk, maar dat is niet zo vreemd als je bedenkt dat we drie, vier jaar met elkaar hebben samengewerkt. Dan zal er onvermijdelijk iets van beïnvloeding plaatsvinden.'

Vrouwelijke expressie

FS: 'Eén van de belangrijkste ideeën die achter het atelier schuilgingen was die persoonlijkheid te bewaren en tot ontwikkeling te laten komen. Om bijvoorbeeld een *vrouwelijke* expressie mogelijk te maken, die niet de karakteristieken van het mannelijke tekenwerk heeft (want er zijn typisch mannelijke fantasieën). En het is interessant om een vrouwelijke gevoeligheid te zien ontwikkelen. Er zijn jonge tekenaressen die nog niet echt tot ontwikkeling zijn gekomen, maar die dingen uitdrukken die helemaal verschillend zijn en heel, heel interessant.'

SS: Zoals Veronique Goossens en Chantal de Spiegheleer?
FS: 'Ja, voor mij drukken zij dingen uit op een manier die niets te maken heeft met Brétècher, met Goetzinger; ze kreëren een heel eigen vrouwelijke wereld. Dat album van De Spiegheleer (*Mirabelle*, M.S.), dat was práchtig. Het zat vol met fouten, maar het heeft geweldige kwaliteiten. Het is fantastisch origineel om zo vrouwen te tekenen, zo voor de spiegels; al die verbanden met hun narcisme, dat was nog nooit eerder getoond. Er ik geloof dat in Brussel op het moment nog mooiere dingen in de maak zijn...'

Promoten

SS. De mensen die in jullie atelier werkten hadden de mogelijkheid iets van hun werk in Le 9ème rêve *te plaatsen?*
FS: 'Ja, in de tijd dat ik op het atelier kwam waren er mensen als Benoit Sokal, Alain Goffin, Philip Foerster, Tony Cossu, Philip Berthet, Andreas, Yves Swolfs, Bezian en Marc de Jong. We deden heel veel dingen, we waren een heel enthousiaste groep, en toen hebben we al snel een verzamelbundel van ons werk uitgebracht, Le 9ème rêve 1. (Dat was in 1978, M.S.)
Le 9ème rêve heeft als funktie heel jonge tekenaars te promoten. Le 9ème rêve vernieuwt zich niet, doordat er telkens nieuwe tekenaars in publiceren, die dezelfde moeilijkheden tegenkomen, en dus dezelfde fouten gaan maken. In feite is Le rêve één voortdurende herhaling.'
CR: 'Le 9ème rêve gaf de tekenaars de mogelijkheid een stukje werk te publiceren, en dat heeft een heel aantal van hen de gelegenheid gegeven daarna voor andere uitgevers te gaan werken.'

SS: Er is overigens wel een behoorlijk verschil tussen de eerste drie delen en het vierde deel.
FS: De groep tekenaars is inderdaad van samenstelling veranderd; en het ligt niet voor de hand dat je een groep vindt die dezelfde dingen wil als de voorafgaande.'

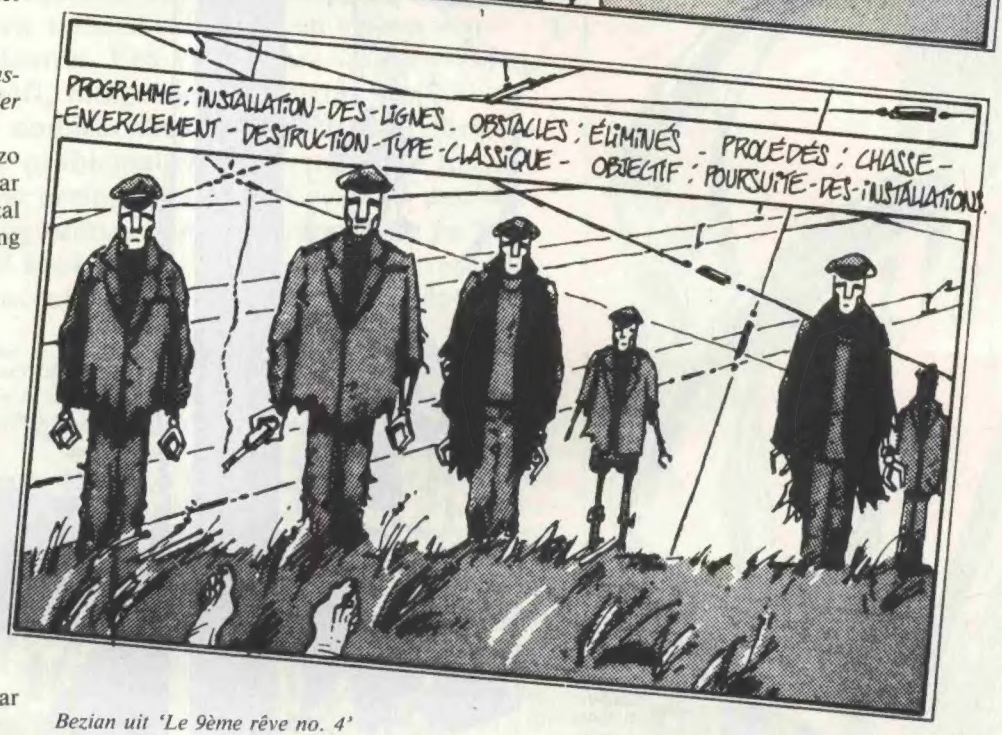
PROGRAMME : INSTALLATION-DES-LIGNES . OBSTACLES : ÉLIMINÉS - PROCÉDÉS : CHASSE -
-ENCERCLEMENT - DESTRUCTION-TYPE-CLASSIQUE - OBJECTIF : POURSUITE-DES-INSTALLATIONS

Bezian uit 'Le 9ème rêve no. 4'

SS: Er is nu overigens nog een blad op de markt, waarin veel tekenaars van jullie school staan. Het heet Kaput, *of* Ça Pue *(oorspronkelijk).*
CR: 'Ja, het is ontstaan uit het atelier zonder daardoor uitgegeven te worden. Om precies te zijn was er een jonge knul op het atelier die met zijn studie gestopt was en die besloten heeft dat blad te maken, wat aan bepaalde jonge tekenaars ook de kans gaf te publiceren. Strikt genomen heeft het dus niets te maken met ons, noch met het atelier.'

SS: Wat vinden jullie van het blad?
CR: 'Nou, als promotie is het altijd geschikt. En voor de rest zit er goed werk bij, en slecht; het is moeilijk te zeggen. Ik hield niet van de titel.'
FS: 'Wij hebben er ook gedeeltelijk voor gezorgd dat die veranderde...'
CR: 'Want die eerste titel was heel banaal, had geen klasse (*Ça Pue* betekent letterlijk: *Dat stinkt*, M.S.), maar *Kaput* is niet slecht. Het is in ieder geval te hopen dat dat blad doorgaat, want het is zeker ook niet eenvoudig om een blad uit te geven.'

Schuiten-Renard: *'Als je op je e*
dat je alleen nog maar dingen m

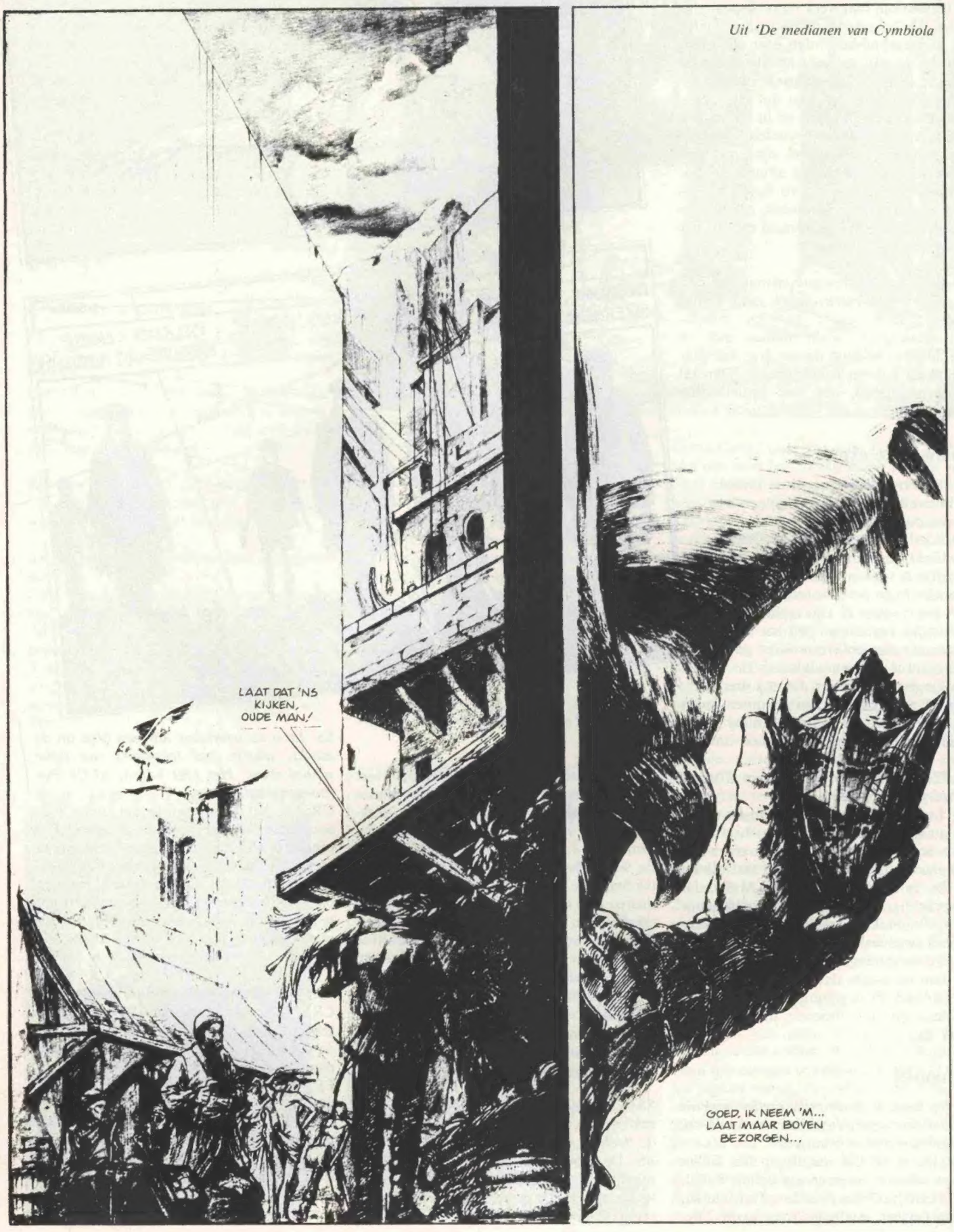

Uit 'De medianen van Cymbiola

...entje werkt loop je het risiko ...aakt die je goed kunt'

door Mat Schifferstein

Twee mensen die samen aan één strip werken; dat is bijna schering en inslag. Welke auteur maakt zijn strips nu nog alleen? Elke tekenaar heeft zijn scenarist...
Er zijn ook nog andere vormen van samenwerking mogelijk die niet het klassieke patroon volgen. In Nederland kenden we tot voor kort het in korte tijd beroemd geworden duo Prutswerk, en in België zijn het François Schuiten en Claude Renard die een heel hechte vorm van samenwerken hebben gevonden: samen ideeën uitwerken, samen een verhaal schrijven en samen een strip schetsen, inkten en kleuren. Een vruchtbare samenwerking, die niets onpersoonlijks heeft, integendeel: de strips van Schuiten en Renard hebben een onmiskenbaar eigen karakter, behandelen een heel persoonlijke problematiek, en vernieuwen het aanzicht van de strip in niet geringe mate. Een gesprek met dit hard werkende duo, dat nog talloze gemeenschappelijke én individuele projekten op stapel heeft staan, over gemeenschappelijke interesses, hoogtevrees, concentrische cirkels en experimenteren.

SS: François, jij hebt Claude ontmoet, die leraar was op het St. Luc-instituut in Brussel. Hoe zijn jullie op een gegeven ogenblik tot samenwerking gekomen?
FS 'Claude was op een bepaald moment bezig met een verhaal voor *Le 9ème rêve*; hij had daar wat problemen mee, en hij vroeg me te helpen. Dat heb ik toen gedaan, en die samenwerking is zo goed verlopen dat we later twee projekten op stapel hebben gezet, namelijk *De boten*, waaraan we nu werken, en *De medianen van Cymbiola*. We zijn begonnen met de Medianen, omdat we daar meer ideeën voor hadden. De verhalen gaan wel op elkaar aansluiten, want de Boten begint waar de Medianen eindigt. Op het einde van dat verhaal zie je namelijk dat een gedeelte van het oerwoud rond de Amazone verdwijnt. De Medianen zullen niet opnieuw ontdekt worden, want tussentijds verandert door het verdwijnen van een groot stuk oerwoud de samenstelling van de lucht zodanig (de bossen zijn namelijk de longen van de aarde), dat de zonnewarmte beter tot het aardoppervlak zal kunnen doordringen, waardoor het poolijs gedeeltelijk zal smelten; het waterpeil zal overal ter wereld aanzienlijk stijgen. Ons idee is dan, dat er grote boten gebouwd gaan worden om de beschaving te redden. Het verhaal gaat over zo'n boot met een komplete stad er op, met bomen en alles, een boot die zichzelf in stand moet zien te houden; een idee van ons over de ekologie. Het verhaal is niet ver in de toekomst gesitueerd, in de nabijheid van onze tijd. *De rail* is verder in de toekomst geplaatst.'

SS: Werken jullie voor zo'n projekt als dat met de Boten met maquettes en dergelijke?
CR: 'Ja, voor *La ville bateau* hebben wij twee architekten gevraagd een schaalmodel te maken aan de hand van een aantal platen die wij getekend hadden. Die mensen hebben er twee jaar aan gewerkt, en dat werk is nu klaar. We gaan er een heel lang verhaal van maken, wat in episodes van steeds vier platen geplaatst zal worden in Métal Hurlant. Elke aflevering eindigt met een vraagteken, en het geheel zal zo'n honderd pagina's worden, denken we.'
FS: 'Zoals ik al zei, ligt er een ekologisch vraagstuk aan dit verhaal ten grondslag, maar dat zal niet centraal staan, die bootstad ook niet; het verhaal zal meer een detektive zijn, een avontuur dat zich in die stad afspeelt.'

Volledige beschikking

SS: Hoe verloopt jullie samenwerking?
FS: 'Dat is moeilijk precies te zeggen; daar zijn geen regels voor. We zijn eerst lange tijd gezamenlijk bezig over een verhaal na te denken, dat vorm te geven en uit te schrijven. Als we het verhaal in het kort hebben, bewerken we dat totdat het een goed verteld geheel wordt; we hebben dan ook al beslissingen genomen over de aard van het verhaal, de bladspiegel en de techniek die we zullen gebruiken. Het kan zijn dat één van ons een deel van dat werk uitbouwt; die ander geeft daar dan kritiek op en werkt het bij. Als we met het tekenwerk bezig zijn, wisselen we de platen voortdurend aan elkaar uit; langzaamaan worden ze dan definitief. Dat is een heel prettige manier van samenwerken waarin alles kan. Ik kan bijvoorbeeld bepaalde stukken van het werk van Claude uitvegen die me niet bevallen, en omgekeerd. Het komt er ei-

genlijk op neer, dat we volledig kunnen beschikken over het werk van de ander.'

SS: En geldt dat ook voor de inkleuring?
FS: 'Dat geld ook voor de kleuren. De definitieve kleuren ontstaan doordat we elkaars werk bijschaven en perfektioneren.'

SS: Waarom werken jullie samen?
FS: 'Samenwerken met iemand anders heeft voor mij een extra dimensie. De samenwerking met Renard is heel interessant, want hij stelt je voor problemen die je jezelf nooit zou stellen; problemen met betrekking tot personages, dekors, tekeningen. Als je op je eentje werkt loop je het risiko dat je alleen nog maar dingen gaat tekenen die je goed kunt, dat je je specialiseert. Renard en ik beschermen elkaar daarvoor, door ook dingen te tekenen die we niet goed kunnen, hoewel het gemakkelijker zou zijn alleen je sterke kanten in te brengen, ook in zo'n samenwerking, maar dat willen we niet. We doen ieder ons uiterste best omdat we weten dat die ander verder werkt met die tekeningen. De samenwerking houdt echter niet in dat we onze persoonlijke stijl verliezen. Als je het verhaal van Claude in Metal ziet, in zwartwit, zul je zien dat er een groot verschil is met onze gezamenlijke werken.'

Steeds iets nieuws

SS: Hoe kijken jullie tegen strips aan?
CR: 'We proberen steeds iets nieuws in te brengen als we een strip maken; we nemen niet alleen een andere situering, maar we proberen het verhaal ook weer op een andere manier te vertellen.'

SS: Gaat dat niet wat tegen de opvattingen over het maken van strips in?
CR: 'Ja, je zou kunnen zeggen dat we op een bepaalde manier 'mislukte' striptekenaars zijn. We proberen de strip andere richtingen uit te trekken, maar we weten heel goed dat het publiek van een bepaald soort verhaal houdt, dat op een bepaalde manier verteld wordt.'
FS: 'Volgens mij moet je bij elke strip een bepaald risiko nemen, of dat nu betrekking heeft op het scenario, of op het gebied van de personages. We moeten nieuwe dingen proberen; de strip is aan vernieuwing van haar thema's toe.'

SS: Jullie gebruiken voor elk verhaal ook een andere tekentechniek.
FS: 'Ja, elk verhaal is anders; ik zoek bij elk idee een eigen grafische uitwerking. Voor de Medianen was het potlood de juiste techniek om de stenen, het zand weer te geven, dát materiaal die lichtwerking... In *Pantsers* was de glans op de schilden van de kevers essentieel. Voor het volgende verhaal zal de techniek veel dichter bij het streepjeswerk liggen zoals dat in de *Wordt Vervolgd*-special over Hergé te zien is.'

SS: Jullie entree in de stripwereld, met het potloodwerk van de Medianen, is behoorlijk opgevallen, en gewaardeerd. Een heel verschil met al dat ingekleurde, geïnkte werk wat altijd verschijnt. Als je kijkt naar potloodschetsen van bepaalde auteurs, neem Cuvelier, dan zie je dat zo iemand prachtig kon tekenen. Alleen: in zijn pen- of penseelwerk blijft daar niets van over.
CR. 'Dat klopt, toen Jacobs de Medianen zag heeft hij een opdonder gehad.

SS: Dat kan ik me voorstellen, aangezien hij altijd in een andere techniek heeft willen werken.
CR: 'Hij heeft dat altijd willen doen. Hij zei: Mijn hele leven heb ik gehoopt dat te kunnen doen, maar dat kon niet. en nu doen jullie het; het is magnifiek.'

Struktuur en natuur

Strukturen en architektuur spelen in strips een belangrijke rol; niet alleen in de opbouw van een verhaal zit een aparte struktuur, zoals dat sterk opvalt bij *De rail*, maar ook inhoudelijk komen we vaak strukturen tegen. Zo werken zij vaker het kontrast tussen natuur en kultuur (struktuur) uit. In het verhaal wat Claude Renard voor Le 9ème rêve maakte, *Les gens de l'anneau* wordt op een heel duidelijke manier het leven in de stad in kontrast gesteld met het leven daar buiten. In de stad zijn alle muren recht en massief, van beton; haar bewonders zijn verwaand en kil. In het grillige woud dat om de stad heen ligt zijn de bewoners vrij in hun gewoontes en hartelijk.
De ideeënkoopman, die uit de stad verjaagd wordt, kan daar terecht. Op een meer subtiele manier komt de tegenstelling struktuur-natuur in de verhalen van Luc en François terug. Meer subtiel, want in *La terre creuse* ontdekken we een aarde die geen natuurlijk aarde is, maar gebouwd werd op reusachtige stellages, en in *De kloof* gebeurt hetzelfde. In *Het uitstapje* kunnen we door de grond heenkijken alsof het glas was.

SS: Er is bij jullie een bepaald idee van een onnatuurlijke, irreële natuur. In de oude verhalen uit Carapaces *vinden we bijv. een natuur die een enorme konstruktie verbergt, een konstruktie die wel niet door mensenhand gebouwd zal zijn, daarvoor is die veel te overweldigend, veel te groot, maar ze lijkt wel gebouwd door een rationele geest. Wat proberen jullie uit te drukken met die kontrastering, met die paradox?*
FS: 'Waar je nu op wijst is in feite de wereld van het nieuwe verhaal wat in *(A Suivre)* loopt. Het heeft betrekking op verbanden met de Struktuur en het binnendringen van de Struktuur. (François heeft het hier over *La fièvre d'Urbicande*, waarover straks meer, M.S.) Het zijn dingen die ons persoonlijk erg raken, maar we durven daar niet veel over te vertellen. Claude en ik hebben een gelijksoortige fascinatie

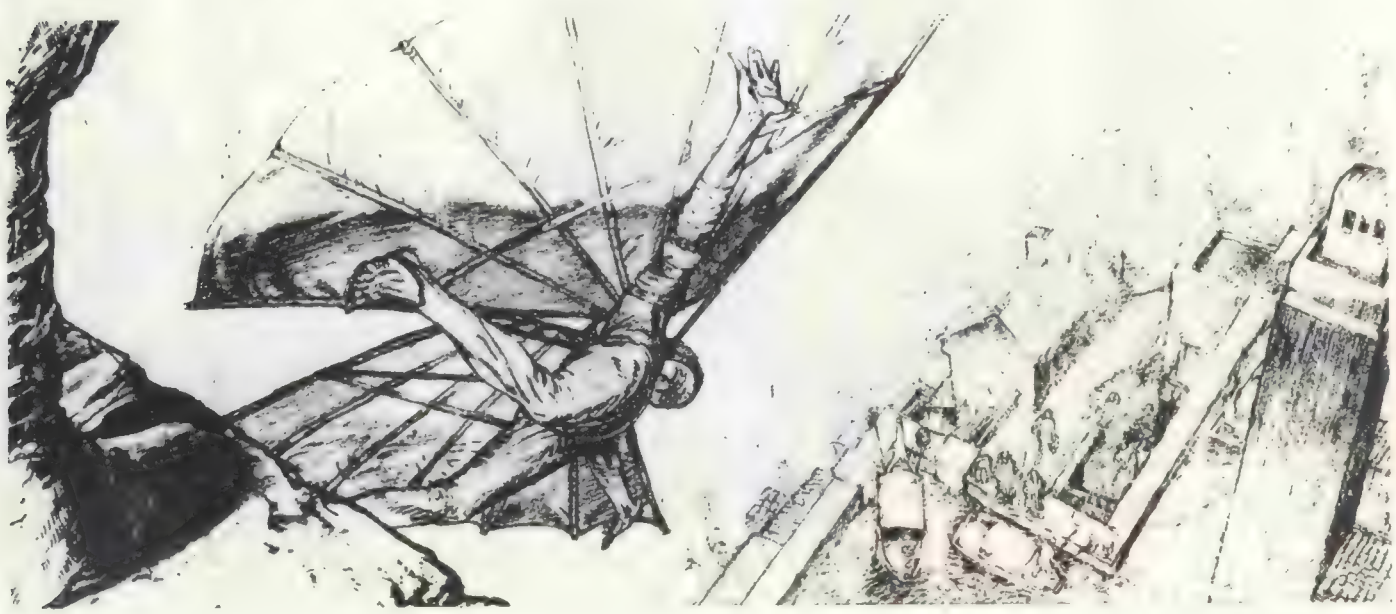

Vliegen

Uit 'De medianen van Cymbiola'

voor, zoals in Cymbiolia, *concentrische vormen.* Dat trekt ons erg aan; we vinden bepaalde dingen. Zo hebben we nog een verhaal dat in Métal gaat verschijnen, een verhaal over een muur, een muur in de grond, dus weer over een struktuur die binnenin zit.'

Duizelingen

SS: In de Medianen is er bijvoorbeeld de struktuur van een schelp die overeenkomt met de struktuur van die kunstmatige heuvel...
CR: 'De wereld van de schelp is het verband tussen de oneindig grote en de oneindig kleine wereld. Dat is een struktuur die we uit de natuur zelf halen, bijv. uit zo'n schelp. Maar we kunnen geen rationele verklaring geven waarom we dat motief gebruiken...'

FS: 'Toch, misschien wel... ik geloof dat er een verband is met *hoogtevrees*. Het verband tussen oneindig groot en oneindig klein, daar krijg ik duizelingen van. En in het nieuwe verhaal in (A Suivre), en in het verhaal van de muur zit dat idee van een afgrond ook. En voor een verhaal probeer je deze draad die je hebt zoveel mogelijk uit te spinnen. Bijvoorbeeld die kubus in het verhaal *De koorts van Urbicande* is héél klein in het begin, maar die wordt steeds groter, die gaat zich vermenigvuldigen, en dan wordt het een volslagen bizar, waanzinnig gebeuren; en hij wordt steeds groter, zet zich steeds verder uit, net als de draad die je uitspint, net als de muur die je overal in de grond vindt. En in Cymbolia heb je dat ook: een wereld die kontinu is, die zich overal heen uitstrekt komt bij elkaar in een céntrum. Dat kun je voor de rest niet helder uileggen; het zijn zaken die ons fascineren, en die we blijven herhalen.

In feite herhalen onze verhalen zich; we vertellen konstant hetzelfde verhaal. Een auteur vertelt altijd hetzelfde verhaal, denk ik, maar hij vertelt het vanuit verschillende standpunten, en in de loop van de verhalen kunnen lezers steeds gemakkelijker in die wereld binnenkomen, en kunnen ze daar wat van begrijpen. Wij zijn ook niet erg origineel in onze ideeën; die zijn al veel eerder gebruikt. Maar wij leveren er onze bijdrage aan, en na ons zullen dat weer anderen doen; zo denk ik dat dat gaat.
Bijvoorbeeld het fenomeen van het vliegen; dat soort dingen herhaalt zich bij ons. In Samaris kom je de spiraal weer tegen (op de laatste pagina, M.S.); dat is ook een buitengewone vorm, waarmee architekten schitterende dingen gedaan hebben. Het is één van de meest volmaakte strukturen.'

Mathematisch perfekt

CR: 'Mathematisch is die vorm perfekt; je hebt de schelp van een dier en daar vind je een volmaakt stuk wiskundige theorie in terug. Als je die schelp doormidden snijdt, krijg je een perfekte vorm te zien; verbazingwekkend is dat. Of als je kijkt naar hoe kristallen gevormd zijn, zie je dat een bepaalde hoek altijd hetzelfde blijft.'
FS: 'Die mengeling van natuur en perfekte wiskunde; de verbintenis tussen die twee, dat is fascinerend, aangrijpend. Je kunt nooit die perfektie bereiken waartoe de natuur in staat is; die is op molekulair niveau perfekt. En dat is eigenlijk heel stripachtig, heel grafisch; zoiets beweegt, zoiets stimuleert tot het maken van verhalen. Zo'n schelp is een heel verhaal. Wij waren met ons tweeën en we bekeken zo'n schelp van heel dichtbij, we doken er helemaal in. Het is een leven het is een landschap.'

SS:Jullie besteden heel veel zorg aan een verhaal, jullie praten ideeën eerst uitgebreid door, jullie laten langzaam een hechte struktuur rijpen...
FS: 'Jaja, we streven een soberheid na, een logika. Als we de ruggegraat van ons verhaal, van ons scenario, van onze film hebben, kunnen we beginnen. Alles wil naar alle kanten, en dan worden de spieren er op gelegd. Vervolgens komt het omhulsel, de techniek die we gaan gebruiken om het verhaal te vertellen. De logika zit hem erin om het grafische element aan te passen aan het onderwerp dat behandeld wordt. *Elk verhaal heeft een logika en een soberheid.*'

Tonnen boeken

SS: Gebruiken jullie ook achtergrondmateriaal?
FS: 'O, wij lezen tónnen boeken. Wij doen heel veel onderzoek, denken heel veel na over de problematiek die we behandelen, zoals over de geschiedenis van het vliegen, het ontstaan ervan, het hoe en waarom. Het werk aan Cymbiola heeft zo'n twee jaar geduurd. Maar het gaat er ook niet om zoveel mogelijk albums te produceren...'
CR: 'Dit jaar hebben we iets heel verras-

Nieuwe pagina-indeling, potloodwerk

sends ontdekt. Bij bepaalde Zuid-Amerikaanse volksstammen schijnen er mensen te zijn geweest die in het bezit waren van enorme edelstenen. Door die edelstenen waren ze in staat de zwaartekracht op te heffen!
Dat zijn legendes, maar het zijn legendes die we gelezen hebben nádat we de Medianen gemaakt hadden.'

De Rail

SS: Hoe zijn jullie op het idee van De Rail gekomen?
FS: 'In *de Rail* hebben we geprobeerd een totaal nieuwe auto te ontwikkelen, want de autowegen van tegenwoordig deugen niet. We hebben al drie, vier keer pech gehad met de auto op de weg Brussel-Parijs. Je staat langs de kant, de motor is warm gelopen, de radio doet het niet meer, iedereen rijdt voorbij, niemand stopt. Met die Rail treedt toch weer eenzelfde soort probleem op. De verhalen die in het boek staan, staan op zichzelf en vormen tegelijk een geheel. Zo is het ook opgezet. Een verhaal was al in Métal gepubliceerd voordat de rest van de ideeën was uitgewerkt. Nu kunnen er misschien problemen ontstaan waar verhalen beter op elkaar hadden kunnen aansluiten. Volgende keer doen we het anders. Mensen verwachtten ook van ons een tweede Cymbiola; wij hebben ons met de Rail echter niet willen herhalen. We hebben dus met linker- en rechterpagina's gewerkt, met beweging, enzovoort. Nu kun je dus mensen vinden die de Rail prachtig vinden en Cymbiola niet, en omgekeerd. We hebben nogal geëxperimenteerd, maar dat zullen we bij het volgende verhaal minder doen.'

Herhalingen

SS: Jullie maken ook nogal eens gebruik van de herhaling van plaatjes. In 'Les gens de l'anneau' (Le 9ème rêve 1) zien we steeds een beeld van de stad, onder dezelfde hoek, maar op een ander tijdstip van de dag. Jullie tekeningen bij een verhaal van Daniel Verhoeven (Le 9ème rêve 2) herhalen zich op bijna iedere pagina. Ook loopt er door het hele boek een kunstenaar op een touw te balanceren. Aan het begin van het album is dat een tekening. Een steeds groter deel gaat uit een foto bestaan, totdat de akrobaat uiteindelijk in zijn geheel gefotografeerd is. Waarschijnlijk stelt dit de jonge kunstenaar voor, die in Le 9ème rêve het evenwicht zoekt, bezig is met experimenten, totdat zijn werk steeds meer een definitieve vorm krijgt. Die akrobaat komen we weer tegen aan het einde van Cymbiola. In de Rail vinden we onder aan de linkerpagina's steeds een beeld dat zich herhaalt. We kijken nu a.h.w. door een kamera die steeds verder weg rijdt. Wat is de funktie van dat plaatje?
CR: 'Het is in dat gebied dat Davis en de anderen terecht zullen komen bij hun terugkeer; dat is precies hetzelfde gebied. Het betekent ook dat we veel belang hechten aan de stad die daar getoond wordt, en die stad ontploft ook, in dat korte, zelfstandige verhaal dat zich in het grote verhaal bevindt. Het enige verband tussen het korte verhaal en de rest van het boek is de stad; de stad die energie is, die energie verdeelt. Als de stad geëxplodeerd is, blijft er niets van over, en als Davis en de zijnen aankomen vinden ze niets meer.'

Energie en macht

SS: Die mensen gaan dan dezelfde fout maken: ze gaan wéér een stad bouwen. Dat ze eenzelfde soort wereld maken wordt in jullie verhaal aangeduid door de grijze kleur.
FS: 'Ja, precies, we wilden aantonen dat met het energieprobleem, ook als dat soms opnieuw wordt aangepakt op een manier die in het begin gezonder is, en ekologisch meer verantwoord, later toch weer dezelfde fouten gemaakt gaan worden. En ook wilden we laten zien dat zo'n energiebron altijd een afhankelijkheid kreëert, en dat zich dan een machtsrelatie ontwikkelt. Het is ook het fenomeen macht-energie dus, want ook al wordt in het verhaal een stoomlokomotief ontworpen, dan komt er toch weer een machtsstruktuur uit te voorschijn, een centraliseringsstruktuur. En alles wordt weer grijs en heel erg triest. We hebben de Rail zo'n aparte vertelstruktuur gegeven omdat we heel verschillende dingen wilden behandelen.'

Felle kleuren

SS: Ik heb begrepen dat jullie niet erg gelukkig waren met de kleuren van de Rail. Maar het drukwerk van Carapaces was ook stukken minder in boekvorm, vergeleken met de publikatie in Métal Hurlant...
FS: 'Maar dat kwam door de films. (Voor het drukken van een stripalbum worden films gebruikt, M.S.)
CR: 'Ja, Carapaces was erg moeilijk, heel erg moeilijk te drukken. Maar de Rail was niet moeilijk om te drukken, gewoon kleur-

werk op lay-overs. En als je dan zo'n resultaat krijgt... De kleuren vertellen een deel van het verhaal, namelijk het verband met het zwartwit, met het grijs.'
FS: 'Ja, want de kleuren op de linkerpagina moeten warm zijn, verzadigd, en de kleuren op de rechterpagina veel doffer, veel grijzer. Wij wilden namelijk een onderscheid aangeven tussen de buitenwereld, die heel grijs is, heel mistig, en de kabine van William, die een kleurige kijk op de wereld biedt. Maar door de film zijn alle kleuren feller geworden, en is dat hele kontrast weggevallen. Die kleuren lijken helemaal nergens naar; ik kan je ook bruine vlakken aanwijzen, die eigenlijk blauw waren. Maar misschien hebben we teveel verlangd... In ons nieuwe verhaal werken we met grovere kleuren, zoals Pratt die gebruikt. En voor de rest gaan we in zwartwit werken, omdat daar in ieder geval bij het drukken veel minder van verloren gaat; Cymbiola is zo goed als perfekt gedrukt, 90 tot 100 procent van het origineel'

CR: 'Minder kans op verlies... Het is jammer dat je daarop moet uitkomen, werken in zwartwit of werken in grove kleuren, want het werk wordt tekort gedaan. Bij de Rail is in ieder geval het hele kleurwerk verloren gegaan.'
FS: 'In Frankrijk hebben we voor het signeren van de Rail de originele kleurvellen meegenomen om aan de mensen te laten zien hoe ze werkelijk waren.'

Projekten

SS: De laatste tijd zijn jullie met meer dingen bezig geweest dan alleen strips. Kunnen jullie daar wat over vertellen?
CR: 'We hebben net het werk voor een film beëindigd, *Gwendoline* van Just Jaeckin. Daarvoor hebben we kostuums en dekors ontworpen. Verder heb ik in mijn eentje een strip voor Métal gemaakt, die nu gepubliceerd wordt, L'évasion d'*Yvan Casablanca*. (*Casablanca* is de naam van het tijdschrift waarin de strip oorspronkelijk gepubliceerd zou worden; Casablanca zou een afsplitsing van Métal worden, het projekt is echter niet verder gekomen dan een nulnummer, M.S.) Ik ben nu bezig met illustraties voor een boek voor een Brusselse uitgever.'

SS: Wat voor illustratie zijn dat?
CR: 'Nou, ik had een affiche gemaakt voor een stripfestival in Quiévrain, en de uitgever van dat affiche vroeg me toen of ik zin had illustraties te maken voor een boek over elfen. Het zal begin volgend jaar verschijnen, ook in het Nederlands. Verder zal in februari een boek uitkomen met alle tekeningen voor de film, waarin ook de portfolio *Express* zal worden opgenomen, plus een onuitgegeven verhaal in dezelfde stijl.'

Drie dimensies

SS: Hoe was dat voor jullie, dekors maken voor een film?
CR: 'We hebben veel geleerd. Het probleem film kenden we niet. Dekors en kostumering waren een enorm werk, maar het ging goed. We hebben zelfs ideeën kunnen bijdragen aan de film. We hebben nog maar enkele shots van de film gezien, maar hij is zo goed als klaar.'
FS: 'Het is niet onze film, hoor. Het verhaal is niet van ons. Het is een groot projekt, het kost zo'n vier miljard oude Franse francs. Dat hield in dat er werkelijk prachtige dingen gerealiseerd konden worden op het gebied van de dekors. Je maakt een schetsje en dat wordt enorm opgeblazen. Om zo'n tekeningetje werkelijkheid te zien worden is fantastisch.'
CR: Om de overgang te zien van platte tekening naar een dekor in drie dimensies, dat is geweldig. En verder was het een geheime droom van ons om met mensen uit de filmwereld te kunnen samenwerken. Het blijft hier dan ook waarschijnlijk niet bij.

SS: Wat voor soort dekors maakten jullie? Fantastische?
CR: 'Ja. Een bepaald gedeelte van de film speelt zich af in een gewone setting; daar leveren wij geen bijdrage aan. Dan komt de held op een plaats terecht die een beetje idioot is, en dan verschijnen wij ook ten tonele, haha. Wij moesten een mysterieuze draad vlechten, een machinezaal ontwerpen. Het is een wat vreemde vrouwenstad.'

SS: De film verschilt ook erg van de strip, niet? ('Gwendoline' is één van de bekendste sadomasochistische strips, vol korsetten, rijzwepen en geknevelde vrouwen, M.S.)
CR: 'Ja, Jeackin is niet erg geïnteresseerd in bondage; dat windt hem niet bijzonder op. Het is een avonturenfilm met hier en daar wat erotiek.'
FS: 'Het is een heel commerciële film, dus wordt er van alles in verwerkt, van *Raiders of the lost ark* tot...'
CR: 'We weten het nog niet. De opzet is een avonturenfilm, zonder veel pretentie. Het is geen Bunuel...'

SS: Helaas...
CR: 'Helaas, ja....'
FS: 'Maar het is een manier om met film te beginnen.'

Yvan Casablanca

MÈRE, JE CROIS QU'IL REPREND CONNAISSANCE...
EN EFFET... ALORS JEUNE HOMME, IL ME SEMBLE QUE VOUS REVENEZ DE LOIN. N'EST-CE PAS... MAIS RASSUREZ-VOUS, VOUS ÊTES TIRÉ D'AFFAIRE...
VOTRE FIÈVRE EST TOMBÉE. MAIS JE VOUS EN PRIE, NE VOUS AGITEZ PAS, VOUS AVEZ PLUSIEURS CÔTES CASSÉES. D'ICI UN JOUR OU DEUX, VOUS SEREZ SUR PIEDS!
MAIS MAINTENANT VOUS DEVEZ ÊTRE SAGE. DURANT VOTRE COMA, ON AURAIT CRU QUE VOUS FAISIEZ UNE COURSE
AVANT D'EN RÉALISER UNE, IL VOUS FAUDRA ATTENDRE ENCORE UN PEU CAR
LE... LE BALLON. VOTRE AÉROSTAT. NOUS NOUS SOMMES ÉCRASÉS AVEC VOTRE BALLON. N'EST-CE PAS?
NE VOUS ÉNERVEZ PAS. VOUS N'ÉTIEZ PAS EN BALLON. RAPPELEZ-VOUS, VOUS VOUS ÊTES ÉCRASÉ AVEC VOTRE AVION À QUELQUES KILOMÈTRES D'ICI, LE LONG DU FLEUVE ET, CROYEZ-MOI, VOUS AVEZ EU BEAUCOUP DE CHANCE
IL EST ZIAD SOUR. NOTRE MAJORDOME, QUI, A PU VOUS RAMENER ICI. ET MA MÈRE ET MOI, NOUS VOUS SOIGNONS DEPUIS PLUS D'UNE SEMAINE
MON LOIN DE LÀ, DANS LA PETITE VILLE, LE LONG DU FLEUVE, TROIS HOMMES EN BLANC DÉAMBULENT À TRAVERS LES SOURS BRUYANTS, ACCROCHÉS AUX VIEUX REMPARTS MAINTES FOIS DÉMANTELÉS ET REBÂTIS.

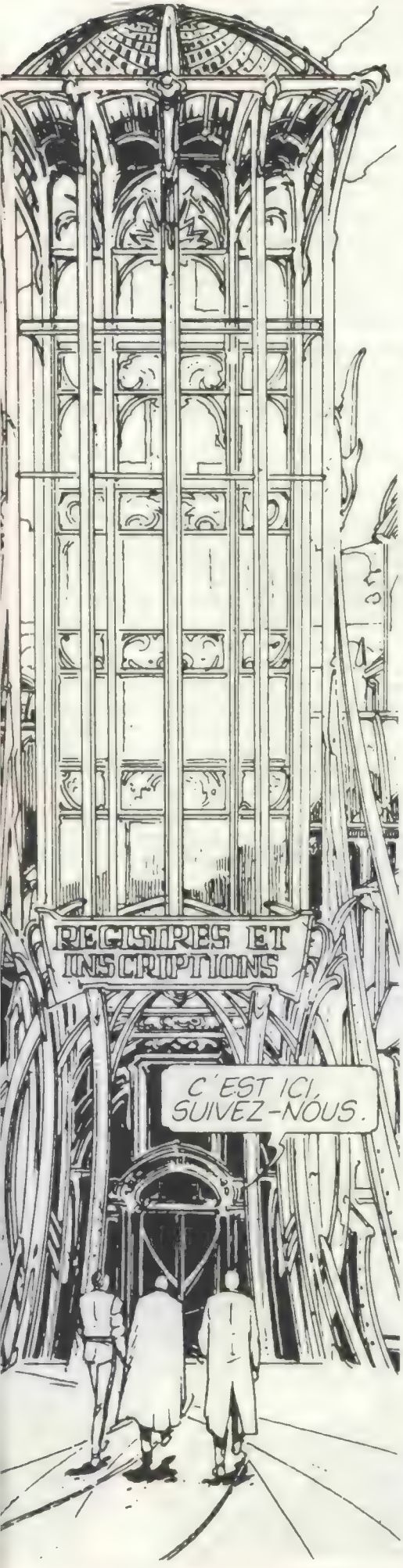

Schuiten-Peeters: *'Welk element verstoort het alomvattende systeem?'*

door Mat Schifferstein

Benoit Peeters werd 28 augustus 1956 geboren. Afgestudeerd in de filosofie en in het bezit van een diploma van de *Ecole pratique des Hautes Etudes*, waar de onlangs overleden Roland Barthes de leiding had, leeft Peeters van zijn pen. Hij heeft tot nu toe vijf boeken op zijn naam staan (waarvan twee romans) en bij Casterman verschijnt rond deze tijd *De wereld van Hergé*, een boek waarvan hij een van de samenstellers is. Hij kent Francois nog van zijn schooltijd, toen ze samen een krantje maakten, waarvoor Benoit de teksten schreef en Francois de illustraties verzorgde. Ook de samenwerking tussen Benoit Peeters en Francois Schuiten volgt niet het klassieke model scenarist – tekenaar. Voor *De muren van Samaris* bijvoorbeeld heeft Francois de plot opgezet, waarna Benoit het uiteindelijke scenario heeft geschreven. Een gesprek over de ideeën achter hun projekt 'De duistere steden'.

BP: 'Het dekor komt bij ons niet op de tweede plaats, maar het verhaal ontstaat vanuit het dekor. In de meeste strips is de held de moter van het verhaal, de held die elk album terugkeert. In *De duistere steden* is het steeds een stad die het verhaal zijn eenheid geeft. Voor elk verhaal een andere stad, een stad die niet lijkt op een werkelijk bestaande, maar een stad die we helemaal verzonnen hebben, een stad ook die deel uitmaakt van een parallel-universum, dat we bij stukjes en beetjes, in de loop van de reeks, zullen uittekenen.'

FS: 'De stad moet sfeerbepalend zijn, ze moet de stemming van het verhaal aangeven. In *De muren van Samaris* is alles rond, tot in de kleinste details. In *De koorts van Urbicande*, het tweede verhaal, is alles hoekig, en het verhaal verloopt ook op een strakkere, wiskundiger manier.'

BP: 'We vinden tegelijkertijd de stijl van zo'n stad en het soort verhaal. Bij een bepaald soort verhaal ontstaat vanzelf een bepaald soort dekor. Als Urbicande anders gebouwd was, kregen we een ander verhaal. We zoeken dus niet een of ander prachtig dekor, maar we zoeken het dekor wat het best bij het verhaal past.'

FS:'Als we een bepaalde wereld gevonden hebben, gaan we haar voeden, om haar een zo groot mogelijke geloofwaardigheid te geven. We moeten een wereld kreëren die zoveel samenhang vertoont, dat de personages zich daarin met evenveel gemak kunnen voortbewegen als was het een echte stad. Want de manier van doen van die personages moet kloppen binnen de wereld waarin zijn leven.'

BP: 'Wij maken geen science-fiction. De werelden die wij kreëren zitten vol elementen uit onze wereld. Eigenlijk proberen we een wereld te laten zien zoals die zich uit ons verleden had kunnen ontwikkelen, als de architektuur en de techniek op een gegeven moment een andere kant waren op gegaan.'

FS: 'Wij werken met *futuristische* projekten die in het *verleden* gemaakt zijn. Er zijn toekomststeden ontworpen in 1900, en in 1925. Zulke projekten nemen wij als uitgangspunt.'

BP: 'We zoeken dus een bepaald tijdperk op, we gebruiken de stijl van dat tijdperk opnieuw en we kijken naar de futuristische projekten die in die tijd gemaakt zijn. Dat kan, want in die projekten herken je altijd de tijd waarin ze gemaakt zijn: in de 19e eeuw bijvoorbeeld kende men de stoomlokomotief. Als de mensen uit die tijd zich dan toekomstige treinen voorstellen, zie je grotere en snellere treinen, maar het zijn altijd stoomtreinen. Als Jules Verne zich de raket naar de maan voorstelt, kan hij zich die alleen als een soort houwitsergranaat voorstellen, die afgeschoten wordt door een reusachtig kanon. Wij baseren ons dus

op die futurisitsche projekten, ook al zijn het soms maar schetsen, en we werken de ideeën die we daarin aantreffen zover mogelijk uit, zo extreem mogelijk.'
FS: 'Voor Samaris ons eerste verhaal, hebben we de stijl van 1900 genomen, de 'art nouveau', en ik geloof niet dat dat toeval is. Het is een stijl die ertoe uitnodigt je een hele stad voor te stellen, want de architekten van 1900 probeerden ook alle voorwerpen in die stijl te passen. Ze interesseerden zich niet alleen voor de gevels of het interieur van de huizen, maar ze ontwierpen ook kleding, servies, meubels. Ze wilden hun hele omgeving die stijl geven.'
'De "art déco" en de hele monumentalistische beweging die op de "art nouveau" volgden, en die we uitwerken in Urbicande, wil ook zo'n alomvattende greep op de omgeving hebben.'
BP: 'Dergelijke alles omvattende stijlen zijn voor ons natuurlijk ideale vertrekpunten. Als een stijl ons niet alle informatie kan geven die we nodig hebben voor een verhaal (omdat bijvoorbeeld bepaalde projekten niet verder zijn gekomen dat wat schetsen), dan lenen we wat we nodig hebben bij een stijl die veel lijkt op de andere. We hoeven namelijk geen historische werkelijkheid weer te geven, maar we willen een bepaald architektonisch klimaat kreëren dat bij het verhaal past.'
FS: 'Als je naar onze bronnen gaat kijken is de stijl van Urbicande een vreemde mengeling. Ik ben uitgegaan van verschillende richtingen die vaak heel erg van elkaar verschillenden. Op de eerste plaats gebruikte ik futurische projekten van Antonio Sant'Elia, een jonge Italiaanse architekt die op 28-jarige leeftijd in de eerste wereldoorlog gestorven is. Verder werk wat tussen 1925 en 1930 door studenten aan de *ecole des Beaux-Arts* van Parijs is gemaakt. Wat heel opvallend is in die laatste tekeningen is het theatrale, het bombastische van alles: zelfs een hutje op de hei lijkt wel een kathedraal in een storm.'
BP: 'Een andere belangrijke invloed is die van fascistische, nazistische, stalinistische architekturen. Het zijn eigenlijk verschillenden stijlen, die zich in eerste instantie op het futurisme baseerden en die zich later in de richting van het neo-classicisme ontwikkeld hebben, terwijl ze dat monumentale aspekt bleven behouden. In alle landen zie je dan dat streven om weidse perspektieven te scheppen, zo breed mogelijke straten, zo hoog mogelijke gevels.'
FS: 'Dat is een heel theatrale aanpak. De architektuur moet bepálend zijn, het individu moet vernietigd worden.'
BP: 'Het is ook een architektuur van de macht. De machthebbers willen zich zo sterk mogelijk presenteren; hun autoriteit wordt op die manier in steen vastgelegd. En niet alleen wil men de eigen macht zo tonen, maar zo'n architektuur beheerst ook op een heel rationele manier de ruimte. De bewoner van die ruimte, van die stad zeg maar, moet zich daaraan aanpassen. Heel wat architekten van de 20e eeuw hadden zo'n kwasi-diktatoriale aanpak in hun projekten.'
FS: 'In feit geldt voor de "art nouveau" hetzelfde. Je kunt daar geen objekt meer verplaatsen, want het hele huis is een kunstwerk, een beeldhouwwerk geworden. Dat, maar tegelijkertijd een nachtmerrie, want uiteindelijk zal van men de bewoner verlangen dat hij een bepaald type ideaalgedrag gaat vertonen, dat het beste bij het bouwwerk past.'
BP: 'Opmerkelijk is nu, dat zo'n ruimte, die in de werkelijkheid onleefbaar is, onmiddellijk verhalen doet ontstaan.'
FS: 'Ja, zo'n dekor vraagt gewoon om een verhaal. Het is onmogelijk dat zich in zo'n omgeving niets afspeelt. Daar móet iets gebeuren.'
BP: 'In de eerste twee verhalen van *De duistere steden* hebben de personages een nauwe band met de macht. Ze worden beheerst door het dekor, ze worden ook beheerst door een politieke autoriteit.
Interessant voor ons is, of we een element kunnen vinden dat zo'n alomvattend systeem als dat van Urbicande kan verstoren. Waar zit het zwakke punt in het systeem? Als we dat gevonden hebben, kunnen we het verhaal vertellen.'

SS: Francois, hoe is Samaris precies ontstaan?
FS: 'Ik had een kort scenario geschreven waarin het dekor een belangrijke rol speelde. Ik had een stad in mijn hoofd, waarin de huizen niet echt zouden zijn, maar alleen bestonden uit façades waarachter niets te vinden zou zijn. Samen met Benoit heb ik toen die spookstad gekreëerd, die zich aanpast aan de wandelingen die de hoofdpersoon maakt. Xhystos, de andere stad, is gebouwd in de stijl van 1900, als je je voorstelt wat er gebeurd zou zijn als de 'art nouveau' van die tijd een hele stad vormgegeven zou hebben. Xhystos is een wereld van ijzer, Samaris is een barokke stad. Samaris is zachter, overgoten door zonlicht, terwijl Xhystos in de mistbanken ligt; haar wereld is zwaarder, grauwer. De twee werelden verschillen dus aanzienlijk van elkaar, ze

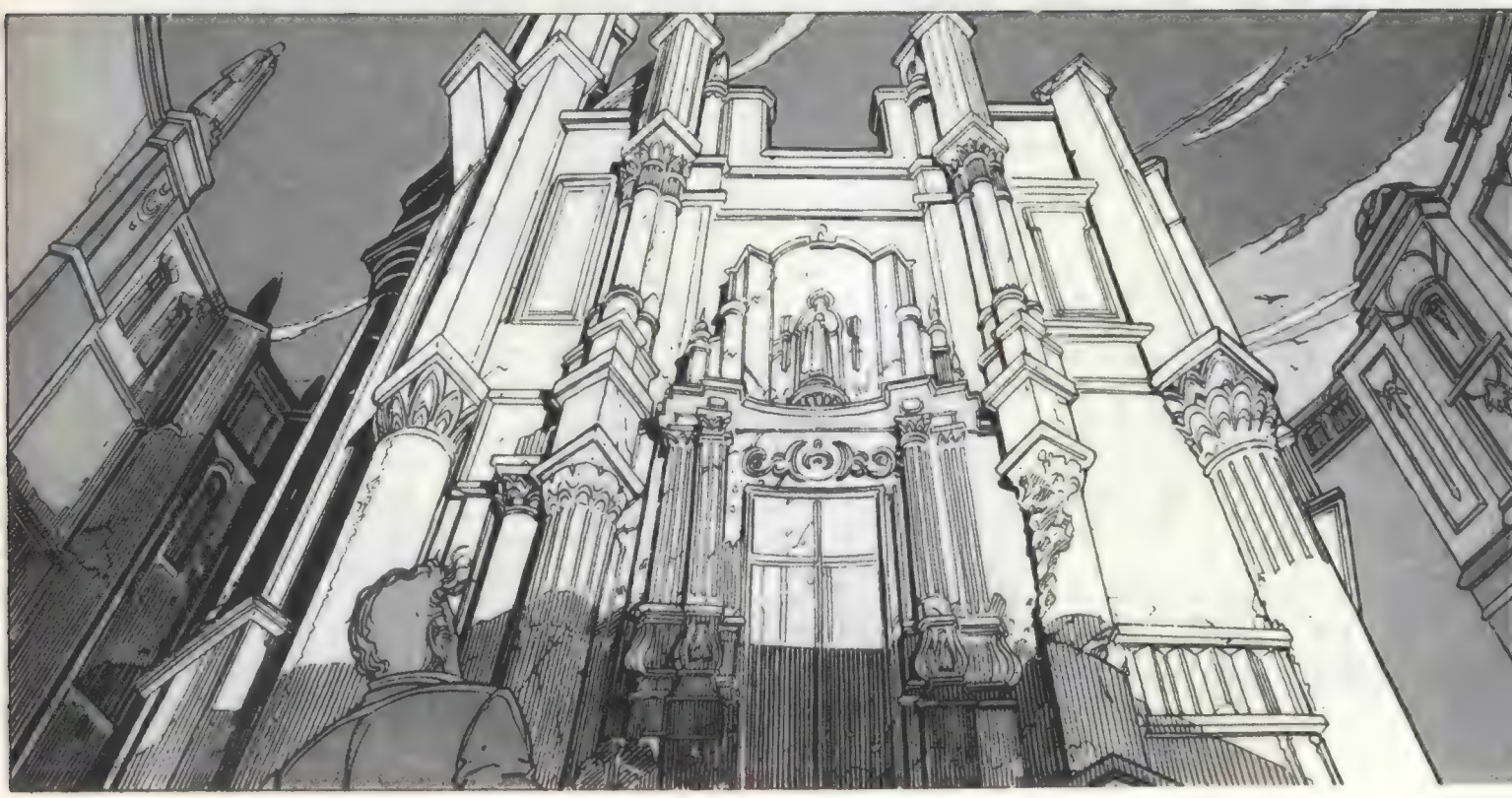

Uit 'De muren van Samaris'

kontrasteren'.
Over *De muren van Samaris* zou nog veel te schrijven zijn. Ik denk dat het één van de meest geslaagde strips is die Schuiten (in samenwerking) tot nu toe heeft gemaakt, doordat het tekenwerk in deze strip perfekt aansluit bij de ideeën die achter het verhaal zitten. Want de dekors die zo opvallen door hun alomaanwezigheid en die daardoor wel méér voorgrond lijken te zijn dan de personages in het boek, zijn uiteindelijk ook veel belangrijker: het zijn de steden die de hoofdrol spelen in dit verhaal, en Peeters en Schuiten vertalen dat op een symbolische manier in hun verhaal door die steden tot levende wezens te maken (en de personages tot bordkartonnen figuren!).
Die symbolische manier van werken komen we overigens vaak tegen in het werk van Schuiten c.s. De verhalen uit 'Carapaces' berusten daar grotendeels op. Een ander voorbeeld: in *La terre creuse* wordt de eindeloze herhaling in het mensenleven gesymboliseerd door een moeizame trek, waarvan niemand de reden kent.
Is het overigens iedereen al opgevallen dat het verhaal begint met één prachtige 'kamerabeweging' die meer dan drie platen lang wordt volgehouden? Ze begint met een overzicht over de stad (en laat de architektuur van Xhystos lang op ons inwerken) en eindigt vlakbij het gezicht van de 'hoofdpersoon'. *De muren van Samaris* is niet zo pretentieus van opzet als de andere projekten van Schuiten c.s., maar is in zijn eenvoud juist heel effektief: fabelachtig mooi tekenwerk, een intrigerend verhaal met een open einde, en een rijkdom aan ideeën die tot nadenken aanmoedigen: de mensen bepalen hun omgeving (zeg: de stad) waarin zij wonen, maar in hoeverre is die bepaling, die beheersing ook niet wederzijds? Schept een sombere, grauwe fabriekstad geen andere bewoners dan een dorp op het platteland? Schuiten en Peeters denken in ieder geval van wel, dat zien we in hun volgende album, *De koorts van Urbicande*.
Urbicande is bepaald door de monumentalistische architektuur. De stad bestaat uit reusachtige bouwwerken, vergeleken waarbij het individu niéts meer is. Alle lijnen zijn recht, zelfs de kledij van de personages, zelfs hun handschrift. Zelfs de schaduwen vallen in rechte lijnen... De wereld van Urbicande is zwartwit; het verhaal kán niet in kleur veteld worden; daarvoor zijn de kontrasten te sterk.

SS: Eindigt De Koorts van Urbicande weer in 44 pagina's?
FS: 'Nee, het worden 70 pagina's.'

SS: Dan verschijnt het dus niet meer in dezelfde reeks?
FS: Nee, het verschijnt als zwartwit roman.

SS: Geeft dat geen problemen met de uitgever?
FS: 'In feite moet je, om een groot commerciëel succes te bereiken, één stripheld hebben, in één reeks zitten, en bij één uitgever blijven. Ik verander steeds van reeks, ik verander steeds van stripheld, en ik verander steeds van uitgever. Als we nu nog succes hebben snap ik er niets meer van!'

De vier stukken werden samengesteld uit zeven interviews. In chronoloische volgorde:

Technique. Comment devenir auteur de BD. Interview met Claude Renard door Larène Castelli en Bruno Lecigne. Verschenen in: *L'annee de la bande dessinee 82-83* (Temps Futurs, Parijs: 1982)

Chroniques des oeuvres en cours. Interview met Claude Renard de François Schuiten. Verschenen in: *Chic-Bull magazine 13* (Chic-Bull, Brussel: januari 1983)

Interview. Interview met François Schuiten door Frédéric Niffle. Verschenen in: *Synopsis 1* (Silhouette, Brussel: mei 1983)

Interview met François Schuiten door Hans van den Boom (Brussel: augustus 1983)

De Samaris a Urbicande. Le theatre de l'architecture. Interview met François Schuiten en Benoit Peeters. Interview met Luc Schuiten door Benoit Peeters. Verschenen in *(A SUIVRE)* (Casterman, Tournai: september 1983)

Interview met Claude Renard en François Schuiten door Mat Schifferstein (Nijmegen: september 1983)

Uit 'De koorts van Urbicande'

Wendy Pini op zoek naar de elf in haarzelf

door Jac Drewes

Het aantal vrouwelijke striptekenaars is nog altijd zeer klein. In Nederland zijn ze helemaal met een lantaarntje te zoeken en op Europees niveau hebben alle Brétècher, Montellier en Claveloux het tot algemene erkenning gebracht. Ook in Amerika is dat het geval, en in het beperkte gezelschap van Marie Severin en Trina Robbins, heeft zich onlangs verrassend een nieuwe vrouwelijke striptekenaar geschaard: *Wendy Pini*. Net zo dun gezaaid zijn in Amerika tekenaars, die hun werk met succes in eigen beheer uitgeven buiten de syndicaten en comic-book- en magazine-uitgevers om, en die dan toch succes hebben. Geen enkele mij bekende striptekenaar heeft het tot nu toe gepresteerd, om met succes een stripfiguur in levende lijve uit te beelden, zelf een succesvolle strip te maken, en ook nog zelf in die strip op te treden. Al deze bijzondere eigenschappen zijn reden genoeg om nader kennis te maken met Wendy Pini, de tekenares van *Elfquest,* die samen met haar man Richard Pini de strip ook schrijft.

WaRP

De eigen uitgeverij van W(endy) a(nd) R(ichard) P(ini) heet WaRP-graphics. Zij hebben elkaar, hoe kan het ook andres, via de strips leren kennen. In 1969 stuurde Wendy een brief naar Marvel, die werd opgenomen in het comic-book Silver Surfer 5, en waarin ze uitgever Stan Lee voorhield, dat volgens haar mensen veel aardiger waren, dan ze in de Silver Surfer-comic-books werden uitgebeeld. Comic-booklezer Richard Pini voelde zich door deze uitspraak zo aangesproken, dat hij Wendy een brief schreef en via jarenlang corresponderen en langdurig telefoneren, kwamen de jonge stripliefhebbers zo tot elkaar dat zij in 1972 trouwden. Natuurlijk stond hun verdere leven ook in het teken van de strips en in 1977 kreeg de strip Elfquest vorm, die zij samen bedacht hadden en die Wendy had getekend. Zij baseerde zich daarbij mede op de tekenfilm *Wizards* van Ralph Bakshi en op het toen in de belangstelling staande Fantasygenre in stripverhalen.
Wendy en Richard, inmiddels woonachtig in de plaats met de elfachtige naam Poughkeepsie, boden de strip aan aan Marvel en DC, maar dezen vonden het niet commerciëel genoeg. Kleine uitgevers als Bud Plant (The First Kingdom) en Mike Friedrich (Star-Reach) zagen wel wat in Elfquest, maar hadden geen geld om het te financieren. Op een stripconventie ontmoetten Wendy en Richard mensen van een andere kleine uitgeverij, Power Comics, die Elfquest wel wilden uitbrengen. In 1977 verscheen de eerste aflevering in een oplage van 5000 exemplaren. Elfquest zelf werd onmiddellijk een groot succes, maar de zakelijke samenwerking met Power Comics niet. Dus besloten zij om WaRP-graphics op te richten en de volgende delen in eigen beheer uit te brengen. Nummer twee verscheen in een oplage van 10.000, met behulp van geleend geld, dat zij echter na een maand al weer konden terugbetalen door het grote succes van de serie. Nummer één werd herdrukt en om de vier maanden brachten zij een nieuw deel op de markt. Bij nummer acht was de oplage gestegen tot 32.000 en momenteel wordt elk nieuw deel door een grote schare liefhebbers gretig afgenomen, niet alleen in Amerika maar ook in vele andere landen.

Red Sonja

Een jaar voor het verschijnen van Elfquest had Wendy Pini veel furore gemaakt in de stripwereld, door haar optreden als *Red Sonja,* de vrouwelijke stripheld uit de toen zeer geliefde Conan-strips. Op aandringen van haar vriend Frank Thorne, de vaste tekenaar van de Red Sonja-comic-books, had zij in een zelfgemaakt kostuum meegedaan aan een Red Sonja-lookalike-test op een stripconventie. Haar optreden weerd zo'n succes, dat zij in haar bh en slipje uit ijzeren plaatjes – gewicht meer dan vijf kilo! – overal moest optreden, in een door Richard ontworpen show, met Frank Thorne als tegenspeler in de vorm van een tovenaar, tot voor de TV-camera's toe. Deze geslaagde identificatie met een stripheld leidde ook tot haar eerste werk voor Marvel, als mede-schrijfster van deel zes van de Red Sonja-comics. In 1980 werd er nog een verhaal van haar gepubliceerd in het eerste nummer van Epic Illustrated, maar voor het overige zou zij zich geheel houden aan haar eigen uitgeverij WaRP.

Goede verhaaltechniek

Elfquest

Elfquest – een moeilijk vertaalbare term, die zowel 'Op zoek naar de elven', als 'De zoektocht van de elven' zou kunnen betekenen – is een strip met elven als hoofdfiguren. Niet de elfjes zoals wij die kennen, want de elven van Wendy Pini zijn maar iets kleiner dan mensen, en elfjes van het formaat van Peter Pan – waardoor Wendy wel zegt geïnspireerd te zijn – verschijnen in de verhalen onder de naam 'Preservers' (= bewaarders, beschermers). Hoofdpersoon van de strip is *Cutter,* de leider van de elvenstam de 'Wolfriders', die zich zoals de naam al zegt op wolven voortbewegen en er ook mee in een soort symbiotische relatie leven. Door mensen uit hun oorspronkelijke woonplaats verdreven stuitten zij op een andere elvenstam, waarvan Cutter trouwt met Leetah. Dit gebeurt niet op grond van verliefdheid, maar op grond van de aan elven eigen 'recognition' (= erkenning, waardering). Zij krijgen een tweeling, Suntop en Ember. Uit nieuwsgierigheid over wat de oorsprong van het elvendom is, besluit Cutter samen met zijn trouwste vriend Skywise een onderzoekingstocht te maken om andere elvenstammen en zo het eigen verleden op het spoor te komen.

Ontdekkingsreis

Op hun reis beleven Cutter en Skywise, en later ook de andere elven, vele avonturen, en zij ontmoetten niet alleen andere elven, maar ook trollen en mensen. Elfquest is een verslag van deze lange ontdekkingsreis

NOK
NOK
YES...

en van de avonturen en ontmoetingen. Het vormt een sage met veel sprookjesachtige en magische elementen, doorvlochten met vleugjes science-fiction, sword & sorcery en romantiek. Het is zowel een ontdekkingsreis naar het eigen verleden van Cutter en de andere elven, als naar het goede in de mensheid, dat door het elvendom wordt gepersonifiëerd. Wat dat goede is, wordt door Wendy en Richard vooral teruggevoerd naar het 'natuurlijke'. De ontwikkeling daarvan heeft zijn bepaaldheden, zo-

Cutter

Wendy en Richard Pini als Nonna en Adar in hun eigen strip.

iets als 'recognition' is onontkoombaar en de hele visie, die uit Elfquest spreekt heeft daardoor iets darwinistisch. Wendy noemt Elfquest: een symbolische autobiografie. Cutter is haar personificatie, ontdaan van alle menselijke trekken. Toch laat zij ook zichzelf en Richard in de strip figureren in de vorm van de kunstenares Nonna en haar man Adar (in aflevering 8 en 9).

Gespitste oren

Behalve door hun kleinere gestalte zijn de elven uiterlijk te onderscheiden door hun grote spits toelopende oren en hun handen met vier vingers. Innerlijk beschikken zij over communicatievermogens, die zonder spreken plaats kunnen vinden. De veelheid aan communicatievormen maakt in de strip een veelheid aan ballonvormen nodig.
De verhaallijn is zorgvuldig opgebouwd en Wendy laat zien over een goede stripverhaaltechniek te beschikken. Haar tekeningen zijn vaak overdadig en figuratief niet altijd konsekwent, al wordt dat gaandeweg de serie beter.
De strips verschijnen oorspronkelijk in zwart/wit en later in bundelingen in kleur. Door de kleur wint de strip duidelijk aan gehalte. De strip kent ook een eigen taalgebruik, zowel in de naamgeving, als het gebruik van begrip pen, iets wat de strip moeilijk vertaalbaar maakt. Tot nu toe zijn er twintig afleveringen gepland waarvan er nu zestien zijn verschenen. De omvang van een aflevering bedraagt 32 platen, behalve 1 en 2 (28 platen) en 9 (44 platen).

De wereld van Elfquest geniet grote populariteit. De Pini's ontvangen veel post en er zijn al elvenconventies gehouden met verkleedpartijen en iedereen spitse oren op! Er is recent een Elfquestroman verschenen en het Canadese animatiefilmbedrijf (Rock and Rule) Nelvana Limited is bezig met een Elfquestanimatiefilm. Voor de liefhebbers zijn boeken over Elfquest verschenen: The Elfquest Gatherum, en Yearnings, the Elfquest Companion, alsmede portofolio's met tekeningen van Wendy, T-shirts, etc. Elfquest is al in het Deens vertaald en zal binnenkort ook op de nederlandse markt verschijnen.

Leetah

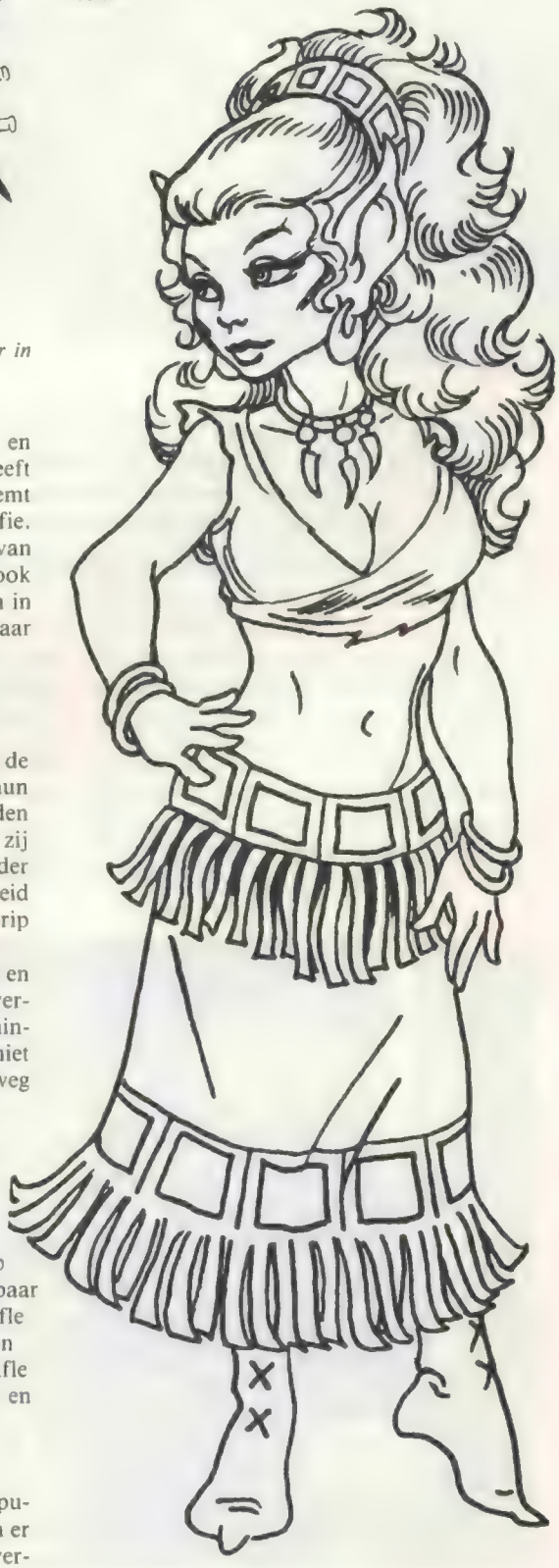

Hermann: *'Geweld is een geeste De mens wil huiveren! De mens Behoefte aan sensatie kan je ho niet stimuleren!'*

door Kees de Bree

Hermann Huppen, kortweg Hermann genaamd, is een veelzijdig stripmaker. Naast een dromerige kinderstrip maakt hij keiharde western- en avonturenstrips, allemaal in een geheel eigen stijl. Lange tijd heeft hij met zijn westernstrip Comanche in de schaduw gestaan van Giraud's Blueberry, maar het ziet ernaar uit dat Hermann zijn grote voorbeeld in populariteit gaat overtreffen en dat is dan in niet geringe mate te danken aan zijn strip Jeremiah, de eerste die hij helemaal zelf schreef en tekende.

Hermann is een levenslustige man die een ongelooflijke energie uitstraalt. Zijn woordenstroom is niet te stuiten en over zaken en racisme doet hij zulke uitspraken dat je je afvraagt of hij niet tegen zichzelf beschermd zou dienen te worden. Toch is hij een aardige man die toegeeft dat veel van zijn zelfverzekerde uitspraken voortkomen uit een gevoel van zich bedreigd voelen.

Het hieronder volgende verslag is de weerspiegeling van vier gesprekken die ik op wisselende lokaties en jaargetijden met Hermann had.

De eerste keer dat ik serieus met het interview wil beginnen is hij me voor:

'Een interview moet altijd beginnen met iets uit de jeugd van de kunstenaar. Hoe ongelukkig ik op school was en hoe ik me probeerde waar te maken door mijn tekeningen. De bleekneus die zo populair was vanwege zijn briljant ingekleurde tekeningen in zijn schoolschrift. Dat doet het altijd aardig. Zal ik je zoiets vertellen?

Dat lijkt me niets, omdat het niet waar is. Je bent pas op latere leeftijd begonnen. Je hebt er nooit over gedacht om stripteke-

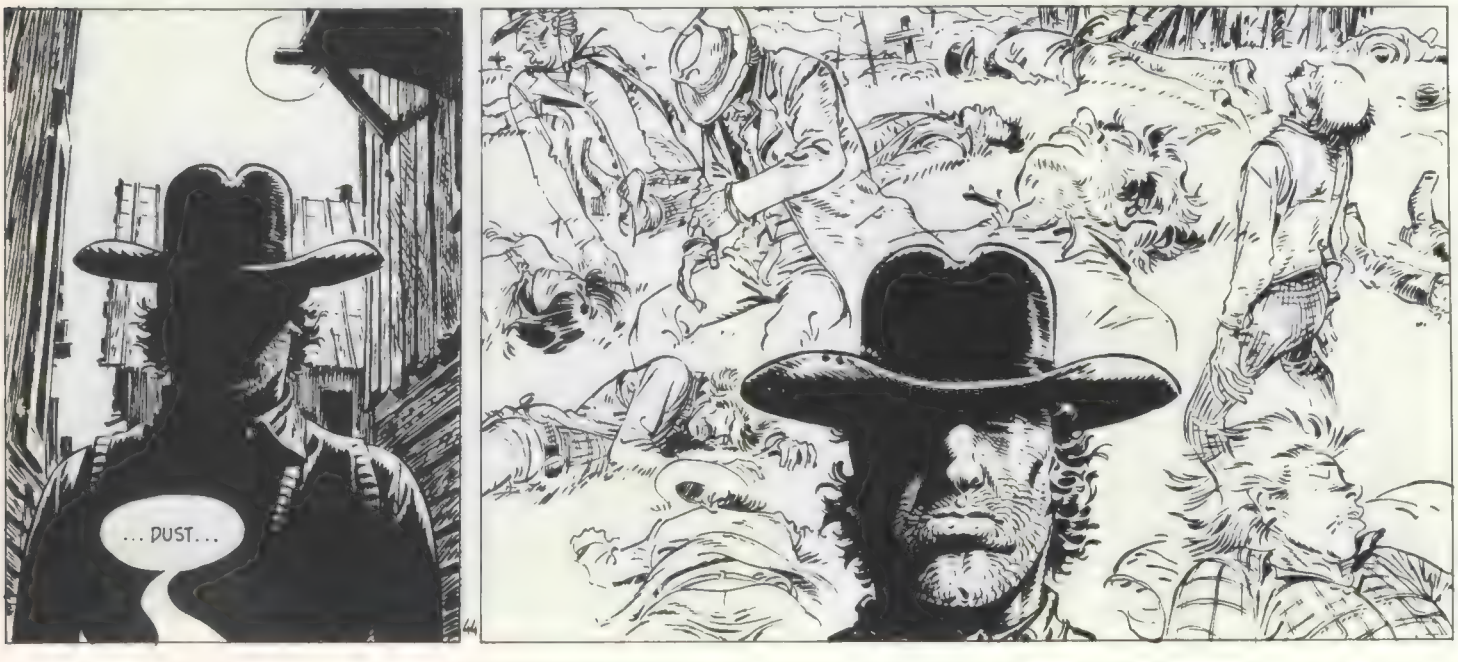

sgesteldheid!
wil sensatie!
oguit bevredigen,

naar te worden omdat je een heel ander beroep uitoefende. Je komt van het platteland waar striptekenen nooit gestimuleerd zou worden...

Je weet haast net zoveel van mij als ikzelf. Het is waar. Ik ben op het platteland geboren, vlak bij Francorchamps, niet ver van Luik (in België). Ik heb een opleiding gehad in technisch tekenen omdat ik studeerde voor binnenhuisarchitect. Dat ben ik ook een tijdlang geweest. De direkteur van de Academie de Dessin de Saint Gilles was een man van het slag dat het woord 'strip' niet eens wilde uitspreken. Hij noemde het 'getekende verhalen' en hij vond dat ik wel talent had in die richting. Wist ik veel. Ik heb het voor kennisgeving aangenomen en er niet verder aan gedacht. Pas rond mijn 26e ben ik bij toeval aan strips gaan denken. Mijn zwager, die zelf ook goed kan tekenen vroeg me een stripje te maken voor een padvindersblad. Dat heb ik gedaan. Bij toeval kwam het in handen van Greg die het veelbelovend vond. Hij vroeg me bij hem te komen werken op de studio en zo rolde ik de stripwereld in. Eerst tekende ik veel achtergronden en toen steeds meer figuren en illustraties, onder andere cowboys. Het was een lange weg. Ik had steeds maar de neiging om de hoofden veel te groot te tekenen.

Koelbloedig geweld in 'Comanche'

Greg was je leermeester. Wanneer stelde hij voor om samen een strip te maken?

Ik weet dat niet precies meer. Wel weet ik dat we plotseling bezig waren aan de eerste probeerselen van Bernard Prince. In het begin was Bernard bij de politie betrokken, maar Tibet en nog een stel andere medewerkers van Kuifje protesteerden omdat Kuifje al een politiestrip had, Rik Ringers. Vandaar dat Greg besloot het verhaal een andere wending te geven en er een avonturenstrip van te maken. Hij plantte Bernard en Djinn op een boot en kwam toen tot de ontdekking dat het handiger is als je drie personen hebt. Bernard Prince is van nature de saaie, kleurloze held. Om er wat meer humor in te brengen bedacht Greg toen Barney Jordan. Hij zorgde voor het nodige tegenwicht.

Wat was jouw aandeel in Bernard Prince?
Mijn aandeel was gering en beperkte zich tot het tekenwerk. Ik keek in die tijd enorm tegen de professional Greg op. Het kwam nooit bij me op om dingen met hem te overleggen. Het enige wat ik hem heb gevraagd was om in ieder verhaal iets van natuurrampen te verwerken. Ik kom zelf van het platteland, dus ik voel me nog steeds zeer nauw betrokken bij de natuur. Ik vroeg Greg om stormen, windhozen, zandstormen en branden in het verhaal te verwerken. Ik had behoefte aan dat aspect, aan die natuur in beweging. Die ongetemde en nauwelijks te temmen verschijnselen waar de nietige mens het tegen opneemt. Het verhaal dat je situeert tijdens een natuurramp wint aan kracht. Die voortdurende dreiging, dat gevaar dat onafgebroken op de achtergrond aanwezig is en af en toe zelfs de overhand krijgt, houdt de lezers steeds in spanning.

Het is de filosofie van schrijvers als Hammond Innes en Desmond Bagley.
Jazeker! Maar of je nu op die boeken neerkijkt of niet omdat hun basisprincipe altijd hetzelfde is, toch zijn het *boeiende* verhalen. De natuur is namelijk de spannendste vijand die je maar kunt bedenken en tegelijkertijd is hij neutraler. Hij is geen hersenspinsel dat bedacht moet worden. Iedereen kent de natuur en iedereen kan dus meeleven. Bovendien is het voor mij als tekenaar verrukkelijk om wilde golven en oplaaiende vlammen te tekenen.

Wat vind je van verhalen als die van Ferrandez (Achterland) waarin vrijwel niets gebeurt?
Die doet me denken aan een Japanse film die ik een tijd geleden zag, 'The naked eye'. Er gebeurde vrijwel niets in, maar die film had zo'n bijzondere uitstraling dat je de hele tijd door geboeid bleef kijken. Hele simpele gebaren vertelden soms iets over de emoties. Soms is een film spannend ook al gebeurt er niets. Maar een andere keer is hij saai omdat er niets gebeurt. Het hangt helemaal af van de manier waarop je dat 'niets' laat gebeuren.

Een pleidooi voor het belang van de tekenaar?
In zekere zin wel, ja. Al hangt het af van de manier waarop de scenarist zijn verhaal presenteert. Misschien levert hij een uiterst gedetailleerd verhaal en dan is het net zo goed zijn prestatie. Greg en ik werkten niet zo. Hij gaf mij een omschrijving van de handelingen en hij leverde de dialoog. Hij gaf me totaal geen aanwijzingen op grafisch gebied of op de manier waarop de pagina ingedeeld moest worden. Dat vond hij de taak van de tekenaar. Ik wilde eigenlijk alleen zeggen dat het aantal acties of details niet zaligmakend is voor het al dan niet slagen van een verhaal.

Hoe is de samenwerking met Greg?
Greg is voor mij een bijzondere professionele scenarist. Hij kent het vak door en door. Ik heb dan ook heel lang onder zijn invloed gestaan. Het is lang zo geweest dat ik gewoon tekende wat hij me aan materiaal leverde. Ik dacht er verder niet over na. Ik voel me geen slachtoffer als ik dat zo zeg. Het is een situatie die ik accepteer. Eerst woonde hij in Parijs en nu in Amerika. Dus ik krijg voor Comanche de verhalen aangeleverd en ik teken ze, geen discussie erover punt uit. Ik heb ook geen behoefte aan grote veranderingen. Als ik het script van iemand accepteer ga ik daar niet over mekkeren. Als ik zonodig een ander verhaal wil, moet ik het zelf schrijven. Het een of het ander. Dat wil niet zeggen dat de tekenaar niets toevoegt. Greg geeft de richting aan, maar ik houd de kamera vast. Een tekenaar kan een scène van een paard dat sterft heel lief en gevoelig in beeld brengen, maar ook keihard en meedogenloos. De tekenaar bepaalt op zo'n moment de emoties die hij bij de lezer opwekt. Een tekenaar kan een slecht script boven zijn niveau tillen, maar ook een goed script volledig om zeep helpen. Ikzelf kan een slecht verhaal nooit verheffen, omdat ik er totaal niet door gemotiveerd raak. Ik zal niet proberen alles uit mijzelf te halen, ik kan geen nachten doorwerken om iets wat slecht is op papier te krijgen. Mijn rug op, er zijn betere manieren om je tijd door te brengen.

Is er in al die jaren niets veranderd tussen jullie?
Natuurlijk wel. Bij iedere vorm van samenwerking verandert er in de loop der tijd iets. Ik ben langzamerhand veranderd. Ik ben als een jonge vogel die het nest verlaat. Aan de ene kant weet ik dat hij me fantastisch heeft geholpen, maar aan de andere kant groeit het besef dat ik zelf verdomd goed kan vliegen. Daarom ben ik op een gegeven moment een strip gaan maken waarvoor ik zelf de tekst en de tekeningen maakte. Zo is het leven. Mijn strip Jeremiah is eigenlijk het resultaat van mijn volwassen worden. De vrucht van mijn zucht naar onafhankelijkheid en zoals je weet, is er dan geen weg terug. Natuurlijk zal ik samen met Greg aan strips blijven werken, maar mijn zelfstandigheid laat ik er nooit meer voor los. Het kind

Barney Jordan

Wilde golven en oplaaiende vlammen

is het huis ontvlucht.

Voor Jeremiah heb je Bernard Prince laten vallen. Waarom die strip en niet Comanche?

Toen ik Greg nog redelijk vaak zag, had hij mij al eens verteld dat hij het zo moeilijk vond om steeds nieuwe lokaties voor Bernard Prince te bedenken. De onbekende woestijnen, jungles en eilanden waren afgegraasd en hij was doodsbenauwd om de verhalen in bestaande landen te laten spelen. Dat zou misschien goed zijn voor het waarheidsgehalte in de strip, maar het zou de dood zijn van de romantiek. Alle exotische plekken van de aarde waren al verkend. Met dat gegeven in mijn hoofd heb ik Greg op een gegeven moment een brief geschreven waarin ik hem zei dat ik hem dankbaar zou zijn als hij een andere tekenaar zocht voor Bernard Prince.

Ik wilde met Jeremiah beginnen en ik voelde me niet in staat die 2 strips naast elkaar te maken, want als je een serie maakt moet je minstens één album per jaar produceren. Dat is het absolute minimum. Ik kan geen drie lange verhalen per jaar tekenen. Dat was voor mij het einde van Bernard Prince. Ik heb Greg wel gevraagd om Dany een kans te geven. Hij is een goede vriend van mij en ik weet dat hij de mogelijkheden in zich heeft om die strip te maken. Hij was in het begin erg enthousiast, maar zijn belangstelling is na zijn eerste album een beetje verflauwd. Het publiek was kennelijk erg gewend aan mijn benadering, mijn tekenstijl. Dat hebben ze nogal massaal kenbaar gemaakt en ook al zie je de betrekkelijkheid van alles in en weet je dat sommige dingen moeten groeien, toch voel je je dan als tekenaar niet lekker. Vandaar dat Dany wat ambivalent tegenover Bernard Prince staat. Ik vind dat hij het verhaal verdomd goed getekend heeft, maar het is inderdaad anders van atmosfeer dan mijn verhalen en je kunt mensen niet dwingen die ook met een te aanvaarden.

Vraag me niet het verschil te omschrijven. Dat moet je zien en voelen.

MET VERNIELENDE KRACHT
STORT DE ORKAAN ZICH OVER
HET PARELEILAND ALLES LIJKT
OVERSPOELD TE WORDEN DOOR
EEN HEL VAN LAWAAI, ANGST
EN VERNIETIGING .

Ik vind sommige scripts van Greg erg moralistisch.

Dat is ook eigenlijk mijn enige bezwaar tegen Greg's verhalen. Aan het einde is er altijd sprake van een of andere moralistisch aspect. Ik verwerp dat ogenblikkelijk. Ik ben zelf niet immoreel, maar ik verafschuw het om de lezers op te zadelen met wijze lessen en een vermanende vinger.

Een afschuwelijk voorbeeld daarvan, o mijn god nou, was het verhaal met dat verwende rijke meisje uit Bernard Prince. Ze vorderde de boot van Bernard Prince en die besloot haar een lesje te geven. En dan beseft ze aan het einde dat liefde en genegenheid belangrijker zijn in het leven dan geld. Afgrijselijk. Mijn rug op. Zo'n meisje is in de werkelijkheid voor eeuwig verpest. Met 20 bulldozers breng je haar niet op andere gedachten. Zo'n kind wordt nooit wakker. En Greg maar vermanend zwaaien: Wordt toch wakker meisje, het is nog niet te laat. Weet dat er zoveel mooie dingen zijn naast geld.

Dat is een verkeerde les, een vervelende les. Het is valse moraliteit. Ik haat dat soort verhalen, al heb ik ze zelf getekend. Als ik dat verhaal had geschreven, was ze aan het einde van het verhaal nog even slecht als in het begin en was ze gewoon opnieuw Bernard Prince gaan vernederen. Die paar tranen er tussendoor betekenen niet dat je karakter verandert. Maar goed dat is het verschil tussen Greg en mij. Greg is iemand die een happy end wil en mij interesseert het niet.

Greg is van een generatie die de vijftiger jaren mentaliteit nog uitdraagt.

Precies, Hij is wat dat betreft stil blijven staan in de jaren vijftig. Hij maakt deel uit van de jaren vijftig en ik van de jaren zeventig en tachtig.

Ik behoor tot de generatie tekenaars die zegt: stop met de suggestie dat mensen aardig zijn voor elkaar. Je licht de mensen verkeerd voor. Het is geen realiteit. Kijk om je

WIL JE DIT HEBBEN?
MENEER PRINCE, ALS WE HIERUIT KOMEN, WIL IK DEZE MENSEN GELUKKIG MAKEN... EEN HUIS EN...
MISSCHIEN ZIJN ZE LIEVER OP EEN ANDERE MANIER GELUKKIG.
OP DIE MANIER BIJVOORBEELD...
OH... ZOIETS IS ME NOG NOOIT OVERKOMEN
NEE, DAT GEBEURT OOK NIET OP BALS VAN DE AMBASSADE
MENEER PRINCE, IK BEN DANKBAAR VOOR DEZE SCHIPBREUK... ALLES IS OPEENS ANDERS GEWORDEN VOOR ME... ZO... ZO EENVOUDIG...
IK WAS AL BANG DAT DE KUUR VEEL LANGER ZOU MOETEN DUREN, MISS MORAN... GELUKKIG MAAR, WANT DEZE ROL BEVALT ME GEENSZINS...

heen en je ziet dat de mensen zo niet met elkaar omgaan.

Ga je veel naar films?
Reken maar. Ik ben een verwoed filmfan. Ik ben gek op de films van Robert Altman, ik heb McCabe gezien, Images, Mash, Popeye. Fantastische film vond ik dat ook, die waanzin van een tekenfilmwereld gespeeld door echte mensen. Dat is vreselijk moeilijk wat hij heeft gedaan, een strip zo verfilmen. Verder vind ik Kubrick fantastisch, Coppola, Polanski en Bergman, maar dan de Bergman van 20 jaar geleden, en natuurlijk Fellini.

Zijn er nog bindende factoren waarom je juist het werk van die regisseurs mooi vindt?
Kwaliteit! Kwaliteit is altijd de bindende factor. Het zijn totaal verschillende mensen met totaal verschillende filmbenaderingen. Ze weten alleen heftige emoties en de diversiteit in emoties perfect tegenover elkaar te zetten, uit te spelen en in beeld te brengen. Zulke films doen je dan ook wat.

En Westernregisseurs?
Ben ik veel minder door geïmponeerd. Alleen John Huston is natuurlijk fantastisch, maar iemand als John Ford met al die John Wayne films vind ik verschrikkelijk. Misschien ben ik niet zo objectief omdat ik John Wayne als cowboy zo vervelend vond en dus niet op de films zelf gelet heb. Dat is mogelijk. Natuurlijk was Wayne de laatste der giganten, ik weet het wel, maar

Het verwende rijke meisje...

ik haatte die latere films van hem.

De mooiste western?
McCabe ongetwijfeld, omdat die meer te zien geeft dan wat wild in het rond knallen. Niet alleen vechten maar die totale indruk van wanhoop, die sfeer, perfect.

Als je jouw tekeningen bekijkt zijn er toch onmiskenbaar invloeden van spaghettiwesterns te bespeuren.
O maar natuurlijk. Iemand als Sergio Leone heeft de western nieuw bloed ingeblazen. Vlak na de films van Leone begonnen de Amerikanen ook heel andere westerns te maken. *McCabe* is ook daarna verschenen. De mogelijkheden werden opnieuw ontdekt. In Amerika was de western langzaam aan het dood gaan. Er moest een Italiaan aan te pas komen om ze te vertellen hoe ze hun eigen legendes vorm moesten geven. Dat hebben ze een tijd gedaan: bijvoorbeeld *Ombre* met Paul Newman en *Butch Cassidy*. Ik moet eerlijk zeggen: dank u wel meneer Sergio Leone. *Butch Cassidy* was weliswaar een beetje romantisch, maar romantiek moet er ook zijn in het leven. Bovendien had de film genoeg andere elementen om hem ver boven de massa uit te tillen.

Beteken jij even veel voor de westernstrip als Sergio Leone voor de westernfilm?
Dat vind ik heel moeilijk. Bij mij vind je net als bij Leone ongeschoren schurken die geen enkele scrupule hebben en net zo gemakkelijk mensen als vliegen doden. De 'helden' in Comanche bijvoorbeeld reageerden daar fel op. En de confrontaties waren hard. Het was wel op een bepaald punt in mijn carrière dat ik zulke uitgesproken harde ontmoetingen tekende. Ik ben er momenteel een beetje van terug gekomen om het geweld zo expliciet in beeld te brengen als ik toen deed. Ik teken nu nog veel filmischer, het moet kijken en luisteren naar zijn beelden en het verhaal zich dan zien afspelen. Als je dat gedaan krijgt als tekenaar kan je meer terugvallen op sfeer die je opwekt en hoef je niet alles meer letterlijk in beeld te brengen. En dat effect bereik je vreemd genoeg wel door filmische tekeningen. Maar filmbeelden zijn toch anders opgebouwd dan stripbeelden. Ik kom echt zelden met een nieuw idee de bioscoop uit. Letterlijk filmbeelden gebruiken is bijna niet mogelijk. Je zult in je tekeningen altijd interpretaties moeten geven van de filmbeelden, zelfs het perspectief werkt in strips anders dan in de film. Ik heb met mijn tekenstijl wel invloed gehad op andere tekenaars. Maar ik heb geen school gemaakt, zoals Leone.

Wat is voor jou het verschil tussen Comanche en Jeremiah?
Eigenlijk is dat niet zozeer een bewust verschil, het is een evolutie. De manier waarop ik ze teken verschilt niet veel. Ik ben wel langzamerhand heel heldere, pure lijnen gaan trekken. Ik heb de grote zwartpartijen

over boord gegooid. Ik gebruik niet zoveel inktzwarte schaduwen meer. Ik heb alleen de noodzakelijke lichte schaduwpartijen gehandhaafd. Maar dat is een verandering geweest onder invloed van mijn werkelijk fantastische inkleurder Raymond. Hij doet met kleuren meer dan ik met schaduwen ooit kan bereiken, vandaar dat de invulling van mijn tekeningen wat soberder is geworden en de invloed van de kleuren groter. Raymond brengt het 'licht' in de tekeningen. De lezer raakt ook minder snel vermoeid. Kleuren laten zich gemakkelijker lezen dan schaduwpartijen en veel zwart. Van heel gedetailleerd getekende verhalen word je als lezer doodmoe. Als je tien pagina's hebt doorgeworsteld, sluit je het boek. Je moet de lezer grafisch nooit overvoeren.

Is er inhoudelijk niets veranderd?
Ja, Jeremiah is minder gewelddadig dan Comanche. Het is gevoelsmatiger geworden. De atmosfeer in Jeremiah is gewelddadiger en dreigender. De lezer weet dat er ieder ogenblik iets vreselijks kan gebeuren, maar het komt steeds niet tot een uitbarsting. Je *voelt* het geweld, maar er vloeit beduidend minder bloed.

Heeft die verandering iets met de verandering in jezelf te maken? In Comanche schiet Red Dust een om genade smekende moordenaar meedogenloos neer. Zou je dat nu niet meer laten doen?
Ik ben veranderd maar niet in dat opzicht. Red Dust schoot die man inderdaad als een hond neer, in close up. Red Dust kon niet anders en ik zie ook geen andere mogelijkheid. Hij stond tegenover een minderwaardig stuk uitschot. Een kerel van het allerlaagste allooi, een smerige beroepsmoordenaar. Ik ben in dat soort gevallen niet tegen de doodstraf.

Ik vind oprecht dat mensen die zo afschuwelijk slecht zijn uit de weg geruimd moeten worden. Je moet daar eigenlijk een zo fatsoenlijk mogelijke manier voor weten te vinden. Sommige mensen verdienen niet te leven. Ik heb Greg dan ook gezegd: Ik wil dat Red Dust die moordenaar neerknalt, met zes, zeven kogels. Dat soort vuil moet uitgeroeid worden. Hij moet hem als een dolle hond neerschieten om er zeker van te zijn dat hij dood is.
Greg kon daar niet over beslissen, dus heb ik die beslissing voor hem genomen.
Ik wilde die vent laten executeren en niet door een ongelukje om het leven laten komen ofzo. In vroegere strips zou hij per ongeluk met zijn paard in een ravijn zijn gestort. Niets daarvan. Geen twijfel!

Toekomstvoorspelling?

Wraak!

Is dat niet een beetje erg wraaklustig? Zou het destijds zo zijn toegegaan?
Dat weet ik niet. Dat maakt me eigenlijk ook niet uit. Ik vind dat een bepaald soort mensen, hele zware misdadigers van wie je weet dat ze nooit zullen verbeteren, niet zo lichtvaardig moeten worden behandeld. Nu is er een psychiater die hen niet toerekeningsvatbaar verklaart en dan komen ze uit het ziekenhuis, gaan de maatschappij in en slaan rustig weer aan het moorden. Onbegrijpelijk dat er met dat soort zoveel rekening wordt gehouden. Wat denk je van de slachtoffers? Daar kijkt niemand naar om. Ik kan dat niet uitstaan. Moordenaars moeten om zeep worden gebracht. Ik zeg niet dat dat met geweld zou moeten gebeuren. Er zijn, denk ik, ook zachtere wegen, geef ze gas om ze rustig te laten inslapen of laat ze iets slikken.

Dat meen je niet...
En of ik het meen, elemineer ze, elemineer ze.

Ben jij snel geschokt door gewelddadige beelden op de televisie?
Nee nooit. Dat heeft geen invloed op mijn levenshouding of overtuigingen. Daarom zei ik dat niet allemaal. Ik weet wel dat een boel mensen worden afgeschrikt door geweld, maar er tegelijkertijd enorm door worden aangetrokken. Als ze de krant doorbladeren, slaan ze de meeste dingen over. Alleen de berichten over ongelukken en moorden spellen ze van A tot Z en dan zeggen ze dat het zo erg is en niet te geloven, maar ze vinden het opwindend.
Het is fascinerend en de mens heeft die fascinatie nodig. Jammer maar waar. En denk maar niet dat de mens ooit anders zal worden. Het helpt ook niet om al het geweld uit films, strips of televisie te halen. Je maakt er heus geen betere maatschappij door. Het enige dat je bereikt is, dat twee derde van de mensen niet meer naar de film gaat.
Het menselijke ras wil huiveren en is bewust of onderbewust altijd op zoek naar sensatie. Waarom drinken mensen anders of spuiten ze zich vol met drugs?

Moeilijkheden met zichzelf of...
Ja, dat zal wel, maar zucht naar sensatie is toch de hoofdzaak.

Toekomst voorspelling?

Je begint je eerste album van Jeremiah nogal somber. Een gigantisch gevecht tussen blanken en zwarten en daarna alleen nog maar rokende puinhopen. Een toekomstvoorspelling?
Niet direct een toekomstvoorspelling, maar wel een beeld dat met het grootste gemak waarheid zou kunnen worden. Luister, ik heb jaren in Amerika gewoond en de zwarten daar hebben een diep gewortelde haat tegen die verdwaasde, heerszuchtige blanken. Er zijn daar veel te veel blanken om de zaak in een handomdraai te veranderen, maar anders was dat allang gebeurd. Op sommige plaatsen is het zo dat als je een neger een hand wilt geven, hij erop spuugt. Ik ben tegen discriminatie, begrijp dat goed, maar de toestand is daar volledig scheef gegroeid. De mensen haten elkaar grondig. Veel zwarten denken dan ook aan één ding: 'Ik hoop maar één ding whitey, dat ik je op een mooie dag kan vermoorden.'
Het kan ze ook geen moer schelen of jij vriendschap wil sluiten. Ze haten je uit de grond van hun hart. Ze willen geen vriendschap, ze willen je alleen maar vermoorden. Het is te laat voor de vriendelijke benadering. De toestand is verrot en niet meer goed te maken. Geloof me, ik heb het gezien. En op een dag zou het uit de hand kunnen lopen, ze zijn met zovelen. Je hebt geen idee hoe gewelddadig men daar is. In Amerika wordt je constant met geweld om je heen geconfronteerd. De vraag is wanneer het ooit zal ophouden? Wanneer zal het ooit escaleren? Als je in New York loopt, draag je dan ook steeds die spanning met je mee. Er kan elk moment wat met je gebeuren. Je hoor overal het gejank van politiesirenes en terwijl je het hoort weet je dat het over een minuut voor jou kan zijn, want waar je ook loopt, tussen een mensenmenigte of in een verlaten steeg, het maakt niets uit. Voor tien dollarcent word je vermoord en niemand die zich er iets van aan trekt. Doe je dat wel, dan ben jij het volgende slachtoffer. Een heel onplezierig gevoel. New York is beslist niet ontspannen en mensen die zeggen van wel hebben met hun ogen dicht gelopen, maar het is natuurlijk wel fascinerend. New York is een indrukwekkende stad, maar angstaanjagend. Datzelfde geldt natuurlijk ook voor Chicago, Los Angeles en nog een stel grote steden.

New York

Heb je in New York gewoond?
Nee, ik heb een jaar of drie in Canada gewoond, maar ik ben wel een tijdlang in New York geweest en ik heb veel gereisd. Ik heb daar als binnenhuisarchitect gewerkt, maar daar lagen mijn 'roots' niet. Amerika is een land om te waarderen als voorbijganger, maar niet als bewoner, ook al is het een fantastisch land.

Voor iemand die van het platteland afkomstig is moet die dreiging van New York extra tastbaar zijn.
Dat zal gerust. Ik kan daar niet over oordelen omdat ik nooit in de schoenen heb gestaan van iemand die in zo'n stad is opgegroeid. Maar er zijn maar twee mogelijkheden: of je wordt iemand die lijdt aan constante achtervolgingswaanzin of je doet om het hardst mee aan die strijd om te overleven. Een tussenweg is er niet.

De sfeer in Jeremiah is dus dezelfde als jij ervaren hebt in New York. Is datgene wat er in een tekenaar zijn strip gebeurt altijd een weerslag van zijn directe omgeving?
Natuurlijk. Dat zal iedere tekenaar moeten beamen. Je kunt geen hele vrolijke strips maken als je vrouw net is weggelopen, als je aan een ongeneeslijke ziekte lijdt of als je net een belastingaanslag hebt gekregen waarvoor je je de komende jaren blauwe vingers moet tekenen. Als je professional bent kun je het wel aardig verdoezelen. Op zo'n moment ben je een toneelspeler die zijn ware gezicht niet toont, maar de kenner ziet op zulke momenten dat de tekenaar andere dingen aan zijn hoofd had toen hij de strip maakte. Kijk, als er bij mij thuis iets naars gebeurt op het privé-vlak, teken ik. Het is mijn beroep, ik moet wel, maar het effect is zonder meer dat je tekeningen, de sfeer wat grimmiger wordt dan je normaal voor ogen had. De hoofdpersonen gaan elkaar ook wat eerder te lijf. Hun klappen zijn eigenlijk jouw klappen die je uitdeelt. Daarom is Nick een strip voor de keren dat ik kalm ben en mijn gemoedsrust niet al te zeer verstoord is.

Hoe zou je Jeremiah willen typeren: een western of een science fictionstrip?
Jeremiah is een soort Amerikaanse ballade, maar dan zonder de gevoelige fragmenten erin. Het is alleen science fiction in de zin dat het speelt in de toekomst. Een tijd die ik nu nog met mijn fantasie moet invullen. Ik houd niet van science fiction als het gaat om vreemde monsters, astronauten die elkaar met straalpistolen bestoken en die met een raket van de ene planeet naar de andere suizen. Groene mannetjes en ruimtereizigers haat ik. Ik kan zekere vormen van science fiction wel waarderen; als het gaat om een andere wereld waarin menselijke problematiek aan de orde komt bijvoorbeeld. Die problematiek wordt dan zelfs uitvergroot en versterkt. Mensen die science fiction lezen zijn naar mijn idee altijd druk in de weer met hun eigen gevoelens. Ik kan dat niet beter uitleggen. In science fiction heb je dezelfde menselijke problemen, alleen een beetje gecompliceerder. Zo voel ik het tenminste. Uitvergrote problematiek kan voor de lezer helderder zijn dan in gewone literatuur. Maar over het algemeen hoef ik geen avontuurlijke science fiction in de trant van Lovecraft, no sir!

Lees je veel andere strips?
Nee, ik lees praktisch helemaal geen strips, maar dat is niet uit desinteresse. Ik ben zo intens met mijn eigen werk bezig dat de tijd daartoe me volledig ontbreekt. Ik zal dan ook nooit enorm beïnvloed worden door bepaalde tekenaars, gewoonweg omdat ik hun werk niet ken.

Werkwijze

In welk tempo produceer je pagina's?
Ik maak ongeveer 2½ pagina per week en soms 3. Ik begin te werken rond half negen 's ochtends. Ik vlieg mijn bed uit, eet in tien minuten wat me wordt voorgezet en begin te werken, tot een uur of half een. Dan neem ik net als mensen op kantoor een pauze van drie kwartier en dan ga ik weer noest verder. Ik stop om zeven uur, acht uur en een paar keer per week om half tien. De televisie is voor mij geen stok achter de deur om eerder klaar te zijn, want het programma-aanbod is niet zodanig dat ik me zou moeten haasten. Als jouw programma 'Wordt Vervolgd' eerdaags in België komt, is dat misschien anders. Nee, serieus, ik kijk nooit want ik vind er echt niets aan. Denk nu niet dat ik alleen maar zit te werken. Ik ga heus nog wel op bezoek bij vrienden en ik werk ook niet altijd de hele dag achter elkaar, maar ik heb mijn dagindeling in grote lijnen geschetst.
Ik heb ook vaak dat ik er tussenuit knijp om twee uur te gaan fietsen. Daar fris je van op.

Viel het mee of tegen om zelf verhalen te gaan schrijven?
Dat viel enorm mee. Ik begin met een ruw verhaal te maken, dan ga ik de eerste tien pagina's gedetailleerder uitwerken, met schetsen en dan ga ik ze in het net maken. Terwijl ik daar mee bezig ben krijg ik invallen hoe ik verder moet gaan en die noteer ik dan. Al tekenend ontstaat dus het verhaal. Het geeft me al met al meer genoegdoening dan het werken aan een strip met een scenarist. Nu ben ik zelf konstant krea-

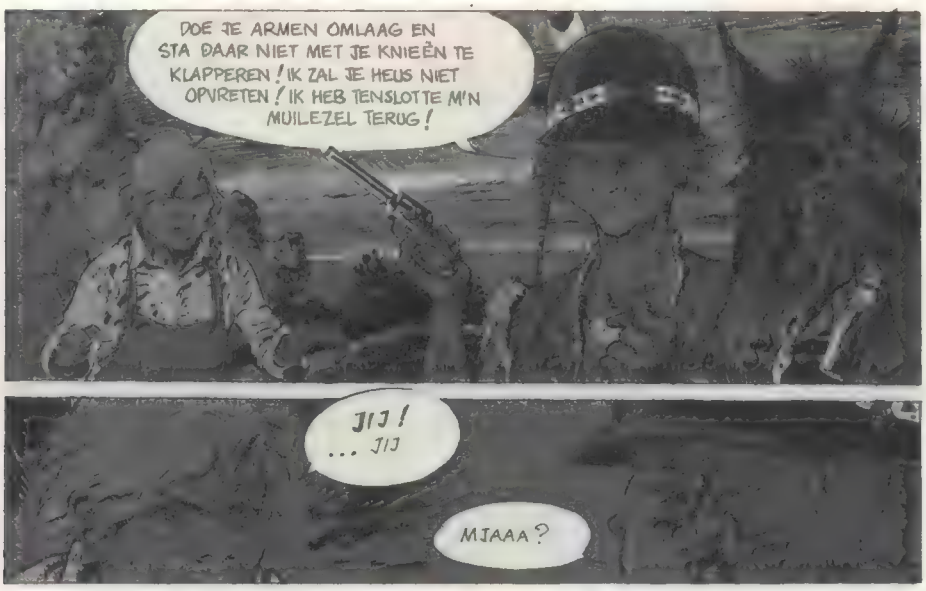
DOE JE ARMEN OMLAAG EN STA DAAR NIET MET JE KNIEËN TE KLAPPEREN! IK ZAL JE HEUS NIET OPVRETEN! IK HEB TENSLOTTE M'N MUILEZEL TERUG!
JIJ!
... JIJ
MJAAA?

Jeramiah en Kurdy in 'De nacht van de roofvogels

MISSCHIEN NIET HELEMAAL... EEN PAAR UREN ZOU GENOEG ZIJN...
EN AL ZOU DAT ZO ZIJN, HOE WIL JE DAT DING HIER KRIJGEN?
MAAK LENA'S TOUWEN LOS!

Jeramiah en Kurdy in 'Het woedende water'

tief bezig terwijl ik vroeger wel zat te tekenen aan een verhaal dat me niet aanstond en waarvan ik vantevoren met enige ergernis wachtte op het vervolg. Nu is de blik voorwaarts veel positiever.

Voor Jeremiah heb je niet veel documentatie nodig, maar voor Jugurtha wel lijkt me.
Nee, nee, dat is niet waar. Ik wilde dat het waar was. Ik kan me niet documenteren omdat er geen documentatie is. Jugurtha heeft niets te maken met geschiedenis. Het is allemaal pure fantasie. Ik heb maar twee albums in die reeks getekend en ik heb me er nooit prettig bij gevoeld, mede doordat er geen documentatie was. Fantasie is prima, maar dan moet de omgeving, de sfeer, het tijdvak je aanspreken. Dat had ik niet zo bij Jugurtha. We hadden geen basis. Niemand kon me informatie geven over de tijd waarin het speelde of over wat voor mensen of kleding ik zou moeten tekenen.

Je werkt aan meerdere strips. Doe je dat gelijktijdig?
Nee, zo kan ik niet werken. Ik kan niet 's ochtends een pagina Nick of Comanche maken en 's middags verder werken aan Jeremiah. Als ik aan een strip werk, maak ik hem eerst af voordat ik aan een andere begin. Het is de een of de ander. Het zijn zulke verschillende sferen en daar moet ik me echt in kunnen inleven. Dat betekent wel dat je een groot deel van mijzelf in de strips kunt terugvinden. Wat een investering, hè?

In Jeremiah heb je duidelijk geprobeerd iets nieuws te maken. Heeft dat ook invloed op de karaktertekening van Jeremiah en Kurdy?
Natuurlijk, natuurlijk, Jeremiah is mijn eigen kind.
Uit de verhalen die ik van Greg kreeg kon ik geen levensechte figuren maken. Het waren oppervlakkige Hollywoodhelden uit de jaren vijftig. In Jeremiah waar ik zelf de figuren heb verzonnen hoop ik wat meer van de karakters te laten zien dan ooit in Comanche gebeurd is. Er moet sprake zijn van een zekere ontwikkeling. Twee mensen zoals Jeremiah en Kurdy kunnen niet ongestraft jaren met elkaar optrekken zonder dat hun houding ten opzichte van elkaar ingrijpend verandert. Dat wil ik dan ook wel laten zien. Dat is niet gemakkelijk.

Toch zie je in Jeremiah ook een goede, wat kleurloze knaap naast een keiharde wat kleurrijker knaap.
Jawel, het zijn de boyscout en de schurk die zijn overgebleven. Twee uitersten die langzaam in elkaar overlopen, maar ook uitersten die in ieder mens aanwezig zijn. Dat heb ik er in willen uitdrukken. Op dit moment is het voor mij onmogelijk om Jeremiah te analyseren en om bijvoorbeeld te zeggen wat het grote verschil is tussen Bernard Prince en Barney aan de ene kant en Jeremiah en Kurdy aan de andere kant. Het is een evolutieproces. De Jeremiah uit het *Woedende Water* heeft niets te maken met de Jeremiah uit *De nacht van de Roofvogels*. Het onschuldige jongetje is een door het leven getekend personage geworden. Kurdy is veel menselijker en minder hard geworden. Ze hebben zich aan elkaar aangepast.
Kurdy was in eerste instantie een keiharde schoft, maar niet onsympathiek. Ondanks het feit dat hij zijn hand niet omdraaide voor een moord was hij toch sympathiek. En laten we wel wezen Kurdy doodt uit voorzichtigheid, uit lijfsbehoud. Jeremiah doodt niet, maar was al tien keer dood geweest als Kurdy het niet in zijn plaats had gedaan. Het kwaad en het goede hand in hand naast elkaar. Maar hoe ze zich zullen ontwikkelen weet ik niet. Ik verander zelf ook elk jaar, dus veranderen mijn personages met mij mee. Stripverhalen geven goed aan wat er in een tekenaar omgaat. Je kunt je gewoon niet verbergen door te zeggen: het zijn maar stripfiguren. Er zit wel degelijk een stuk van jezelf in die papieren poppetjes.

In Jeremiah is altijd een dictator of een sterke familie die de omgeving terroriseert. Is dat om je helden een sterke tegenstander te geven die ze kunnen bevechten?
Ik weet het niet. Als iemand mijn werk zou gaan analyseren blijkt dat ik misschien inderdaad steeds een gevaarlijke en sterke tegenstander creëer, die vernietigd moet worden.
Een soort rode draad die door mijn werk loopt. Ik heb daar nooit bij stilgestaan omdat ik de albums per verhaal maak en geen totaaloverzicht heb van wat ik wil doen. Iedere schrijver heeft een rode draad die door zijn werk loopt. Het zijn de variaties die de afwisseling en de originaliteit bepalen.

Bij Bernard Prince was ook vaak sprake van een dictatoriaal bewind, dat door de helden omver geworpen moest worden.
Het is waar, ik heb er alleen nooit bij stil gestaan. Ik dacht niet dat Greg invloed op mijn scripts had, maar dat er onderbewust iets is blijven hangen is natuurlijk altijd mogelijk.

Zijn er wel eens bepaalde scènes uit je werk geweigerd door de stripbladen?
Geen scènes, wel een heel verhaal. Het eerste verhaal van Jeremiah is ongecensureerd in Métal Hurlant verschenen, maar datzelfde verhaal is geweigerd door Super As omdat de redakteuren vonden dat er teveel geweld in zat. Het is voor die mensen van Korall Verlag dan ook een hele openbaring geweest dat mijn eerste album verkocht als een trein. Ze hadden waarschijnlijk gedacht dat het publiek mij zou veroordelen en zou laten vallen als een steen. Maar dat is een fabeltje gebleken. Ik heb me ogenblikkelijk na Giraud een plaatsje op de markt veroverd. En, zonder nu kwalitative vergelijkingen te trekken, als Giraud zo onregelmatig blijft publiceren, zal het niet lang meer duren of hij komt *achter* mij.

Uit de nieuwe strip voor Titanic

Nick: Schone, heldere tekeningen

Je hebt ooit voor Rantanplan twee enorm gewelddadige verhalen gemaakt. Was daarom gevraagd of heb je die verhalen voor 'volwassenen' spontaan uit jezelf aangeboden?
Nee het kwam niet helemaal uit mezelf. André Leborgne zat in de moeilijkheden en hij dacht dat een 'volwassen' strip hem van de ondergang zou kunnen redden, de arme ziel. Ik heb toen 2 verhalen gemaakt die je niet vanuit het Robbedoes of Kuifjeperspectief moet bekijken. Het zijn meer verhalen in de horrortraditie van Eerie of Creepy. Er liepen wat blote mensen in rond en er was het resultaat van een slachtpartij te zien, maar verder viel het wel mee. Toch zijn de mensen daar nogal van geschrokken. Ik kan alleen maar zeggen dat geweld voornamelijk in de geest bestaat. Mensen worden geschikt door één beeld en dan blijft hen de allesoverheersende indruk van geweld de rest van het verhaal bij. Datzelfde zie je bij strips en films die door mensen worden beschouwd als porno. Niet het feit dat de figuren in hun blote kont rondlopen, met tieten spelen of aan lullen zuigen is pornografisch. Dat gebeurt iedere dag miljoenen keren op de wereld. Maar het is 'iets' wat leeft in de gedachten van mensen dat het tot porno maakt.

Maar je laat sommige gewelddaden expliciet zien. Dan kun je toch niet spreken over het geweld van de geest.
Toch wel, toch wel. Je geeft de lezer één, voor hen verkeerde, indruk en de rest van dat verhaal laat je vrolijk fluitende vogels zien, maar in hun geest is het verhaal dan toch gewelddadig.

Zou je graag strips voor volwassenen maken?
Nou en of, maar dan op de manier waarop iemand een boek schrijft voor volwassenen. Het heeft dan niets te maken met sex ofzo. Dat is het grote misverstand van veel van mijn collega-stripmakers. Je hoeft sex niet uit te sluiten. Het is een onderdeel van het menselijk gedrag en als ik voel dat het in een bepaalde scene zou moeten, moet je het ook kunnen tonen, maar sex is geen doel. Strips voor volwassenen betekenen voor mij strips die handelen over de gedragingen en gedachten van volwassen mensen, die de mogelijkheid hebben zich daarmee te identificeren.
Toch is het moeilijk om menselijke problemen doeltreffend in stripvorm over te brengen. Strips komen wat tekort: geluid en ruimte.

Het zijn nog steeds kleine plaatjes die andere kleine plaatjes opvolgen. Het mist de impact en uitstraling van film. Misschien dat je, als je naar hele nieuwe wegen zou gaan zoeken, in staat bent om emoties en problematiek afdoende in strips voor volwassenen onder te brengen. Ik ben die strips nog niet tegengekomen. Over het algemeen heb je teveel tekst nodig om emoties op te roepen en als je teveel tekst gebruikt, maak je geen leesbare strips meer. Ik weet wel dat één tekening meer kan zeggen dat duizend woorden, maar van dat soort tekeningen kan je er geen honderd op een rij zetten, dus zul je genoodzaakt zijn tekst te gebruiken om dat gevoel vast te houden, veel tekst. En de lezer koopt geen strip omdat hij veel wil *lezen*, maar omdat hij veel wil *zien*. Als je nieuwe wegen gaat zoeken, ben je toch voornamelijk bezig jezelf te bevredigen. Je doet er de lezer niet echt een plezier mee en dat zul je ogenblikkelijk in de verkoopcijfers merken.

Je tekent ook een dromerige kinderstrip als Nick. Hoe kwam je op die gedachte?
Het idee voor Nick komt van mijn zwager. Die zwager was eigenlijk iemand die boeken schreef en die plotseling een idee kreeg voor een strip. Hij bood het aan aan een andere tekenaar. Van je familie moet je het maar hebben nietwaar, omdat hij dacht dat het toch niets voor mij zou zijn. Die tekenaar zag er niets in en toen werd ik als een soort tweede keus aangezocht. Dat leek hem beter dan het idee in de prullemand te gooien. Ze hebben me wel moeten overtuigen, want ik dacht aanvankelijk ook dat het niets voor iemand met mijn temperament zou zijn. Ik was bang dat ik erg ongedurig zou worden tijdens het tekenen van die zachtaardige verhaaltjes. Ze haalden me over het te proberen en ik probeerde het om aan te tonen dat ze het echt aan de verkeerde vent hadden gevraagd. Het was me te saai en te vriendelijk. Maar de mensen aan wie we de proefpagina's lieten zien vonden het prachtig en mijn zwager ook. Dus op aandringen van anderen ben ik toch maar begonnen aan die strip. Ik tekende een contract voor 3 lange verhalen met Nick.

Is het niet moeilijk om met een familielid samen te werken?
Je bedoelt één verkeerd woord tegen elkaar en meteen de hele familie in je nek? Nee hoor, ik ben soms wel een moeilijk man, maar heel gemakkelijk om mee samen te werken. Je geeft mij gewoon een verhaal en ik teken het wel.

Ik benader Nick wel heel anders dan mijn andere strips. Ik probeer het allemaal heel eenvoudig te houden en niets te intellectualiseren. Ik maak hem recht voor zijn raap. Dingen die bij me opkomen, ga ik niet eerst overdenken en stileren. Ik geef het kind in mij de vrije hand. Ik probeer ook niet met camerahoeken te spelen, maar ik tracht me

te concentreren op hele schone, heldere tekeningen.
Als je er over nadenkt is het volkomen nieuw. Iemand die in zijn tekeningen altijd hevige dingen, emoties, geweld probeert te suggereren en die nu heel grafisch heel heldere, zachtaardige striptekeningen maakt. Het is verrassend. Ik probeer het niet bewust poëtisch te maken. Ik doe spontaan wat in me opkomt. Ik maak wat schetsen van een klein joch en van beesten en dat is alles. Ik probeer er geen bloemen in te stoppen en zo te sfeer te benadrukken, nee gewoon alles spontaan en het gebeurt wel dat mensen zeggen dat dat nu precies is wat ze altijd wilden, wat ze ook van me verwacht hebben. Maar het is geen groot commercieel succes, dus zal ik er wel mee moeten ophouden.

In de toekomst misschien?
Wie weet! Er liggen zoveel ondoorgrondelijke dingen op ons te wachten in de toekomst.

Voel je je niet onrustig bij Nick. Je kunt geen vrouwelijk schoon tekenen.
Ja, dat is even doorbijten. Je zult het misschien van meerdere tekenaars gehoord hebben, maar het leukste van het tekenen van vrouwen is het zoeken van documentatie. Dagenlang kan ik me documenteren en vooral als het wat later op de avond is en je wat suffer wordt is dat een aangename afleiding. Overigens merk ik dat ik ze de laatste tijd wat taniger maak, wat minder uitdagend. Ik moet toch eens bij mezelf te rade gaan.

Uit de nieuwe strip voor Titanic

Comanche werd ooit in afgeronde hoofdstukken gepubliceerd. Zou je daarvoor kiezen nu je zelf je scenario's maakt?
Nee, Greg heeft het geprobeerd. Eén verhaal maar, in vijf hoofdstukken ofzo, daarna niet meer. Dat zegt genoeg. Het was geen succes. Ik zou er zelf ook nooit voor kiezen. Als je een goede continuiteit wilt hebben, moet je je niet vast hoeven te pinnen op 5 hoofdstukken van 8 pagina's. In een van die hoofdstukken zul je je dan zeker moeten forceren.

Berekend

In (A Suivre) werkt men wel met hoofdstukken, en met succes.
Ja, dat weet ik, maar ik heb een grondige hekel aan die formule. Je krijgt geen natuurlijk verhaalverloop. Er zit teveel dwang achter, dwang die geen enkele positieve werking kan hebben. Misschien voor het voortbestaan van een stripblad, maar niet voor de strips afzonderlijk.

In de literatuur worden ook verhalen onderverdeeld in hoofdstukken.
Dat is waar, maar dat zijn kunstmatige constructies achteraf.
Zo begin je geen verhaal te vertellen. En om zo'n constructie te maken moet je van je uitgever genoeg geld krijgen om eerst thuis je hele verhaal af te maken en dan rustig te gaan onderverdelen. Zo werkt dat met een strip niet, of liever gezegd niet met mijn strips. Dat vereist een nauwkeurig uitgewerkte indeling vantevoren en zo werk ik niet.
Ja, ik zou net als in de literatuur soms korte en soms lange hoofdstukken kunnen maken, maar nooit of te nimmer meer hoofdstukken die een vastgestelde lengte hebben. Ik haat het, ik haat het werkelijk. Ik zal het nooit doen.

Heb je dan nooit de behoefte om een lang verhaal te maken dat niet is gebonden aan de bestaande 44 of 48 pagina's?
Ja, soms realiseer ik me dat ik eigenlijk dat verhaal wat ik in mijn hoofd heb alleen goed uit de verf kan laten komen als ik 60 of 80 pagina's zou hebben. Dat is niet altijd gemakkelijk maar daar ben je contractueel aan gebonden. Hoewel, misschien zou ik het met Jeremiah wel mogen. Ik moet daar eens over gaan praten. Ik denk dat het financieel gezien voor de uitgever en mij minder interessant is. Artistieke bevrediging is leuk, maar de financiën moet je toch niet helemaal uit het oog verliezen.

Zou een jonge, niet gebonden Hermann daar anders over gedacht hebben?
Dat is weinig complimenteus, zou oud ben ik nog niet. Ik ben van een goed vooroorlogs jaar 1938 gesneden. Even serieus. Het antwoord is ja en nee. Toen ik jong was heb ik een boel dingen gedaan die ik nu niet meer zou doen. Je eerzucht is groter, je vrijheid om te kiezen of je voor die week genoegen neemt met 1 gulden om te eten of 5 gulden. Soms kies je dan de weg die je het meeste innerlijke bevrediging geeft. Dat is vrijwel altijd de weg van de hongerige maag. Als je ouder wordt is die keuze lang niet altijd meer aanwezig omdat je niet alleen voor jezelf kiest, maar ook anderen de gevolgen laat ondervinden van jouw keuze. Je wordt dus gedwongen meer compromissen te sluiten. Ik ben een gepassioneerd man, in staat tot hevige liefde en diepe haat, haha, dus ik zal niet *altijd* de verstandigste weg kiezen, maar je maatschappelijke status bindt je passies wel aan banden, dat is duidelijk.
Er zijn dingen waar ik over pieker en die ik om financiële redenen dus laat. Een ervan is een lang verhaal maken. Je moet dan te lang op je geld wachten. De albumverkoop is altijd een aardig beleg op de boterham.
Een tweede gedachte is om ieder jaar een nieuwe strip met nieuwe figuren te verzinnen, maar ook dat is ondoenlijk. Het druist in tegen het wezen van de strip. Als je een nieuw karakter schept, hoop je juist dat hem een lang leven beschoren zal zijn en dat er nog vele, vele, bijzonder vele delen mogen volgen.

Ben je altijd zo berekend?
Welnee. Dat blijkt wel uit het feit dat ik nu een nieuwe strip maak die zich afspeelt in de middeleeuwen. Het wordt een strip met prachtige natuurtekeningen en ook een strip met een vreedzaam karakter, voor zover dat met mij mogelijk is. Ik heb in mijn hoofd om er geen echte helden in te laten optreden. Maar ja, het begin is al getekend, maar er kan nog veel veranderen. De strip zal gepubliceerd worden in het Nederlandse blad Titanic en die naam geeft niet veel hoop, daarom zet ik maar door. Als dat niet tegenstrijdig genoeg is en het tegendeel van berekend weet ik het niet meer.

TWOOT
TWOOOT
KLAK
!?
CR!
PLIK
PLIK
PLIK
HELEN!
PIGS

DE CHEF HEEFT DE PEST IN...
NOGAL WIEDES,/ WE ZOEKEN DIE GASTEN NU AL MEER DAN EEN JAAR ZONDER SUCCES. ZIJN BAZEN ZEURREN 'M ZIN KOP GEK,/
GOED,/ DEZE MEEGEREKEND HEBBEN WE ZEVEN GEVALLEN. NIEUWE AANWIJZINGEN: NUL KOMMA NUL. ZO SCHIETEN WE ECHT LEKKER OP,/
ZE MAKEN VAST WEL EEN KEER EEN FOUT.
TJA... ZOLANG ER LEVEN IS...
KLAAR, CHEF,/ ALLES KAN OPGERUIMD WORDEN.
PIGS
WIE IS DAT DAAR?
'T VRIENDJE VAN DAT GRIETJE. HIJ HEEFT ONS GEBELD. NIKS MEE TE BEGINNEN...
HET SPIJT ME, MAAR JE KUNT HIER NIET BLIJVEN, DE BOEL WORDT VERZEGELD. ALS WE NIEUWS HEBBEN, BELLEN WE JE WEL.

U BOFT, IK ZAG 'M NOG NET OP TIJD. BIJNA HADDEN WE UW HOND OPGESLOTEN IN DE KEUKEN LATEN ZITTEN,/
MAAR...?
IK... WE HADDEN GEEN HOND... DIT...
VROUM
...OPGESLOTEN IN DE KEUKEN...
...ZE MAKEN VAST WEL EEN KEER EEN FOUT...
Twwiii

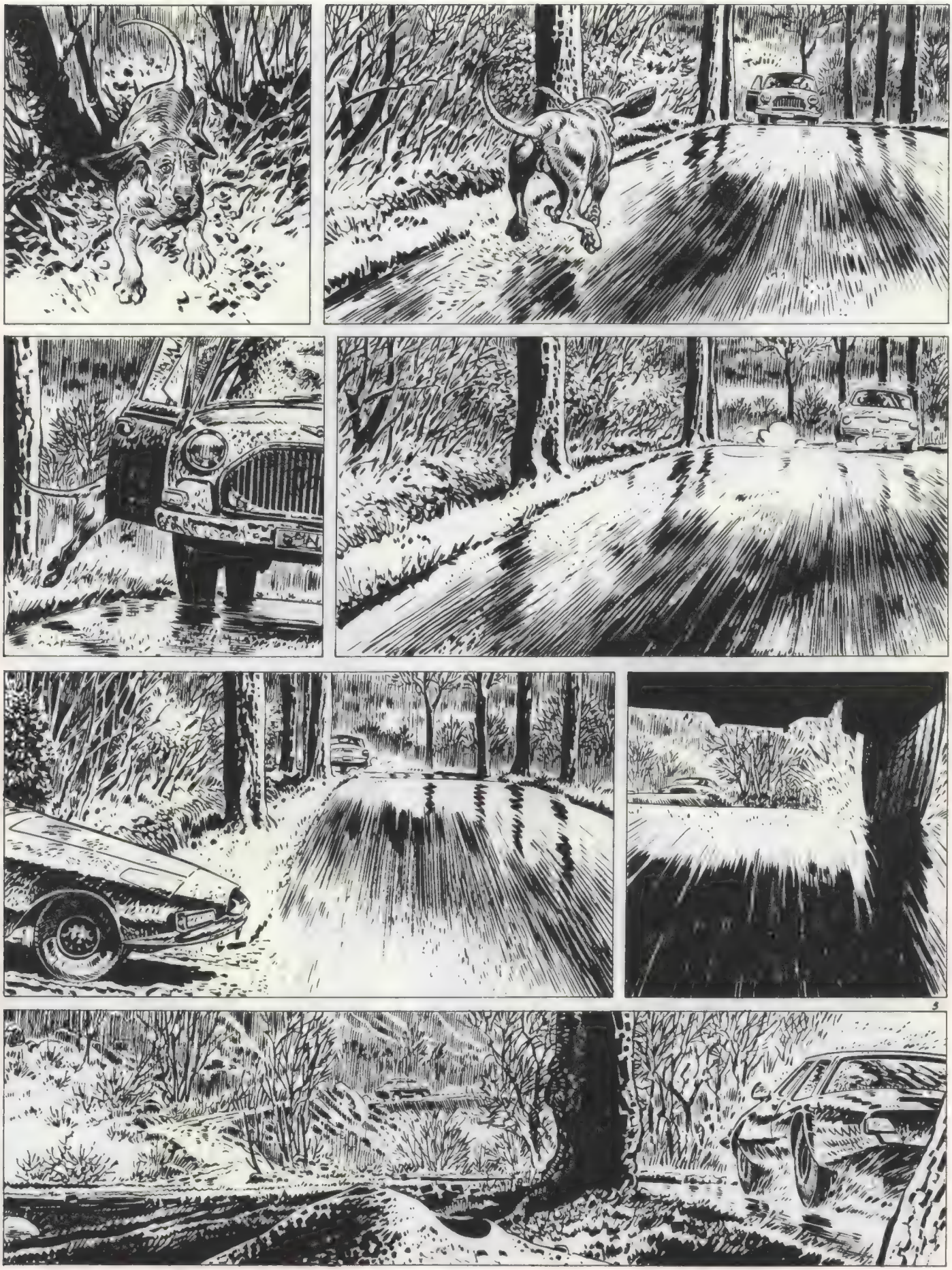

U BOFT, IK ZAG 'M NOG NET OP TIJD. BIJNA HADDEN WE UW HOND OPGESLOTEN IN DE KEUKEN LATEN ZITTEN,!
MAAR...?
IK... WE HADDEN GEEN HOND... DIT...
VRROUM
...OPGESLOTEN IN DE KEUKEN...
...ZE MAKEN VAST WEL EEN KEER EEN FOUT...
Twwi

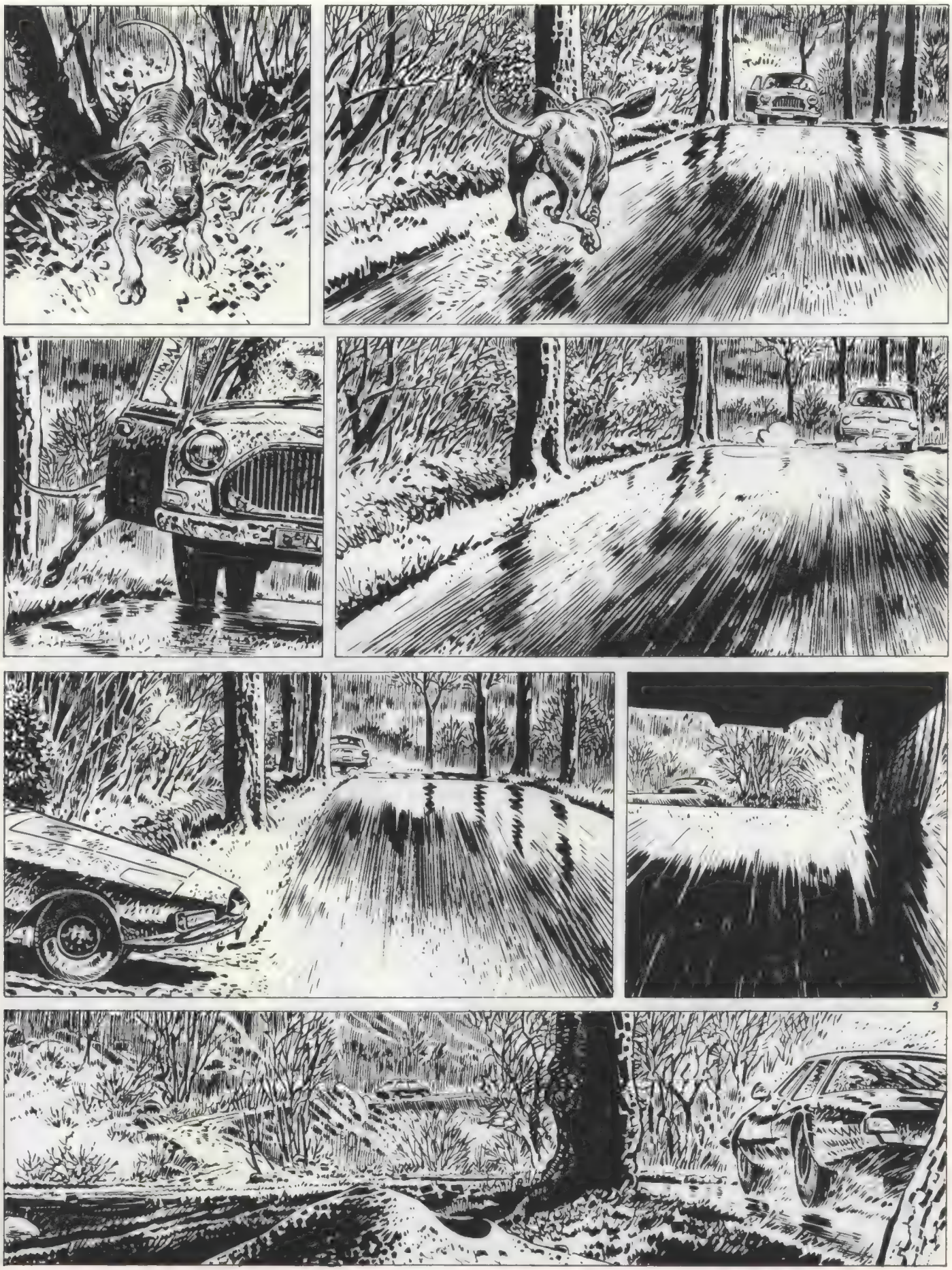

ÉÉN KIK ENJE BENT 'R GEWEEST, VOGEL!

ZELFS GEEN TANDESTOKER./ WAT DENK JE EIGENLIJK WEL, DAT JE ONS MET EEN DOOS BONBONS KUNT LIJMEN?/ AH LA LA, ALS DE ANDEREN DAT HOREN...
VOORUIT, LOPEN./... VERZIN MAAR EEN GOED VERHAAL, ZE WACHTEN OP JE IN DE SALON...
BANG
BANG

OOHH
KH
BANG
BANG
BANG

BANG
I-AA-A-AA A...
!!/ DERTIG SEKONDEN OM TE HOPEN OP EEN WONDER!... TEGEN DIE TIJD HEEFT-IE DOOR DAT MIJN MAGAZIJN LEEG IS./ VERDOMME, OP ÉÉN NA HAD IK ZE ALLEMAAL...
IK ZIE NIET. WACHT 'N'S EVEN...
OEI, WAT EEN MAZZEL,/ HALFVOL.
ALS-IE DAAR NOU MAAR IS BLIJVEN STAAN./
IK MOET 'T ZEKER WETEN./ EEN TWEEDE KANS KRIJG IK NIET./
TAFAAAAC-A-AC-C
HIJ STAAT 'R NOG./ SNEL./ SNEEEEL!!!

© 1984 STRIP ART FEATURES/HERMANN

LETTERING: PETER DE RAAF

EINDE

De eindscore van 1983

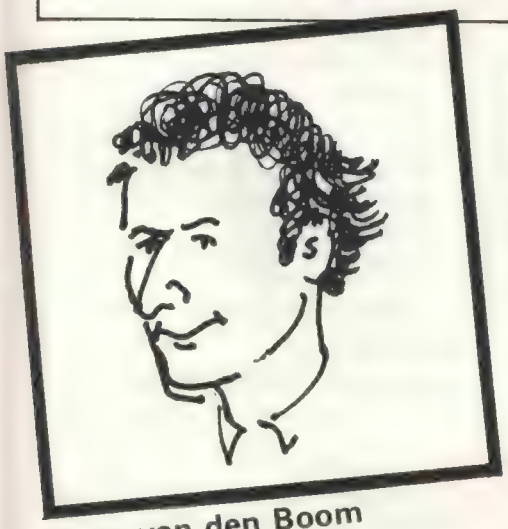

Hans van den Boom

1. Nederlandstalige albums

1. Tardi/Forest: *Het besloten Land* Casterman;
2. Segrelles: *De Huurling* (Auteursreeks nr. 18). Oberon;
3. Manara: *Een schrijver op zoek naar zes personages.* Casterman;
4. Schuiten/Renard:. *De Rail.* Arboris;
5. Lodewijk: *De ogen van Wu Manchu* (Agent 327 nr. 11). Oberon;
6. Leloup: *De Aartsengelen van Vinea* (Yoko Tsuno nr. 13). Dupuis;
7. Uderzo: *De Zoon van Asterix* (Asterix 27). Albert-Rensé;
8. Rosinski/Van Hamme: *De Schaduwen Voorbij* (Thorgal 5). Novedi;
9. Lawrence/Lodewijk: *De Piraten van Pandarve* (Storm 10). Oberon;
10. Gotlib: *Hamster Joviaal.* Yendor;
11. Pellerin/Charlier: *Zwendel in Ebbenhout* (Roodbaard 21). Novedi;
12. Looman: *Dzjengis Khan*;
13. Ferrandez/Rodolphe: *De Man met de Klauw.* Rijperman;
14. Swolfs: *Valstrik voor een killer* (Durango 3);
15. Wijn/Roep: *Florijn de Fliérefluiter* (Douwe Dabbert 9). Oberon;
16. Graton: *300 km/h door Parijs* (Michel Vaillant 42);
17. Martin: *De Keizer van China* (Alex 17). Casterman;
18. Leemans: *In naam van de Keizer* (Bakelandt 19);
19. Bodé: *Bodé Erotica.* Arboris;
20. Briggs: *Toen viel de bom.* Ekologische Uitgeverij.

Anderstalige albums

1. Letendre/Loisel: *La Quête de l'Oiseau du temps*;
2. Matena: *La fille du Prêcheur*;
3. Incolle/Salmon: *Le solitaire d'Hoédic*;
4. Arno/Jodorowski: *L'enfant tronc.* Humanoïdes Associès;
5. Greg: *La Vie secrète du journal...Polite!* Dargaud;

Niet gebundelde strips

1. Cosey: *Op zoek naar Peter Pan* (in Kuifje);
2. McNelly: *Shoe* (in Stripschrift);
3. Dimitri: *Le meneur des Chiens* (in Charlie);
4. Christin/Mézières: *Les Spectres d'Inverloch* (In Pilote);
5. Berthet/Rivière: *De P.I. van Hollywood*

Allerlei

1. Stripwerk. Muusses;
2. TV-programma Wordt Vervolgd
3. Knack-magazine herdenking Hergé
4. Stripjaarboek '83-'84
5. Portfolio L'Express

Een niet al te sterk jaar, 1983. Opvallend is het vrij grote aantal albums uit gevestigde reeksen. Komt dat doordat er minder interessante incidentele uitgaven waren of zijn de reeksen zelf interessanter geworden? Misschien wel allebei; Roodbaard is door Pellerin nieuw leven ingeblazen, bij Storm is Martin Lodewijk weer terug, terwijl de nieuwe Asterix ook zo slecht niet is. Ook de nieuwe Lucky Luke is aardig, maar 'Fingers' haalde de top-20 toch net niet. Misschien had 'van Oekel' 2 op de lijst thuisgehoord, maar schrijver dezes was er toen deze lijst ingeleverd moest worden nog niet in geslaagd een album te pakken te krijgen. Misschien iets voor volgend jaar?

Kees de Bree

Albums

1. Bilal/Christin: *Partie de chasse.* Dargaud;
2. Comès: *De dorpsgek van Schoonvergeten.* Casterman;
3. Giardino: *Hongaarse Rapsodie.* Mondria;
4. Servais/De Wamme: *Bosliefje.* Casterman;
5. Hammett/Raymond: *Hammett's Secret Agent X-9.* Polygonics;
6. Pratt: *De jeugd van Corto Maltese.* Casterman;
7. Manara: *Een schrijver op zoek naar zes personages.* Casterman;
8. Boogaard/Schippers: *Sjef van Oekel zoekt het hogerop.* Oberon;
9. De Jager/Stevenhagen: *Doodzonde* (Fam. Doorzon). Espee;
10. Eisner: *De vrouwen van de Spirit.* Rijperman;
11. Eisner: *Spirit Color Album vol. 2.* Kitchen Sink;
12. Kahl: *Herinneringen.* Espee;
13. Montellier: *De moordenaar van de Marne* (Andy Gang). Kopub;
14. Veyron: *Laag bij de grond* (Barend Terzijde). Yendor;
15. Benoit: *Morfeu Electrico.* Casterman;
16. Pétillon: *Une sacrée salade.* Albin Michel;
17. Hermann: *Het lijk van Algernon Brown.* Lombard;
18. Schuiten/Peeters: *De muren van Samaris.* Casterman;
19. Liberatore/Tamburini: *Ranxerox 2.* Albin Michel;
20. Margerin: *Radio Lucien.* Centripress;
21. Tillieux: *Vreemde sigaren (Felix).* Rijperman;
22. Schulz: *Snoopy is niet voor de poes.* Loeb;
23. Forest/Tardi: *Het besloten land.* Casterman;
24. Lodewijk: *De ogen van Wu Manchu.* Oberon;
25. De Smet: *De generaal doet het weer.* Oberon;
26. Giardino: *Shit city* (Sam Pezzo). Mondria;
27. Pjotr/Meynen: *Tommy Gun & Marion Lee.* Magic Strip;
28. Bucquoy/Tito: *Gerard de Duivel* (Daniel Jaunes). Drukwerk;
29. Rodolphe/Ferrandez: *De man met de klauw;* Rijperman;
30. Boucq/Christin: *De lessen van professor Boeremans.* Yendor.

Allerlei/Schrift

1. James Thurber: *Vintage Thurber Vol 1 + 2*
2. Marshall/Adams: *Milton Caniff, Rembrandt of the Comic Strip*
3. Yronwode: *The Art of Will Eisner*
4. Groensteen: *Hermann*
5. Joseph Gillain: *Vous avez dit BD...Jijé.*

Nederlandstalige albums

1. Benoît: *Morfeu electrico.* Casterman;
2. Edika: *Leipus Absurdus* (én: *Homosapiens krankjorumus*). Yendor;
3. Clerkx: *Tien jaar crisis I.* Espee;
4. De Jager/Stevenhagen: *Doodzonde* (De Familie Doorzon 4). Espee;
5. Schippers/Boogaard: *Van Oekel zoekt het hoger op* (Van Oekel 3). Oberon;
6. Pjotr/Meynen: *De terugkeer van*

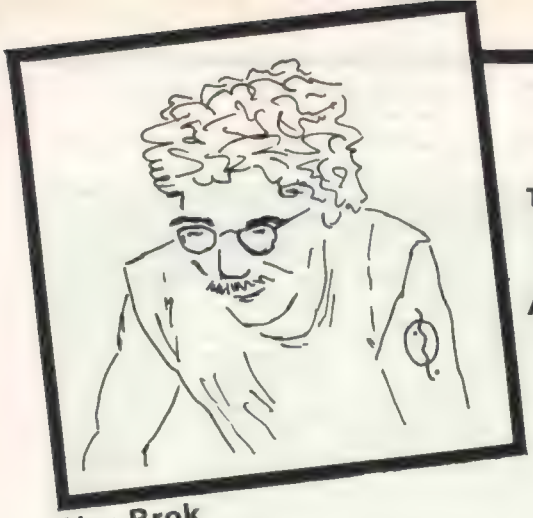

Har Brok

Roxane. Rijperman;
7. Renard/Schuiten: *De Rail.* Arboris;
8. Montellier: *De moordenaar van de Marne.* (Andy Gang). Kopub;
9. Manara: *Een schrijver op zoek naar zes personages.* Casterman;
10. Hé: *De valk van Mu* (Marc Meester 1). Rijperman;
11. Kamagurka/Herr Seele: *De avonturen van Cowboy Henk 3 en 4.* Kritak;
12. Forest/Tardi: *Het besloten land.* Casterman;
13. Martin: *De Keizer van China* (Alex). Casterman;
14. Briggs: *Toen viel de bom.* Ekologische uitgeverij;
15. Bucquoy/Tito: *Gerard de duivel* (Jaunes 2). Drukwerk;
16. Margérin: *Uit het leven gegrepen* (én: *Radio Lucien*). Centripress;
17. Comès: *De dorpsgek van Schoonvergeten.* Casterman;
18. Chaillet: *Goud en Wapens* (Vasco 1). Casterman;
19. Schuiten/Peeters: *De muren van Samaris.* Casterman;
20. Bucquoy/Santi: *Hervormingskamp B.* Drukwerk.

Anderstalige albums
1. Bilal/Christin: *Partie de chasse.* Dargaud;
2. Floc'h/Rivière: *Blitz.* Albin Michel;
3. Pjotr/Meynen: *Tommy Gun & Marion Lee.* Magic Strip;
4. Hergé: *Das Geheimnis der 'Einhorn', Der Schatz Rackhams des Roten* (Tim und Struppi de Luze). Carlsen Comics;
5. Kamagurka: *Traite d'humour Con.* Magic Strip.

Niet gebundelde strips
1. De Jager: *Liefde en geluk.* Het Parool;
2. Lob/Lochette: *De IJstrein.* Wordt Vervolgd;
3. Rivière/Floc'h: *A la récherche de sir Malcolm.* Pilote;
4. Veyron: *Eigen-liefde.* Rhaa Lovely;
5. Van der Kroft/Van Die/Plijnaar: *Sjors en Sjimmie.* Eppo.

Kartoen
1. Ernst: *Knipoogje 3.* De Lombard;
2. Pirana: *Magnum-bundeling nr. 40.* De Dageraad;
3. M. Terstroet: *Marc Terstoet.*

Tekenfilm/Animatie
1. Tekenfilms op TV van De Smurfen
2. Idem Tom en Jerry

Allerlei/Strips
1. Het stripblad *Rhaa Lovely;*
2. Het stripblad *Wordt Vervolgd;*

Allerlei/Schrift
1. B. Lecigne: *Les héritiers d'Hergé.* Magic Strips;
2. L'année de la bande dessinée 82/83. Temps-futur;
3. *Zozolala;*
4. *Het laatste Nieuws* (in: *Striprofiel*);
5. *Chic Bull Magazine.* Magic Strip.

In mijn lijstjes heb ik nu maar eens definitief afgezien van ereplaatsen voor al die prachtige heruitgaven van Chick Bill, Félix, Suske en Wiske en De Moor. Mijn komplimenten voor die reeksen, zonder meer, maar in 1983 heruitgaven van Blake en Mortimer bovenaan klasseren gaat niet meer op. Hetzelfde geldt voor al dat voor het eerst gebundelde werk van De Moor (Brabantia Nostra, De Dageraad, Magic Strip). En die fraaie reeks Strip-Tips van De Lombard, hoe die te vergelijken met de simpele Margerinuitgave van Centripress? Maar nog afgezien daarvan, wat een beperkingen! Niet eens ruimte voor auteurs als Marc Sleen, Van Straaten, Geradts, Patric Clement en Rosinsky...

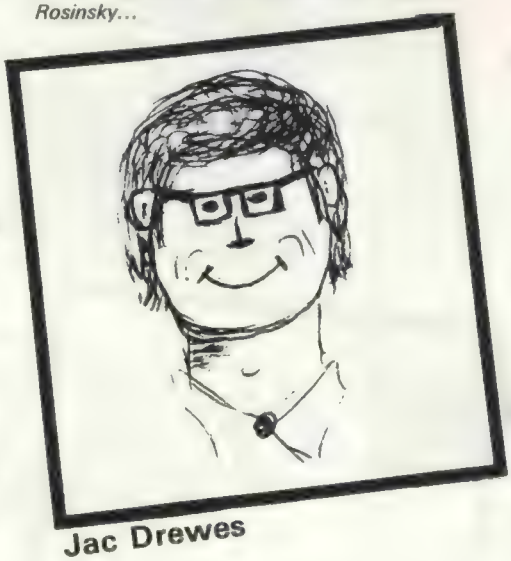

Jac Drewes

Nederlandstalige albums
1. Renard/Schuiten: *De rail.* Arboris;
2. Schippers/Boogaard: *Van Oekel zoekt het hoger op* (Van Oekel 3). Oberon;
3. Benoît: *Morfeu electrico.* Casterman;
4. Giardino: *Hongaarse rapsodie;* Mondria;
5. Schuiten/Peeters: *De muren van Samaris.* Casterman;
6. Servais/Dewamme: *Bosliefje.* Casterman;
7. Giménez: *De buurt.* Espee;
8. Manara: *Een schrijver op zoek naar zes personages.* Casterman;
9. Edika: *Leipus absurdus.* Yendor;
10. Kahl: *Herinneringen.* Espee;
11. De Jager/Stevenhagen: *Doodzonde* (De Familie Doorzon 4). Espee
12. Pratt: *Corto Maltese's jeugd.* Casterman;
13. Bodé: *Bodé erotica.* Arboris;
14. Rodolphe/Ferrandez: *De man met de klauw.* Rijperman;
15. Binet: *Fam. Suikerbuik.* Yendor;
16. Rosinski/Van Hamme: *De schaduwen voorbij* (Thorgal 5). De Lombard;
17. Hermann: *Het lijk van Algernon Brown* (Comanche 10). De Lombard;
18. Montellier: *De moordenaar van de Marne* (Andy Gang 2). Plastic/Kopub;
19. Briggs: *Toen viel de bom.* Ekologische uitgeverij;
20. Lodewijk: *De ogen van Wu Manchu* (Agent 327, deel 11). Oberon;

Anderstalige albums
1. EC: *Weird Science-Fantasy/Incredible Science Fiction;*
2. Bilal/Christin: *Partie de chasse.* Dargaud;
3. Floc'h/Rivière: *Blitz.* Albin Michel;
4. Eisner: *The Spirit Color 2.*
5. Matena: *La fille du prêcheur.*
6. *Alien Worlds.* Pacific Comics;
7. Chaykin: *American Flagg.* First Comics;
8. *Twisted Tales.* Pacific Comics;
9. Wrightson: *Master of the Macabre.* Pacific Comics;
10. Miller: *Ronin.* DC.

Niet gebundelde strips
1. Lob/Rochette: *Le transperceneige/De IJstrein* (A Suivre/Wordt Vervolgd);
2. De Jager: *Liefde en geluk.* Het Parool;
3. Ceppi: *L'etreinte d'Howrah* (Stéphane 3). (A Suivre);
4. Kuijpers: *De tanden van de draak* (Franka). Eppo;
5. Moons/Rivière/Peeters: *UFO-dreiging.* Robbedoes.

Kartoen
1. Sanders: *Rukwinden.* Van Dobbenburg;
2. Terstroet: *Marc Terstroet;*
3. Sanders: *'t Kan verkeren.* Van Dobbenburg;
4. Bagnall: *Beestenbende.* Mondria.

Allerlei/Strips
1. Het stripblad *Rhaa Lovely.*

Allerlei/Schrift
1. Lecigne: *Les héritiers d'Hergé.* Magic Strip;
2. *Wordt Vervolgd Special Hergé.* Casterman;
3. *Historia de los Comics.* Toutain;
4. Tahey/Sluyzer/Marschall: *Stripwerk.* Muusses;
5. *France RFA Votes en Stock.* Libération;
6. *L'année de la bande dessinée 82/83.* Temps-futur;
7. *Zozolala;*

8. *Hergé*-nummer Knack;
9. *Hergé*-nummer De Zwijger.

Rob van Eijck

Nederlandstalige albums

1. Briggs: *Toen viel de bom.* Ekologische Uitgeverij;
2. Kresse: *De geschiedenis van Bor Khan* (De avonturen van Eric de Noorman, deel X). Uitgeverij Panda;
3. Rosinski/Van Hamme: *De schaduwen voorbij* (Thorgal 5). De Lombard;
4. Franquin: *Roeltje en de Elaoin.* Magic Strip;
5. Lodewijk: *De ogen van Wu Manchu* (Agent 327, deel 11). Oberon;
6. De Jager/Stevenhagen: *Doodzonde* (De Familie Doorzon 4). Espee;
7. Edika: *Leipus absurdus* (én: *Homosapiens krankjorumus).* Yendor;
8. Geradts: *Sappige dieren.* Espee;
9. Schippers/Boogaard: *Van Oekel zoekt het hoger op* (Van Oekel 3). Oberon;
10. De Smet: *De Generaal doet het weer* (De Generaal 9). Oberon;
11. De Jager: *Liefde & Geluk.* Espee;
12. Binet: *Het internaat.* Yendor;
13. Manara: *Een schrijver op zoek naar zes personages.* Casterman;
14. Renard/Schuiten: *De rail.* Arboris;
15. Bodé: *Bodé erotica.* Arboris;
16. Toonder: *Dit gaat te ver* (Bommelpocket). Bezige Bij;
17. Jéronathon: *Het ei van de wereld.* Mondria;
18. Kruis: *Jan, Jans en de kinderen deel 13.* Wiggers;
19. Gillon: *Barbaarse goden* (Jeremie 1). Uitgeverij Panda;
20. Franz/Vernal: *Makoerda* (Jugurtha 10). De Lombard.

Kartoen

1. Van Straaten: *Alles komt goed;*
2. Copi: *Er zijn leukere dingen dan sex.*

Allerlei/Strip

1. De Jager/Stevenhagen: *Doorzon vakantieboek;*
2. Het stripblad *Rhaa Lovely.*

Allerlei/Schrift

1. *Wordt Vervolgd Special Hergé.* Casterman;
2. *Stripjaarboek '83-'84.* Arboris;
3. Tahey/Sluyzer/Marschall: *Stripwerk.* Muusses;
4. *Wordt vervolgd.* AVRO televisie.

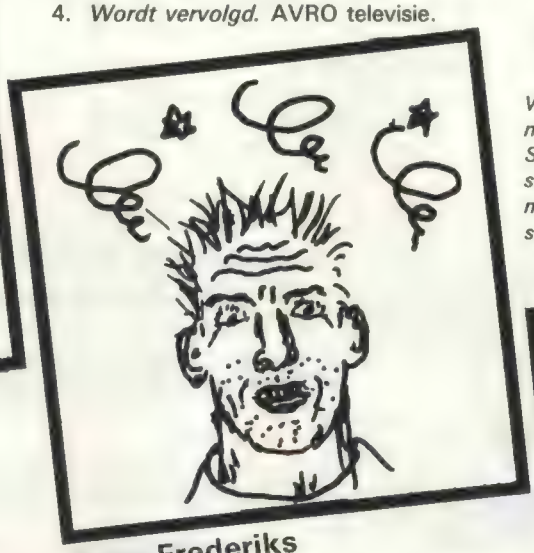

Hans Frederiks

Albums

1. Pascal Doury: *Theo, tête de mort,* Humanoïdes Associès;
2. Lorenzo Mattotti: *Le signor Spartaco.* Humanoïdes Associès;
3. Ceesepe: *Barcelona by night.* Humanoïdes Associès;
4. Boogaard/Schippers: *Sjef van Oekel zoekt het hoger op.* Oberon;
5. Gerrit de Jager/Wim Stevenhagen: *Doodzonde.* Espee;
6. Vittorio Giardino: *Sam Pezzo. Beroep bastaard/Shit city.* Mondria;
7. Sokal: *De zachte dood.* Casterman;
8. Bilal/Christin: *Partie de chasse.* Dargaud;
9. Ted Benoît: *Morfeu Electric.* Casterman;
10. Chantal Montellier: *Lectures.* Humanoïdes Associès;
11. Edika: *Homo Sapiens Krankjorumus/Leipus absudus.* Yendor;
12. Pjotr & Meynen: *De terugkeer van roxane/Les avontures de Tommy Gun & Marion Lee.* Rijperman/Magic Strip;

Niet gebundelde strips

Deze keer geen hoogstandjes uit de gerenommeerde bladen, maar een overzichtje van wat er voor leuke, goede, nieuwe bladen bijgekomen is. Ik zou trouwens ook niet weten wat bladen als Metal Hurlant, (A SUIVRE) of Pilote dit jaar voor 'hoogstandjes' hadden.

1. *Raw.* (Geen nieuw blad, al vanaf 1980 bezig.) Hierin werk van o.a. Art Spiegelman, met het fantastische 'Maus', Tardi, Pascal Doury, Joost Swarte, Ever Meulen enz.

2. *Kaput* voorheen *Ca Pue.* Met Jan, Peter Pluut, Gilles en nog een aantal jonge, begaafde tekenaars.

2. *Le petit psikopat illustré.* Een driemaandelijks blaadje met een keur aan Franse humoristen: Goossens, Binet, Wolinsky, Edika en onze eigen Franse Nederlander Willem.

Allerlei

1. Lecigne: *Les Heritiers d'Hergé.* Magic Strip.
2. *L'Année de la bande dessinée 82/83 Temps Futur.*

Wat de albums betreft: dit jaar geen overwinning voor de humor maar voor de kunst. Steeds meer kunstenaars begeven zich in het stripidioom. De grenzen vervagen. Daarom maar drie kunstenaars op de eerste drie plaatsen en daarna overwint de humor toch.

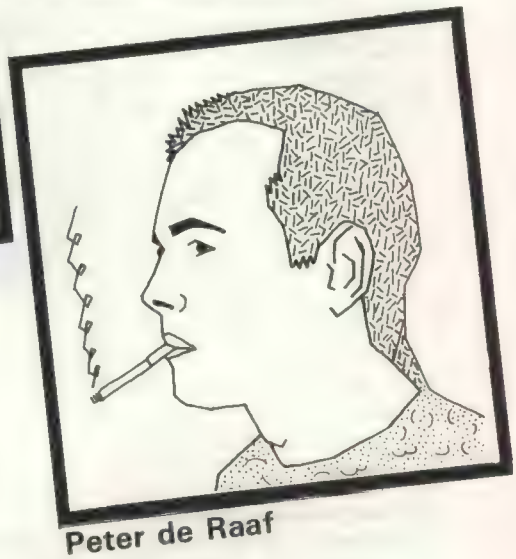

Peter de Raaf

Nederlandstalige albums

1. Bucquoy/Santi: *Hervormingskamp B.* Drukwerk;
2. Schippers/Boogaard: *Van Oekel zoekt het hoger op* (Van Oekel 3). Oberon;
3. Binet: *Alledaagse verhalen* (én: *Fam. Suikerbuik,* én: *Het internaat,* én: *Kador*). Yendor;
4. Renard/Schuiten: *De rail.* Arboris;
5. Sokal: *De zachte dood* (Canardo). Casterman;
6. Lodewijk: *De ogen van Wu Manchu* (Agent 327, deel 11). Oberon;
7. Schuiten/Peeters: *De muren van Samaris.* Casterman;
8. Edika: *Leipus Absurdus* (én: *Homosapiens krankjorumus).* Yendor;
9. Berroyer/Gibrat: *Goudard.* Yendor;
10. Rodolphe/Ferrandez: *De man met de klauw.* Rijperman;
11. Margérin: *Uit het leven gegrepen* (én: *Radio Lucien).* Centripress;
12. Bucquoy/Tito: *Gerard de duivel* (Jaunes 2). Drukwerk;
13. *Dream is over.* Panda;
14. Benoît: *Morfeu electrico.* Casterman;
15. Forest/Tardi: *Het besloten land.* Casterman;
16. Kamagurka/Herr Seele: *De avonturen van Cowboy Henk 3 en 4.* Kritak;
17. Bodé: *Bodé erotica.* Arboris.

Anderstalige albums

1. Montellier: *Wondercity.* Humanoïdes;

2. Dodo/Hardi: *Coco Night.* Humanoïdes;
3. Bilal/Christin: *Partie de chasse.* Dargaud;
4. Clerc: *Mémories de l'espion.* Humanoïdes;
5. Montellier: *Lectures.* Humanoïdes;
6. Clerc: *La nuit du Mocambo:* Humanoïdes;
7. Floc'h/Rivière: *Blitz.* Albin Michel.

Niet gebundelde strips

1. Het werk van Torres in (A Suivre).

Tekenfilm/Animatie

1. Vermeulen: Introduktiefilmpje Génération '80 (Televisie RTB);
2. Introduktiefilmpje VARA-Televisie.

Allerlei/Strip

1. Zeefdruk Yves Chaland in 12 drukgangen;
2. E. Vermeulen: *Be Bop Bussiness* (zeefdruk).

Allerlei/Schrift

1. Génération '80 (Televisie RTB);
2. Yronwood: *The art of Will Eisner.* Kitchen Sink;
3. *Zozolala;*
4. *L'année de la bande dessinée 82/83.* Temps-futur.

Redaktie Totaal 1983

Nederlandstalige albums

1. Schipper/Van den Boogaard: *Van Oekel zoekt het hoger op* (Van Oekel 3). Oberon (106);
2. De Jager/Stevenhagen: *Doodzonde* (Familie Doorzon 4). Espee (79) én Renard/Schuiten: *De Rail.* Arboris (79);
3. Edika: *Leipus ansurdus* (én: *Homo sapiens krankjorumus).* Yendor (77);
4. Manara: *Een schrijver op zoek naar zes personages.* Casterman (71);
5. Benoît: *Morfeu electrico.* Casterman (64);
6. Lodewijk: *De ogen van Wu Manchu* (Agent 327 nr. 11). Oberon (54);
7. Forest/Tardi: *Het besloten land.* Casterman (42) én Schuiten/Peeters: *De muren van Samaris.* Casterman (42);
8. Rosinski/Van Hamme: *De schaduwen voorbij* (Thorgal 5). De Lombard (38);
9. Giardino: *Hongaarse rapsodie. Mondria (37);*
10. *Servais/De Wamme: Bosliefje. Casterman (34) én Sokal: De zachte dood* (Canardo). Casterman (34);
11. Briggs: *Toen viel de bom.* Ekologische Uitgeverij (33);
12. Pjotr/Meynen: *De terugkeer van Roxane.* Rijperman (30);
13. Ferrandez/Rodolphe: *De man met de klauw.* Rijperman (29) én Montellier: *De moordenaar van de Marne* (Andy Gang 2). Kopub (29);
14. Binet: *Het internaat.* Yendor (28);
15. Pratt: *Corto Maltese's jeugd.* Casterman (26);
16. Comès: *De dorpsgek van Schoonvergeten. Casterman (26);*
17. *Binet: Fam. Suikerbuik.* Yendor (25);
18. Kahl: *Herinneringen.* Espee (24);
19. Margérin: *Radio Lucien.* Centripress (23) én Bodé: *Bodé erotica.* Arboris (23);
20. Bucquoy/Santi: *Hervormingskamp B.* Drukwerk (22).

Anderstalige albums

1. Bilal/Christin: *Parie de chasse.* Dargaud (47);
2. Floc'h/Rivière: *Blitz.* Albin Michel (23);
3. Pjotr/Meynen: *Tommy Gun & Marion Lee.* Magic Strip (19);
4. Matena: *La fille du Prêcheur* (16) én Eisner: *The Spirit Color 2* (16);
5. Montellier: *Lectures.* Humanoïdes (12);
6. Letendre/Loisel: *La quête de l'Oiseau du temps* (11) én: Doury: *Theo, tête de mort.* Humanoïdes (11) én Montellier: *Wondercity.* Humanoïdes (11).

Niet gebundelde strips

Meer dan één vermelding kregen:
- Lob/Rochette: *De IJstrein.* Wordt Vervolgt;
- De Jager: *Liefde en geluk.* Het Parool.

Karoen

Meer dan één vermelding kree:
- Terstroet: *Marc Terstroet.*

Allerlei/Strips

Meer dan één vermelding kreeg:
- Het stripblad *Rhaa Lovely.* Yendor.

Allerlei/Schrift

1. Lecigne: *Les héritiers d'Hergé.* Magic Strips;
2. Tahey/Sluyzer/Marschall: *Stripwerk.* Muusses;
3. *Wordt Vervolgd Speciaal Hergé.* Casterman;
4. Yronwode: *The art of Will Eisner.* Kitchen Sink;
5. *L'année de la bande dessinée 82/83.* Temps-Futur;
6. *Zozolala.*

Ook *Stripschrift* werd getroffen door de bezuinigingen op de ambtenarensalarissen van het kabinet Lubbers, waardoor de lezers niet in staat waren hun voorkeurslijsten op tijd in te sturen. Laat u zich er niet van weerhouden om dat alsnog zo snel mogelijk te doen en laat u zich ook absoluut niet beïnvloeden door de totaalscore van de redaktie, die haast door uitgeverij Casterman zélf in elkaar gestoken lijkt te zijn met maar liefst acht albums! De immer eigenzinnige lijstenmakerij leverde ook dit keer weer heel wat rekenproblemen op. Om wat meer inzicht te geven in die rekenarij heb ik steeds tussen haakjes het puntentotaal vermeld: een monsteroverwinning door *Van Oekel* dus, maar dat zat er al in want vorig jaar stond *Van Oekel* op de derde plaats. Ook voor andere auteurs/albums sluit deze totaalscore aan bij die van 1982 met vermeldingen voor De Jager/Stevenhagen (1982: 1 en 14), Schuiten (1982: 5 en 16), Tardi (id. 8/9), Margérin (id. 8/9, 11 en 19), Manara (id. 10), pratt (id. 13) en Servais (id. 20). Het feit dat bepaalde auteurs teruggevallen zijn heeft dan ook meer te maken met het uitblijven nieuwe albums. Desondanks opvallend is de waardering voor het fonds van Yendor (4 albums), de opmars van het nieuwe albumwerk van Rijperman (Pjotr/Meynen en Rodolphe/Ferrandez), de doorbraak van de serie Thorgal en de waardering van *Toen viel de bom* van Briggs.
Weinig twijfel ook over *Partie de Chasse* van Bilal/Christin, dat inmiddels in het Nederlands verschenen is, en over *Blitz* van Floc'h/Rivière, dat vermoedelijk nooit in het Nederlands zal verschijnen. Voor wat betreft de overige rubrieken was er nauwelijk een totaalbeeld te verkrijgen met uitzondering van het blad *Rhaa Lovely,* het praatboek *Les héritiers d'Hergé,* dat in het Nederlands gebracht gaat worden door De Noorman, en het lesboek *Stripwerk* van uitgeverij Muusses. Alles bijeen genomen, daar kunnen we op deze plaats natuurlijk niet meer onderuit, een monsterscore voor het van origine Franstalige stripaanbod.

Har brok

ZIGGY

Tom Wilson: Striptekenaar in plaats van mijnwerker!

door Kees de Bree

In Amerika is het stripfiguurtje Ziggy, van tekenaar Tom Wilson, bij de jeugd populairder dan gevestigde beroemdheden als Snoopy of Garfield. Vorig jaar brachten Ziggy-washandjes, t-shirts, glazen en andere merchandising artikelen liefst 180 miljoen dollar in het laatje. De stripalbums van Ziggy vliegen weg en bovendien heeft de tekenfilm 'Ziggy's Gift' onlangs een Emmy Award, de hoogste onderscheiding op televisiegebied gekregen.

Tom Wilson blijkt een goedlachse boom van een kerel die goed de relativiteit van zijn beroemdheid blijkt te kennen. In de woning van zijn Nederlandse uitgever Frank Fehmers, waar hij samen met zijn vrouw, de producer Lena Tabari is, doet hij vrolijk uit de doeken dat het wel moeilijk is om gewoon tekenaar te blijven en je niet over te geven aan alle zakelijke beslommeringen rond de strip.

Tom Wilson: 'Ik ben niet iemand die zijn stripje overlaat aan assistenten om me dagelijks naar het dichtsbijzijnde strand te spoeden. Ik houd niet van de rol van bruin gebrande opzichter die af en toe zijn eigen schepping komt keuren. Ik teken Ziggy nog steeds zelf, maar ik moet daar meteen aan toevoegen dat ik het figuurtje zo goed in mijn vingers heb, dat het me niet meer dan één à twee uur per dag kost om een dagstrip te maken. Voor de zondagskrant heb ik meer tijd nodig, maar ik houd genoeg tijd over. In die resterende tijd ben ik druk bezig met de zaken rondom Ziggy en het afgelopen jaar natuurlijk met zijn tekenfilm.'
In het onlangs in Nederland verschenen boekje 'Hier komt Ziggy' doet Tom Wilson in de tekst tussen de cartoons uit de doeken hoe hij is begonnen: 'Nadat ik zoveel cartoons getekend had dat een dagblad het met die voorraad vier weken kon doen, stuurde ik mijn geesteskind naar de deskundige bij uitstek, Jim Andrews van Universall Press Syndicate met het verzoek om kommentaar en korrekties. De cartoons werden wel door hem teruggestuurd, maar kwamen helaas niet aan. Inmiddels was Ziggy aan een aantal bladen verkocht en de dag waarop ik mijn werk moest inleveren, naderde met rasse schreden. Aangezien ik geen fotokopieën had gemaakt, zat er niets anders op dan maar opnieuw te beginnen. Ik heb het karwei geklaard, maar vraag niet hoe!'
Achteraf bleek dat de zending van Universal Press een paar huizen verderop bij een oud dametje dat met vakantie was, was bezorgd. Het was wel Ziggy's stuntelende begin van een weg naar de roem.

Wie is Ziggy?
'Ziggy is een klein mannetje met een groot bol hoofd. Hij is letterlijk en figuurlijk de kleine man in de grote vijandige wereld. Het zijn niet alleen grote, maar ook kleine dingen die aan Ziggy voorbijgaan. Hij is ook een stuntelaar. Alle apparaten die hij heeft keren zich tegen hem. Als hij een broodrooster heeft, schiet de boterham er met zo'n klap uit dat hij een blauw oog heeft. Een tennisracket zal in zijn handen aan flarden geslagen worden, een electrische oven levert hem alleen maar zwart aangebrande restanten op. Niets zit hem mee. En toch kijkt hij keer op keer de kijker kinderlijk verwonderd aan. Hij kijkt een beetje op de hulpeloze manier waarop Stan Laurel zijn publiek aankeek. Hij kijkt dan recht in het beeld met een ontredderde blik in zijn ogen waarin staat te lezen: 'Wat een ellende. Wie had dat nou ooit kunnen denken? U soms?'

Hij praat ook tegen zijn publiek, heb ik gezien.
Ha, Ziggy houdt zijn ellende niet voor zichzelf. Hij maakt het publiek constant deelgenoot van zijn ellende, zijn frustraties, zijn hoop. Dat is ook de reden dat ik hem niet in een familie plaats, maar alleen laat optreden, want anders zou hij zich van het publiek moeten afwenden en dat zou mij aan het hart gaan.

Hij staat toch niet helemáál alleen in het leven?
Niet helemaal, dat is waar. Ik heb hem al vrij snel het hondje Fuzz gegeven, en daarna de vogel Tjirp, toen de planten waar hij hele conversaties mee aanging en tenslotte de poes en de eend Kwek Kwek. Heel veel dieren dus, want eigenlijk vervullen die dezelfde functie als het onzichtbare publiek waar Ziggy tegen praat. Ze luisteren en zeggen niets terug. De eend is een van mijn favoriete dieren, omdat ik hem heb getekend met in mijn gedachten de eend die bij mij op de Kunstakademie rondliep, een heel lief beestje. Wist je trouwens dat eenden ideale huisdieren zijn. Ze zijn erg trouw en hechten zich ook aan je. Alleen het zindelijk maken, valt niet mee. Ik kreeg waanzinnig veel post van eendenliefhebbers die een eend als huisdier hebben en mij uitgebreid willen vertellen hoe het met hun eend gaat.

Ik vind die humeurige plant wel een aardige vondst
Dat vind ik zelf ook, dank je. Of Ziggy er erg blij mee is, weet ik niet want het zijn geen gemakkelijke planten voor hem. Het is een heel emotionele plant. Hij kan vreselijk nijdig en jaloers worden als Ziggy zich teveel met zijn dieren bezig houdt of te aardig voor ze is. Het is een plant met een snel wisselend humeur, een klager die de ene depressie na de andere moet overwinnen. Ik hoef hem zelf niet in huis te hebben, dat staat vast.

Hoe kom je aan de naam Ziggy?
Toen het karakter van Ziggy, dat naamloze mannetje met dat kale, bolle koppie, langzamerhand vorm begon aan te nemen heb ik me suf gepiekerd. Ik bedacht van alles Lenny, Arnie en nog veel meer namen die allemaal op een griekse y of met een ieklank eindigden. Ik wist zeker dat de naam met een Y moest eindigen. Vraag me niet waarom, ik had dat gevoelsmatig besloten. Ik heb wel eens duidelijke verklaringen gegeven in interviews over de kinderlijkheid en naïviteit die in die letter zitten opgesloten, maar zoiets is toch voornamelijk gevoelsmatig. Een ander gegeven was dat zijn naam kort moest zijn. Als je wilt dat een naam bij een groot publiek, blijft hangen moet je kort zijn. Ik liep in gedachten het alfabet af en kwam bij de letter Z die na de Y komt en toen rolde vanzelf het woord Ziggy uit de hoge hoed. Een naam die ook aardig de plaats van Ziggy in het leven aangeeft, nietwaar?

Je hebt wel eens beweerd dat Ziggy karaktertrekken van jouzelf heeft. Je ziet er anders niet uit als een door het leven misdeeld man.
Ik ben ook niet misdeeld, in tegendeel zou ik zo zeggen. Maar lange tijd heeft dat er anders uitgezien. Mijn vader was een mijnwerker en ik was in wezen voorbestemd om dat ook te worden. Toen ik nog jong was groeide ik razendsnel en omdat we het thuis niet erg breed hadden kreeg ik niet steeds de kleren die bij mijn lengte pasten. Ik liep constant met te korte broeken rond en je weet hoe wreed schoolkinderen kunnen zijn. Bovendien was ik spichtig en had ik flaporen en dat zijn ook geen zaken die je aanzien erg doen stijgen. De grappen die erover gemaakt werden, zijn me mijn leven lang bijgebleven. In Amerika is het ook zo dat je als mijnwerker vrijwel nooit ongelimmiteerd in een plaats kunt blijven werken, dus we zijn naar mijn idee wel honderd keer verhuisd en iedere keer moest ik weer naar een andere school, naar andere kinderen die weer dezelfde grappen over mijn lengte en mijn oren maakte. Dat heeft gemaakt dat ik op een bepaalde manier altijd de vreemde eend in de bijt ben gebleven. Ik was op iedere school het 'nieuwe' jongetje, dat nergens bijhoorde. Dat nergens bijhoren is even typerend voor Ziggy als voor mij in mijn jeugdjaren. Godzijdank hebben mijn ouders het gestimuleerd dat ik door zou gaan met tekenen. Ik heb de kunstakademie afgemaakt en ben daarna in het reklamewerk terechtgekomen. Ik tekende wenskaarten en al dat soort dingen. Zo'n twaalf jaar geleden ben ik eigenlijk pas met Ziggy begonnen. Ik ben nu 52 jaar, dus dan kan je zelf wel uitrekenen hoe lang mijn 'gevecht naar de top', haha, geduurd heeft.

Je hebt ook een tekenfilm van Ziggy gemaakt en een goede ook, want hij heeft de Emmy Award gewonnen. Gefeliciteerd.
Dank je wel. Maar ik moet natuurlijk de eer ogenblikkelijk doen toekomen aan een heel stel andere mensen. De Richard Williams mensen die de animatie verzorgd heeft, Harry Nilsson die voor de fabuleuze muziek gezorgd heeft en natuurlijk mijn vrouw Lena Tabori die de produktie voor haar rekening heeft genomen.

Heb je zelf niet meegetekend?
Jawel hoor, maar ik heb natuurlijk geen ervaring met animatie, dat is een heel ander medium met heel andere wetten en heel andere momenten om de grappen te lanceren. Ik had wel het idee voor een tekenfilm, zo'n slordige acht jaar geleden al gelanceerd, maar ik was er bang voor omdat de meeste animatie die ik heb gezien op de televisie niet om aan te zien is. Ik wist heel zeker dat ik het niet op die computerachtige, stijve manier wilde hebben. Als je het vuilnis ziet dat ze op zaterdagochtend bij ons uitzenden, rijzen je haren ten berge. Ik pikte het idee weer op toen Lena mij in contact

STAR LIGHT STAR BRIGHT FIRST STAR I SEE TONIGHT I WISH I MAY, I WISH...
HOLD IT RIGHT THERE ZIG!!! EVERY NIGHT FOR THE PAST TEN YEARS, YOU'VE BEEN OUT HERE WISHIN FOR STUFF, AND ASKIN' ME FOR THINGS. NOW IT'S MY TURN...
...THAT'S FAIR ENOUGH, ASK AWAY
...WHAT'S IT LIKE TO BE A STAR ?

bracht met Richard Williams (uit Londen) en mij een ongelooflijk mooi stuk tekenfilm van hem liet zien. Zo mooi, zo verschrikkelijk mooi, Disney is daar zelfs nog nooit bij in de buurt gekomen. Spectaculairder dan Star Wars, actie zoals je nog nooit hebt gezien. Hij heet 'The thief who never gave up'.

Lena die zwaar heeft zitten knikken bij alle loftuigingen van Tom valt hem bij: ' 'Wij noemen het 'The animator who never gave up'. Het is een filmpje van 14 minuten en ik geloof dat Richard er 14 jaar over gedaan heeft. Je moet de Nederlandse televisie beslist vragen om dat filmpje aan te kopen. Briljant. Hij heeft er nu al 8 miljoen dollar inzitten en de rest van de 16 miljoen die de film gaat kosten wordt nu met Arabisch geld gefinancierd.
Tom: 'Ik vind het dan ook een hele eer op met hem te hebben samengewerkt. Hij is zes maanden in New York geweest om aan Ziggy's Gift te werken.

Wie heeft het verhaal voor de film geschreven?
Dat heb ik gedaan. Ik had de ruwe opzet al jaren liggen. En toen Dick (Richard) en ik aan de gang gingen, maakte hij in tekeningen een eerste opzet. HIj gaf posities aan en ik werkte die gedetailleerd uit met Ziggy-figuurtjes. We hebben 1200 tekeningen gemaakt voor het story-board. Een aantal dat volgens mij nog voor geen enkele tekenfilm is gemaakt.
We hebben het storyboard gefilmd en het was bijna al een complete film. Er hoefden eigenlijk niet eens zoveel tekeningen meer bij. De animators hadden het later gemakkelijk. Niet wat betreft het aantal tekeningen natuurlijk, maar voor iedere positie, voor iedere scene waren er enorm veel kant en klare voorbeelden. Richard zei. Het is wel de ideale manier om de animators op te jutten. Ze zullen nu proberen om Ziggy nog beter te laten bewegen en mooier te maken dan wij hebben gedaan met onze story board-tekeningen.
Het was voor mij een hele ervaring om aan de tekenfilm te werken.

Wie heeft de uiteindelijke dialogen geschreven?
Dat heb ik gedaan, en het was een hele opwindende ervaring. Het was voor het eerst dat ik een heel verhaal schreef en de figuurtjes een half uur lang van tekst moest voorzien. Samen met de muziek van Nilsson was dat het spannendste. We hadden een heel muzikaal team. Dick Williams speelt cornet. Hij heeft in Londen zijn eigen band. En ik speel de bas. Als we een bepaald fragment afhadden gingen we in een hoek zitten, samen met Harry Nilsson en maakten een ruwe opzet voor de muziek die we erbij wilden hebben.

Was het niet moeilijk om met Nillson te werken?
Helemaal niet. Hij is een fantastische kerel die prachtige muziek heeft gemaakt o.a. voor de film Midnight Cowboy. Het belangrijkste liedje uit Ziggy's Gift ont-

stond toen Harry en ik een keer stomdronken tegen elkaar aan zaten te praten in een kroeg in New York. Op een gegeven moment zei hij: Weet je dat er nog nooit een kerstliedje in driekwarts maat is gemaakt. Over die ontdekking was hij zo tevreden dat hij ons allebei nog 5 drankjes liet brengen en vervolgens begon hij te neurien en daarmee was de titelsong geboren. Het wonderbaarlijkste is natuurlijk dat hij het zich later nog precies kon herinneren, terwijl ik moeite had om met te herinneren waar we die avond geweest waren en wat we gedaan hadden. Hij drinkt de hele dag door, minstens 2 flessen Skotch whiskey per dag, maar zijn muzikale geheugen heeft er niet onder te lijden.

Ik ben altijd een enorme Nilsson -fan geweest. Ik heb al zijn platen, dat wil zeggen niet de plaat die John Lennon geproduced heeft. Hij dwong Nilsson toen zijn stem te verpesten. Williams vond hetzelfde als ik, dus geen discussies daarover. Maar iedereen die we spraken zei: Vergeet het maar Nilsson is helemaal opgebrand, die is constant dronken. Hij heeft al in 8 jaar geen album meer gemaakt. Volgens mij komt dat omdat John Lennon zijn stem volledig heeft vernield. Hij moest zo hoog schreeuwen tot het bloed uit zijn mond kwam. Maar Lena belde hem om te vragen of hij mee wilde doen en eerst had hij er geen zin in omdat hij te druk was met televisiewerk.
Maar een week later toen ik hem belde zei hij me: 'Weet je, ik heb vanmorgen een Omen ontvangen, een kaart van Ziggy, ik kom eens bij jullie kijken.

Heb je hem zelf die kaart gestuurd?
Nee, op mijn woord van eer niet

Lena: Maar ik wel.
Tom: Nee, het is niet waar. Zeg dat het niet waar is. Je hebt het me nooit verteld. (bulderd van het lachen). Hij was niet ondertekend.
Lena: Er zijn zo van die dingen in het leven van een vrouw!
Tom: Ongelooflijk! Nou, hoe dan ook. Harry kwam kijken omdat hij dat Omen had ontvangen en toen hij de 1200 tekening van het storyboard zag, was hij dolenthousiast.

Ik heb begrepen dat Ziggy in de tekenfilm niet praat. Legt dat geen enorme beperkingen op. Dat eist veel dramatisch vermogen van de animators. In gebaren moet je nu extra veel emoties uit gaan drukken?
Ja dat was heel moeilijk en helemaal in het kerstpak dat hij in de film droeg en dat hem veel te groot was, waardoor je zijn reacties af en toe sterk moest gaan benadrukken. Maar zelf vond ik het heerlijk dat hij niet praatte. In mijn cartoons heb ik Ziggy de eerste jaren van zijn leven ook geen stom woord laten zeggen. Ik ben dol op visuele grappen. Het is op aandringen van Jim Andrews geweest dat ik hem ging laten spreken. Hij heeft heel wat moeite gehad om me over te halen. Eerst bewandelde ik een tussenweg door hem hard op te laten denken. Toen ik daar eenmaal mee bezig was, was de grote hindernis genomen. Toen kwam het praten eigenlijk vanzelf. Maar Ziggy is in de film het middelpunt, een katalysator. Alles wat gebeurt, gebeurt om hem heen. Ziggy vertegenwoordigt de ware waarden in een maatschappij die wordt beheerst door de commercie. In een wereld vol plastic is hij in wezen de enige die echt geeft en echt mensen helpt.
Lena: Tom draait er nu omheen. Ik geloof inderdaad dat we, ondanks de Emmy Award, er toch niet helemaal in geslaagd zijn de figuurtjes optimaal te laten communiceren. Een figuurtje moet wel heel expressief zijn om het gebrek aan verbale mogelijkheden op te vangen. Ziggy liep als een van de zeven dwergen rond in die veel te grote mantel waardoor zijn lichaamsexpressie danig beknot werd. Er zijn natuurlijk genoeg oplossingen gevonden om de expressie van Ziggy te tonen, maar voor een tekenfilmer is dat toch behelpen. Tom wilde vanaf het begin eigenlijk al geen stem, terwijl Richard hem wel wilde laten praten en de Networks ook.
Dat betekende dat Tom voortdurend situaties heeft moeten verzinnen waarbij Ziggy niet hoefde te praten en dat we dus misschien, Ik weet niet hoe het anders gelopen zou zijn, heel aardige situaties hebben laten schieten omdat daar in gesproken zou moeten worden.
Hij vroeg mij steeds: Denk je dat hij in die situatie moet praten? Is het daar nodig? En ik keek dan en zei, nee hoor lieverd, Ziggy hoeft daar niet te praten.

Zou je je die beperking bij een tweede film weer opleggen?
Nee, ik denk het niet. Van mij mag Ziggy in de tweede film rustig met iedereen converseren. Ik was doodgewoon bang om hem in de eerste film te laten praten. Ik was bang dat mensen de film zouden zien met de gedachte: ik ben benieuwd hoe Ziggy nu eigenlijk praat. Je weet dan van tevoren dat je de mensen zult teleurstellen, welke stem je ook neemt. Ik vond het een grote teleurstelling toen Charlies Brown begon te praten.

Als je de film over mocht doen, wat zou je dan veranderen?
Ik zou hem maar een heel klein beetje over willen doen, want hij is gewoon goed. Maar ik zou er bijvoorbeeld best wat meer close-ups in willen hebben. De film is opgebouwd uit totalen en half totalen. Je kunt dat ook zien als je het filmboek doorneemt. Een ander probleem is dat we meer verhaal hadden dan tijd. We hebben uiteindelijk zes minuten uit de film moeten knippen. We hebben sommige karakters totaal geëlimineerd.

Heb je er zoveel uit geknipt nadat de film voltooid was?
Nee, gelukkig niet zeg. Er zijn stukken tekenfilm gemaakt aan de hand van het storyboard en als je dat eventueel aan elkaar had geplakt, dan zou het te lang geweest zijn. Wij hebben vantevoren gezien dat sommige verhaallijnen te lang waren en vantevoren geknipt.
Dat stoort mij eigenlijk het meest, het gebrek aan tijd om het verhaal te maken dat we voor ogen hadden. Als je weet hoe de film eigenlijk had moeten zijn, schieten de tranen in je ogen. Dat is echt zonde. of hij echt beter geworden zou zijn weet ik natuurlijk niet. Iedere artiest is de slechtste criticus van zichzelf. Ach, niets is perfect.

Waar gaat de film over?
Het is een typische kerstspecial van een half uur. Ziggy ziet een advertentie waarin hulp-kerstmannen gevraagd worden. HIj wordt aangenomen voor het baantje en hij mag overal goed gaan doen en kadootjes gaan brengen. Daarbij wordt hij dwars gezeten door een overal opduikende zakkenroller. Ziggy laat zich natuurlijk door hem niet van zijn goede voornamens afbrengen en weet in veler harten een straaltje licht te brengen. Leve Ziggy!

Stripschrift

Oude nummers

Oude nummers van Stripschrift zijn nog steeds verkrijgbaar voor de oorspronkelijke prijs. Bestellingen kunt u richten aan:

Adm. Stripschrift
Antwoordnummer 420
3700 VB Zeist

Na overmaking van het totaalbedrag aan Stripschriften plus *f* 2,50 porto- en administratiekosten op gironummer 209948 tnv. 'Stripschrift', Zeist, wordt het bestelde u thuis gezonden.

19 (*f* 2,25): Kabouterstrips, Paulus de Boskabouter nr. 14.

65 plus (*f* 2,25): Interview Tibet, Rik Ringers leidt de dans (1955); Chick Bill; Tina; Jay Linch door Evert Geradts; De wonderen van Mu.

66 (*f* 2,25): Interview Franquin, Guust Flater, The Spirit van Wil Eisner, Dick Matena (over de Macaroni's); De wonderen van Mu.

67 (*f* 2,25): Nader tot Kuifje 3 over interessante drukvarianten; interview Carry Brugman; speciaal Roba met Bollie en Billie en De Sliert en een bibliografie; De Wonderen van Mu

70 (*f* 2,25): Marten Toonder 2 (Panda, Toonder-studio's); Jan van Haasteren; De wonderen van Mu; Tom Poes en de Schoonschijners.

74 (*f* 2,95): Zuiptor, Uco Egmond, Raymond Macherot (Chlorophyl, Poezekat); Domien ten Berge, Marten Toonder; profesor Pi...

77 (*f* 2,95): Gerrit Stapel, Mijn vriend Andries; Aart Clerkx.

78 (*f* 2,95): Daan Jippes, Intercity Incident; interview 'Forest Bud' Sagendorf Popeye; Modesty Blaise.

79 (*f* 2,95): Jules Feiffer; Moem; Piet Wijn De Moorse Tovenaar.

80 (*f* 2,95): Robbedoes, Fournier, The Hulk; De Tovenaar van Piet Wijn...

83 (*f* 2,95): Sjors en Pep (nu Eppo); Loriot; Dick Bos reclamestrip Glashard.

86 (*f* 2,95): inhoudsopgave van Stripschrift nr 49/50 t/m 84; Eddy Paape, SDCN...

87 (*f* 2,95): Bert Bus, herdruk Nitokris, kartoenrubriek Ong-gezien, Tommi Ungerer, Simpelman, Lucky Luke, LL-persiflage.

88 (*f* 2,95): Ridderspecial; Prins Valiant, De Rode Ridder, Vlaamse Ridderschap, Bob de Moor, prins Valiant-persiflage, Wood, Tarzoon.

89 (*f* 2,95): Uitgeverij Casterman, Jacques Martin, Jacques Tardi, Tardi-oorlogsstrip, de 4 Helden, Craenhals, Kresse.

92 (*f* 2,95): Jean Graton's Michel Vaillant, Julie Wood, en Van Strijd tot strip, Wim van Wieringen.

94/95 (*f* 3,60): Robbedoes-weekblad... Robbedoes index t/m nr. 2000; de dertigste verjaardag van het weekblad Kuifje, Pogo.

97 (*f* 3,25): Keizerstrip Trigië tekenaar Don lawrence, Verdwenen Kuifjes door Har Brok teruggevonden, interview met Selby Kelly weduwe van Pogo-tekenaar Walt.

98 (*f* 3,25): Strips in de dertiger jaren: Doe Mee, Centsprenten en strips, Tripje, G. Rotman, G. van Raemdonck, Bulletje en Bonestaak en Thijs IJs en Gijsje Goochem.

99 (*f* 4,95): Milton Caniff, Wallace Wood interview, Stripkoerier en Gummi.

101 (*f* 3,95): Scenaristen special, Greg, Jacques Lob, Jean Michel Charlier, Jean-Pierre Dionnet; Blueberry, Pogopersiflage door Wallace Wood/Harvey Kurtzman, 66-ste en laatste Eric de Noorman-verhaal: De eerloze krijg.

102/103 (*f* 3,95): Kuifje weekblad, E.P. Jacobs, Bob de Moor en Claude Auclair, Lombard uitgaven, Rik Ringers, Eric de Noorman: De eerloze krijg.

104 (*f* 3,95): Interview met Joost Swarte door Herman Pieter de Boer, Pogo Herdruk, De eerloze krijg.

105 (*f* 3,95): 'Duckman' Carl Barks, herdruk van een van zijn eerste Donald Duck verhalen, Daan Jippes; tien jaar Het Stripschap, Tante Leny, Pogo en Eric de Noorman.

106 (*f* 4,95): Hugo Prattnummer, Luck Star O'Hara, VNU-story III, jaarlijkse stripdoorsnede, Pogo, Eric de Noorman.

107/108 (*f* 4,95): Kapitein Rob, Pieter Kuhn, kapitein Rob musical, Evert Werkman, Eric de Noorman en Smurfen...

109/110 (*f* 4,95): Eppo-special, Henk Kuijpers (Franka), Bert Bus, René Follet, Peer en Uco, De VNU-story IV, kritiek op voordelen Strips, Kuifje in Zwitserland, Pogo en Eric de Noorman...

111 (*f* 4,25): Stripproduktienummer: ontstaan van strips, tekenwerk (door Matena) scenario, lettering, inkten, inkleuring, merchandising en syndication, Kapitein Rob, Pogo en Eric de Noorman...

112/113/114 (*f* 5,95): detectivestrips, Eisner en zijn Spirit, The Shadow, Schlomo Raven, Jack Palmer (Pétillon), Loro, Jess Long, Detectivefilms, Eric de Noorman.

115 (*f* 4,25): Strips en politiek, Willem, Peter van Straaten, Behrendt, Crumb, Eric de Noorman.

116 (*f* 4,95): Centsprenten en strips, Ben van Voorn en Piet van Elk, Alain Saint-Ogan, Toonder en Piëts Bassie, Chantal Montellier, Martin Lodewijk en Eric de Noorman.

117/118 (*f* 6,50): Interview Blanc-Dumont, Jijé-polemiek, inhoudsopgave Stripschrift nrs. 85-117/118, Pogo afsluiting, Eric de Noorman.

119 (*f* 4,95): Lucky Luke, Morris en Goscinny, De Ballade van de Daltons, 50 jaar Kuifje, marketing van Stripschriften op de Nederlandse markt.

120 (*f* 4,95): Science Fiction met Leloup, Arman en Ilva, Dick Matena en Enki Bilal.

121 (*f* 4,95): Berni Wrightson, de horrorstrip op zijn best. De striphandel. De Stripkatalogus.

122/123 (*f* 6,50): Willy Vandersteen, Jerom, De blauwe reeks, Suske en Wiske wegwijzer.

124 (*f* 4,95): Palacios, strips op z'n Spaans, Noel Sickles, Stichter v.d. Caniffschool.

125 (*f* 4,95): Cuvelier-nummer met artikelen en herdruk, Pogo etc.

126/127 (*f* 6,50): De strips van Claire Bretécher, Ralph Bakshi, de animatieman.

128 (*f* 4,95): Guido Crepax en Valentina.

129/130 (*f* 6,50): Al Capp (1909-1979), Li'l Abner, Vakbond voor striptekenaars, Jacques Tardi.

131 (*f* 4,95): Dick Tracy, The Studio, Jeff Jones, Mike Kaluta, Berni Wrightson.

132 (*f* 4,95): Engelse dagbladstrips: Andy Capp, Jeff Hawke, Garth, Jane, The Perishers, Romeo Brown.

133 (*f* 4,95): Joost Swarte, Droomprijsvraag, Rose, Enquête.

134 (*f* 4,95): Beeldverhaal in de oorlog. Het beest is dood, Striphelden trekken ten oorlog.

135/136 (*f* 6,50): Willy Vandersteen artikelen, Klassieke strips uit Sprint, Blueberry, Jordaan.

137 (*f* 4,95): De kleine uitgevers, Rijperman, Yendor en Espee, De Vrije Balloen 5 jaar, Uderzo drinkt toverdrank.

138 (*f* 4,95): De familiestrips: Familie Snoek, Blondie, familie Doorzon, Jan, Jans en de kinderen, Prins Valiant.

139/140 (*f* 6,50): Theo van den Boogaard, Martin Lodewijk, Zweedse Strips.

141 (*f* 4,95): Daan Jippes naar Disney Studio's, Rostrum, Minitoe, Kapitein Rob en Romeo Brown.

142 (*f* 4,95): Droomprijsvraag, Dick Matena's witte kerst, The Empire strikes back, Indeks, Top-twintig.

143 (*f* 4,95): Amsterdam in strips, Kuifje voor het Amsterdamse gerecht, Lucca 14, Del Castillo.

144 (*f* 4,95): 1984, Ravian, Stripalbumkopers onderzocht, Prikkebeen.

145 (*f* 4,95): Frank Frazetta's Fantastische Wereld. 25 jaar Yrrah, Enki Bilal, Mort Walker: Sam's Strip.

146/147 (*f* 6,50): Floc'h. Dominique Hé, Terug naar de Klare Lijn.

148 (*f* 4,95): Robert Gigi, Scarlett Dream, Het gezicht van Eppo.

149 Conan, Wie is dat?, Conan-strip, Romeo Brown, Sam's Strip.

150 Krazy Kat, De dieren van Crumb, Nard'n' Pat, Garfield, De Shtunk, Li'l Abner, Dierenleed, Fat Freddy's Cat, Vlaamse smetjes, Romeo Brown.

151/152 Jan Kordaat, Yves Chaland en de erfenis van Tillieux, Het voorbeeldige leven van Jijé, De Bende van vier.

153 William Vance, Bruno Brazil, Bob Morane, Jerom in Tibet, Kapitein Rob, Chantal Montellier, Vlaamse Frutjes.

154 Belgische strips, Didier Comès, De Rat-cisten een strip van Comès, EC herleeft, Kuifje op de knieën.

155 Victor de la Fuente, Haxtur, Fernando Fernandez, Francisco Ibanez, De Disney films, de toplijsten van 1981.

156 Nieuwe Nederlanders, Paul Teng, Dick Briel, Red Rat, Gezellig en leuk, Prutswerk.

157 Jean-Claude Mézières, Heavy Metal, Eric Schreurs, Sterren stralen in Hollywood.

158 Marten Toonder, François Bourgeon, Comicana, Jean-Louis Floc'h, De Zeven van Zeveneken.

159/160 Engelse stripweekbladen, Strip against racism, Crumb's Sketchbook, Stripfiguren vogelvrij?

161 Nieuwe stripbladen, Knudde, Bij de dood van Wallace Wood, Joseph Toutain.

162/163 Robbedoes is ook geen twintig meer, Flip Flink, German: De Guust Flater van de tachtiger jaren, Bercovici, Hislaire en Coss, Morris, Plagiaat en piratendruk.

164 Interview met Harvey Kurtzman, Lijk op de Imijn, Lezers over parodie en plagiaat.

165 (*f* 5,25): Interview met Frank Margerin en Raymond Reding. Een analyse van de strips van Cosey.

166 (*f* 5,25): Interview met Paul Gillon, schepper van Schipbreuk in de tijd en met Pierre Christin scenarist.

167 De wereld van Richard Corben, Jan Strnad zijn bezielde scenarist. De toplijsten van 1982.

168/169 De Bommelfilm, interviews met de makers: Marten Toonder, Harrie Geelen, Rob Houwer en Ben van Voorn. Walt Disney's Tron. In memoriam Hergé. Interview Serge Ernst.

170 Interviews met Martin Veyron (tekenaar van Barend Terzijde), Bart van Erkel, en Chayé.

171 Interview met Milo Manara (tekenaar van Guiseppe Bergman) en analyse van zijn strips. Interview met Frits Kloezeman (tekenaar van 'Rechter Tie').

172 Krantestrips in Nederland. Interview met Nikita Mandryka (tekenaar van 'De gemaskerde Komkommer').

173 Interiew met Ted Benoît (tekenaar van o.a. 'Morfeu Electrico'), Vijftig jaar Comics in Amerika. Interview met Dick Matena.

174/175 Meeslepend interview met Peter Pontiac. Strips en Popmuziek. Boekbesprekingen.

176 Fred en Liliane Funcken (Witte Ruiter, Harald de Viking enz.), Vijftien jaar Stripantiquariaat Lambiek. Strips en Onderwijs.

177/178 Interviews met Schuiten, Renard en Peeters ('De medianen van Cymbiola'), analyses van hun strips. Interviews met Hermann ('Bernard Prince', 'Commanche', 'Jeramiah') Neal Adams en Tom Wilson. De toplijsten van 1983. Wendy Pini's Elfquest.

Neal Adams:
'Ik laat graag wat rotjes knallen!'

door Hans van den Boom en Jac Drewes

Neal Adams heeft zich de laatste jaren intensief beziggehouden met de arbeidsomstandigheden van zijn collega-tekenaars in de Verenigde Staten. Hij was een van de oprichters van het 'Comics Guild' en is tegenwoordig intensief bezig met het laten maken en in het buitenland verkopen van nieuwe stripreeksen van de grote Amerikaans stripmakers; stripreeksen waarin de tekenaars en schrijvers hun beste werk laten zien. In het hierna volgende gesprek met Adams vertelt hij meer over een aantal van zijn projekten.

Het tot nu toe meest opvallende projekt is waarschijnlijk Cody Starbuck. Hoe is dat tot stand gekomen?
Wat we met Cody Starbuck gedaan hebben is het volgende. Ik heb van Mike Friedrich van Star Reach de eerste drie verhalen gekocht. Het tweede verhaal was er een van zo'n 20 pagina's, helemaal geschilderd. De twee andere verhalen waren korter en moest nog wat gepolijst worden, maar die hebben we nu ingekleurd en de eerste die ze gepubliceerd heeft is Toutain, in Spanje. Omdat Howard voor Heavy Metal een verhaal van albumlengte aan het tekenen is hebben we nu ineens ruim twee albums materiaal. En het is niet te geloven wat een efekt het inkleuren gehad heeft, want ineens zie je in de tekeningen van alles dat je nog nooit eerder opgevallen was. We willen Cody Starbuck echt als een serie presenteren, vandaar dat Howie snel na het lopende verhaal aan een derde verder gaat.

Het opzetten van zo'n albumreeks als Cody Starbuck doet u op een nogal Europese manier...
Dat is omdat de Amerikaanse manier me niet bevalt! Alle rechten zijn beschermd. Howard heeft alleen met mij te maken en als ik op een gegeven moment niets meer voor hem kan doen, geen geld voor hem kan verdienen, dan gaan de rechten automatisch naar hem terug. Zo zou het altijd moeten zijn.
Ook wat het formaat betreft passen we ons aan bij de 44-pagina omvang. Het is een goede lengt voor een verhaal, je krijgt er handzame albums van, ik denk dat men in Amerika ook meer en meer naar dit systeem over zal gaan.

Maar is er wel een markt voor albums in Amerika?
Die was er niet en daar heeft Heavy Metal zich ook op verkeken. Die dachten albums te kunnen verspreiden via de normale boekhandelskanalen en dat ging niet. Maar sinds een paar jaar is er een nieuwe situatie ontstaan door de opkomst van gespecialiseerde stripwinkels in een heleboel steden. Dat is krankzinnig snel gegaan. Als Marvel zeven, acht jaar geleden via stripwinkels 10.000 exemplaren van de X-Men verkocht

was dat een mirakel. Nu verkopen ze er 70.000 à 90.000 iedere maand. Zo groot is dat afzetgebied nu al. Van het eerste nummer van een nieuwe comic verkopen ze er regelmatig 100.000!

Nee, ik denk dat de markt voor albums met goede kwaliteit strips steeds belangrijker zal worden, ten koste van de comicbooks, op lange termijn gezien. De mensen gaan iedere dag om met kleurentelevisie, kleurenfilms, enzovoorts en daardoor zijn ze gewend geraakt aan goede kleurenreproduktie. Vroeger was de geboden drukkwaliteit van een comic voldoende, men was er tevreden mee, maar dat is volgens mij niet meer het geval. Ze worden nog wel gelezen, omdat de inhoud leuk is, maar de uitvoering is niet wat de mensen willen. Vandaar dat je ook ziet dat met name jongere uitgevers naar nieuwe wegen zoeken, ander papier proberen en dergelijke. Volgens mij staans we aan het begin van een omwenteling in de strip-industrie en ik wil daaraan graag meewerken door hier en daar wat rotjes te laten ontploffen.

Europa

Dargaud had een jaar of twee, drie nogal grootse plannen met Amerikaans werk?
Dat klopt, maar daar hebben ze alleen maar over gepraat en gepraat en gepraat. Ze hebben op het gebied van kontrakten, van voorschotten, van assistentie helemaal niets gedaan, dus nu kan van een exclusiviteit voor Dargaud ook geen sprake meer zijn. Vanzelfsprekend kunnen ze de Franse rechten krijgen als ze die willen hebben, maar in het buitenland doen we het zelf, nu het werk af is.

Waarom verschijnen diverse strips nu eerst in Europa? Zou in Amerika beginnen niet meer voor de hand gelegen hebben?
Ik ben in Europa begonnen om alvast wat zekerder te staan, om vaste grond onder de voeten te hebben. Als ik direkt naar een van de grote Amerikaanse bladen was gestapt hadden ze ogenblikkelijk gezegd dat ze ook de buitenlandse rechten wilden hebben. Nu kan ik tegen ze zeggen dat dat niet gaat omdat ik het in Europa al aan verschillende landen verkocht heb! Als ze het willen hebben zullen ze het materiaal dus uitsluitend op zijn eigen waarde voor het blad moeten kopen. Voor mij is het met Europa achter de hand makkelijker om zaken te doen, we dwingen ze door ze geen keus te geven om zaken te doen op de Europese manier. Na een tijdje zullen ze er aan gewend raken en op 't laatst zullen ze er niet eens meer naar vragen. Hoop ik.

Sommige van de projekten zijn nu al een paar jaar in voorbereiding. Is het zo onderhand niet een grote investering voor u aan het worden?
Het is een investering, maar wel een die

rendement oplevert. Tien jaar geleden ben ik een studio begonnen in New York en dat was ook een flinke investering. Die heeft zich in de jaren daarna terugverdiend en nu stop ik het geld dat ik met de studio verdien in dit projekt. Ik weet alleen niet hoe en hoeveel ik zal kunnen terugverdienen. Ik krijg een percentage van alles wat ik verkoop en ik moet aardig wat verkopen voor het interessant wordt. De auteurs krijgen het grootste deel en zo hoort het ook. Daarom ook heb ik ervoor gekozen met de bekendste namen uit de comicbooks te gaan werken. Ik heb een paar projekten in portefeuille met minder bekende auteurs, in de hoop dat ze daardoor bekender zullen worden, maar de eerste opzet steunt op de bekende jongens. Het is onderhand al een beetje een bedrijf geworden, met de zakelijke kanten van dien. Maar er is geen enkele investering bij die zich niet terugbetaalt bij de eerste verkoop. Howie Chaykin's werk bijvoorbeeld heeft zich als investering terugbetaald zodra het volgende hoofdstuk in Heavy Metal gepubliceerd wordt. Waar ik echt aardig wat geld aan verdien is natuurlijk mijn eigen boek, omdat daar de hele opbrengst voor mijzelf is.

Dat album met griezelverhalen is voor een deel hertekend oud werk?
Inderdaad, maar het verschilt enorm van de eerste versie. Zo heb ik destijds voor een platenmaatschappij heel snel een 16-pagina verhaal gemaakt, om zo snel mogelijk geld aan te verdienen, en dat is zelfs geïnkt door iemand anders. Daar heb ik nu een helemaal hertekende en veel langere nieuwe versie van gemaakt. Sommige houdingen zijn misschien te herkennen, omdat ik er een paar op mijn tekenpapier heb geprojekteerd vanaf het oude verhaal, maar dat is eigenlijk de enige overeenkomst. Het was een verhaal dat ik altijd goed heb gevonden en destijds had ik dan ook de grootste moeite om het binnen die 16 pagina's te houden.

Wrightson

Hoe heeft u Berni Wrightson zover gekregen dat hij weer strips is gaan tekenen?
Hoe ik dat voor elkaar gekregen heb? Ik ben naar hem toegestapt en heb gezegd: Berni, zou je het niet leuk vinden van iets wat je gemaakt hebt zelf het auteursrecht te houden? Hoezo, dat kan toch helemaal niet, zei hij toen. En ik: Toch wel hoor! Hij was heel erg geïnteresseerd en zo zijn we in gesprek gekomen. Toen heb ik kontakt opgenomen met Len Wein die ik het verhaal wilde laten schrijven, maar Len kon het niet doen vanwege zij redaktionele verplichtingen voor DC. Toen dacht ik aan Bruce Jones, die misschien wel Berni's eerste keus geweest zou zijn en Bruce is meteen aan de slag gegaan. Berni was erg enthousiast en is ook direkt begonnen. Hij heeft het heel snel gemaakt, in niet meer dan vier en een halve maand, misschien vijf maanden.

Het is wel komisch, want vorig jaar was hij nog bereid te zweren dat hij nooit meer comics zou tekenen.
Dit soort albums beschouwen wij ook niet als comics. Althans, het zijn geen comicbooks zoals in Amerika gangbaar. Bij comicbooks is het nu eenmaal zo dat, hoezeer je je ook inspant, je van te voren weet dat je zo en zoveel betaald zal krijgen en nooit een cent meer! Omdat dat zo is ben je al gauw geneigd maar wat op het papier te gooien, hoe sneller, hoe beter. En Berni is niet iemand die dat kan, daar heeft hij teveel integriteit voor. Je uiterste best doen is in de comic-industrie haast verboden, want als je wel je allerbeste werk maakt draai je daarmee zo'n beetje je eigen nek om. Je krijgt toch net zoveel betaald als iemand die twee keer zo snel produceert en op die snelheid is de betaling ook gebaseerd, dus als je er veel tijd in steekt kan je geen droog brood verdienen.

Gaat Berni door met tekenen?
Ik heb 't hem nog niet gevraagd, maar ik denk dat hij wel een tweede boek zou willen tekenen. Overigens had ik niet de bedoeling om met Berni meteen door te gaan. Één boek is al heel mooi, misschien dat we over een paar jaar samen weer eens iets gaan opzetten, een serie misschien. Er zijn zoveel mensen met wie ik graag een boek zou willen maken. *Jack Kirby* bijvoorbeeld, maar dan onder streng toezicht, zodat hij niet probeert zich er van af te maken met dat afschuwelijke inktwerk wat we de laatste tijd van hem zien. We zouden een overeenkomst moeten hebben die hem er toe

BROTHER CAIN
IF YOU SEE A STREAK OF LIGHTNING GO PAST YOU MOVING REALLY FAST NOW DON'T YOU WORRY CAUSE IT'S JUST ME GETTING THINGS TOGETHER I'VE GOT TO BLAST OFF IN A HURRY GOT NO TIME FOR COMPLICATIONS, AGGRAVATIONS, CAUSE I'M REALLY IN A RUSH!
I GOTTA BE MOVIN'; GROOVIN ON DOWN THAT HIGHWAY LOOK OUT LONDON, LOOK OUT CHICAGO, LOOK OUT NEW YORK LOOK OUT PARIS HIGHWAY MOVER!

dwingt een kwaliteit af te leveren zoals hij die een paar jaar geleden haalde maar nu niet meer.
Ook zou ik graag met Garcia Lopex werken, die o.a. Superman heeft getekend voor DC. Een episch avontuur, dat zie ik al helemaal voor me. John Buscema, dat lijkt me ook wel wat, mits hij er de tijd voor neemt. Hetzelfd geldt voor Gene Colan. Het grote voordeel dat ik heb is dat de mensen over het algemeen naar me luisteren. Ze hebben gelukkig meestal wel vertrouwen in me en ze zullen niet zo gauw met werk naar me toekomen als ze zelf niet het idee hebben dat het goed is. Dat is hun eer te na, omdat ze weten dat ik ook altijd op z'n minst m'n best doe om goed werk af te leveren. En wat is dan de zin van met mij samen te werken als je toch je best niet doet? Dan had je beter meteen *nee*, kunnen zeggen. Er zijn erg veel mensen die schitterend werk zouden kunnen leveren, maar vaak zijn ze niet aan het idee gewend dat het zin heeft, dat vereist een omschakeling. Dat je aan een boek tien jaar lang geld kan verdienen is iets dat voor Amerikaanse tekenaars moeilijk voor te stellen is. Het is dan ook onmogelijk tekenaars in beweging te krijgen op basis van toekomstige revenuen. Wat er dus gebeurt is dat als Berni acht pagina's tekent ik naar bank ga en hem daarvoor een van tevoren afgesproken bedrag betaal, meer dan wat de comicbookuitgevers betalen. Ik moet dus goed weten wat ik verkopen kan, anders wordt het veel te riskant.

GOT NO BAGS, GOT NO BAGGAGE AND EVEN MY SHIRT FEELS LIKE IT'S WAY TOO MUCH, SO I'D ADVISE YOU NOT TO GET IN MY WAY. I'LL ONLY RUN YOU DOWN I DON'T REALLY WANNA BE THAT WAY BUT FOR THE REST OF MY LIFE I'M GONNA BE A NATURAL GROOVER SO IF YOU SEE A CLOUD OF SMOKE IN YOUR TOWN IT'S JUST A HIGHWAY MOVER!
IF YOU SEE ME ON MY WAY YOU BETTER GRAB YOURSELF A SEAT
I'M MOVING FAST
ONE NIGHT IS ALL YOU GET.
LET'S MAKE IT HOT, LET'S MAKE IT SWEET, LET'S MAKE IT LAST IN THE MORNING WHEN YOU RISE AND FIND I'M GONE DON'T LET IT PUT YOU IN NO RAGE BABY JUST GO BACK AND SEE THE ASHES OF THE FIERY MAGIC UPON YOUR STAGE...
POLIC
LORD I REALLY CAN'T HELP MYSELF AND THE THINGS I DO MY DESTINATIONS UNKNOWN. LOOK OUT, I'M COMING ON THROUGH. I'VE BEEN A ROCK AND ROLL STAR AND A THREE TIME LOSER, LOOSER, LOOSER IF YOU SEE A CLOUD OF SMOKE IN YOUR TOWN IT'S JUST A HIGHWAY MOVER!

Een ander projekt in produktie is Bucky O'Hare...?
Inderdaad, dat is een strip van Larry Hama en Mike Golden. Golden heeft dit gedaan in de stijl waarin hij ook cartoons tekent. Volwassenen vinden het vaak nogal vol, maar kinderen vinden dat juist prachtig. Michael Golden maakt het voor de lezer niet zo makkelijk als Jack Kirby, bijvoorbeeld, hij maakt het zo moeilijk als hij zelf nodig vindt. Kinderen vinden kleine details juist prachtig, en voor een heleboel comicbooklezers geldt hetzelfde. Golden's stijl is helder als je de moeite neemt er wat dieper op in te gaan. Net als Wallace Wood, daar gold hetzelfde voor. Het is een stijl waar je 'in moet kruipen'.

Op het ogenblik is Golden iemand die het er moeilijk mee heeft te wennen aan het albumprincipe. Hij doet er nog teveel andere dingen tussendoor, klusjes en dergelijke, en daardoor vlot het album nog niet zo. Als het echt niet afkomt kan ik het desnoods altijd door iemand anders laten afmaken, omdat de personages door de schrijver Larry Hama bedacht zijn, maar ik zou natuurlijk niemand anders kunnen vinden. Wie kan Golden's stijl imiteren? Ik zou het niet weten! Maar hij heeft het laatste hoofdstuk gelukkig bijna af. Larry Hama heeft het hele ontwerp gemaakt, hij heeft ook de figuren ontworpen, waarbij hij zelfs zover gegaan is om de figuren te voorzien van attributen die in de merchandising, als er van de figuren speelgoedpoppetjes gemaakt zouden gaan worden, uiterst nuttig zouden zijn. Bevestigingspunten voor accessoires en zo, niet te geloven!

Tekenaarsvakbond

Van het door u opgerichte Comics Guild horen we de laatste tijd weinig meer.
Het heeft zijn nut al heel snel gehad. De mensen die het aktiefst met de opzet ervan bezig geweest zijn kregen in de tijd na de oprichting zoveel aanbiedingen voor interessant en beter betaald werk dat het gilde ineens minder nodig was. Nog voor er iets gebeurd was hadden we een aantal doeleinden al bereikt. Het gilde bestaat nog steeds en we vechten nog steeds tegen de regeling dat je al je rechten kwijt bent als je de betaling accepteert, maar het staat op een lager pitje. De uitgevers moeten gedacht hebben dat ze naar een vulkaanuitbarsting zaten te kijken en ze hebben heel snel een aantal belangrijke concessies gedaan. De tarieven zijn opgetrokken tot een heel redelijk peil, Marvel betaalt nu percentages op hun graphic novels en dat is ongelofelijk, dat hebben ze nog nooit gedaan! DC betaalt mensen extra als hun figuren voor TV gebruikt gaan worden, er wordt nu voor herdrukken betaald enzovoorts. Iedereen heeft het zo druk met werk tegen betere tarieven dat er weinig tijd voor het gilde overblijft. Dat is niet erg, want het gilde blijft bestaan en als er weer een noodsituatie ontstaat komt het direkt weer tot leven. We zijn er klaar voor. Ik denk overigens wel dat nu ik zelf uitgever dreig te worden ik eruit moet stappen, anders krijg je een scheve situatie.

Unieke heruitgaven en bizarre hertekeningen van Bob de Moor

door Har Brok

Bijna tien jaar geleden verscheen van mijn hand een vijf pagina's tellende bibliografie van Bob de Moor in *Striprofiel* (jg. 1, nr.8). Vol vraagtekens en met talloze strips en gagseries, waarvan de titels en data me door behulpzame verzamelaars werden aangedragen, en die voor velen onbekend waren. Dat gold ook voor mij, want De Moor heeft sinds 1945 als een bezetene getekend. Soms 7 series tegelijkertijd, in de meest uiteenlopende genres en stijlen en in even zovele dag- en weekbladen, zoals *Kleine Zondagsvriend, 't Kapoentje, Ons Volkske, 't Vrije Volksblad, De Antwerpse Gids, De Zweep, Nieuws van de Dag, Pum-Pum* of *Overal,* om er maar eens een paar te noemen. Die stortvloed van strips, die amper meer te achterhalen zijn, moet hoe dan ook in 1950 voor Hergé een reden geweest zijn om De Moor in te schakelen bij de Studios Hergé. Zoals bekend stootte De Moor daar door als een soort ghostwriter (of beter: -tekenaar) van Kuifje en als vaste vertegenwoordiger van Hergé op alle manifestaties waarbij diens aanwezigheid gevraagd werd. Bovendien wist hij daarnaast nog met zijn reeks *Cori, de Scheepsjongen* op eigen naam door te stoten tot de selekte groep van Europese toptekenaars. Een merkwaardige en overproduktieve voorgeschiedenis, waarop gelukkig sinds een paar jaar wat meer zicht komt door de herdruk- en bundelaktiviteiten van Casterman, De Lombard, Rijperman, De Dageraad/Magic Strip en Brabantia Nostra. Een handvol uitgevers, dat weer wel. In dit artikel een overzicht van De Moors recentste (herdruk-)werk.

Bob de Moor Reeks

Sinds 1982 verschenen bij Brabantia Nostra de delen 2 en 3 van de *Bob de Moor Reeks.* Deze reeks ging van start in 1981 met de door De Moor getekende *Lustige Kapoentjegags* uit 1947 die gekompleteerd werden in deel 2, terwijl het derde deel een begin maakt met *De avonturen van Professor Hobbel en zijn asistent Sobbel* (KZV 1947) met als toegift *De tijdmachine van Carolus Clem ('t Kapoentje* 1949/50). We hebben aan deze reeks tot nog toe geen woorden gewijd in *Stripschrift,* maar de wijze van uitgave en inhoud/opzet rechtvaardigen zulks inmiddels wel. De *Bob de Moor Reeks* van Brabantia Nostra staat onder redaktie van J. Smet en brengt systematisch ongebundeld werk, vaak bij gebrek aan beter gereproduceerd naar de weinige bewaard gebleven eerste tijdschriftpublikaties. De (gebonden) delen zijn uitgevoerd als de *Arman en Ilva*-reeks van Brabantia Nostra, maar voorzien van nieuwe omslagtekeningen van De Moor en van inleidingen door autoriteiten als Hergé zelf, Marc Sleen en liefhebbers als ondergetekende. Bepaald kommercieel kan deze reeks moeilijk genoemd worden, want het beste van De Moor zit, alhoewel *Hobbel en Sobbel* al preludeert, bij de meer kapitaalkrachtige uitgeverijen. Toch is deze reeks

ONZE VRIENDEN DRINGEN DE TROONZAAL VAN DE AFGOD BINNEN. DE CEREMONIE BEGINT. DE "SPREKENDE GOD" GEEFT EEN BEVEL EN DE INBOORLINGEN TREDEN NAAR VOREN OM HUN OFFERANDES IN EEN ROTSSPLEET TE WERPEN...OP HUN BEURT GOOIEN OOK MOREAU EN BARELLI HUN ZAKKEN RIJST IN HET GAPENDE GAT!
MAAR OPEENS...
WACHT! ER ZIJN VERRADERS ONDER U!... WIE ZIJN DE ONBESCHAAMDEN DIE HET WAGEN GEWONE RIJST AAN HUN GOD TE OFFEREN, DIE ENKEL "HEMELPOEDER" VERLANGT? DE DADERS VAN DEZE HEILIGSCHENNIS ZULLEN HUN GERECHTE STRAF NIET ONTLOPEN! LAAT IEDER AFZONDERLIJK VOOR MIJ TREDEN!
EEN VOOR EEN LOPEN DE INBOORLINGEN NAAR HET BEELD TOE. EN ALS MOREAU AAN DE BEURT IS...
LAAT UW GEZICHT ZIEN!
EH...
LAAT UW JE GEZICHT ZIEN!... BIJ DE HOLLE KIEZEN VAN BHOUGI-WHOUGI!... EEN BLANKE...
GOOI HEM IN DE PUT!

in alle opzichten het publikatielicht waardig. Bij voldoende doorzettingsvermogen (dwz. geld) zit het er dik in dat allengs al het (oudere) werk van De Moor erin opgenomen wordt.
Het wachten is vermoedelijk totdat iedereen zo'n beetje zijn geld aan De Moor verdiend heeft, maar daarna zal een unieke reeks resteren die ongeacht de kommercie het totaalbeeld geeft van De Moor, die tussen Sleen, Vandersteen en Hergé een sleutelpositie inneemt.

De Dageraad/Magic Strip

In nauw verband met bovengenoemde reeks staan de aktiviteiten van De Dageraad. In dit jaar verscheen daar *De Zoetwaterpiraten* uit *Kuifje*-weekblad (1950), een kompleet verhaal van 30 platen met steunkleur, dat zich bevindt op een iets hoger niveau dan *Snoe en Snolleke*. Zwak en soms wat oudbollig van inhoud, maar wilskrachtig uitgevoerd en inzichtgevend in verband met De Moors latere tekenwerk aan *Kuifje* himself. De uitgave in gebonden vorm van Magic Strip is vooral door het gebruik van beter papier superieur aan die van De Dageraad en het is een ellendige zaak dat door de bij CISO (Brabantia Nostra) weggepromoveerde zonderling Dany de Laet dit soort wat kommerciëlere uitgaven ressorteren bij De Dageraad. Ik moet daaraan toevoegen dat ik De Dageraad uitsluitend wens te komplimenteren met hun stripherdrukken. Laat daar geen misverstand over bestaan.

Casterman

Ook in 1982 verscheen het derde Corialbum bij Casterman. Ik noem dat voor alle volledigheid, maar verwijs verder naar mijn opmerkingen daarover in mijn bijdrage 'Bob de Moors koers naar het goud' in *Stripschrift* nr. 167 (1983) blz. 19-20. Ik herinner slechts aan het feit dat dit album, *Koers naar het goud,* een zeer geslaagde ingekorte en deels hertekende versie is van *Onder de vlag van de Compagnie*, dat in 1951/52 in *Kuifje*-weekblad verscheen.

De Lombard

Van geheel anders orde is de Barelli-herdrukreeks van De Lombard. Ik heb daarover al het nodige opgemerkt in 'De heruitgaven van Barelli of De Moor als tekenmachine' in *Stripschrift* nr. 159/160 (1982, blz. 36-37). Deze bespreking nam als laatste deel onder de loupe *Barelli op Nusa Penida* deel 1 en inmiddels is deel 2 van dit avontuur verschenen met als subtitel *De sjacheraars van de tempel.* Vergeet het woord 'tempel' en onthoudt de term 'sjacheraars', want dat is het sleutelwoord voor deze uitgave! Wat te vrezen was voor dit vervolgdeel blijkt volkomen bewaarheid. Van het oorspronkelijk 60 platen tellende *Barelli op Nusa Penida*-avontuur uit 1951 in *Kuifje*-weekblad blijkt deze tweede helft nog maar 16 originele platen te bevatten aangevuld met 28 nieuwe platen. Een kompleet irrelevant intermezzo dat zó los staat van het eigenlijke verhaal dat het intussen in *Kuifje*-weekblad (vanaf nr. 41, 1982) als zelfstandig niemendalletje kon gepubliceerd worden: goedkoop gevuld door het laten optreden van een reus die zoveel ruimte inneemt dat het gemiddelde aantal plaatjes per plaat teruggebracht kon worden worden van 12 tot 9, 8, 7, ja zelfs 3 (blz. 22) ...! Al die moeite om een toch al wat zwak verhaal definitief rijp te maken voor de prullenmand. Het is wellicht De

Een niet in Barelli en Nusa Penida deel 2 *verschenen strook uit* Kuifje-*weekblad nr. 41 (1982). Deze strook vat de bladzijden 4 én 5 én de eerste strook van blz. 6 van het album samen! Het zoveelste bewijs dat De Moor zijn strips naar believen kan inkorten of verlengen volgens het principe van de trekharmonika...*

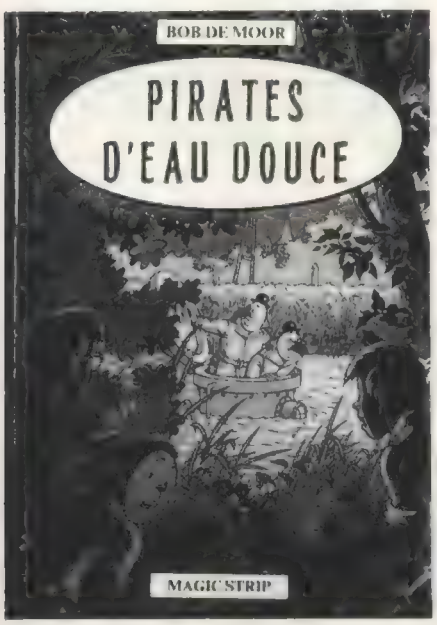

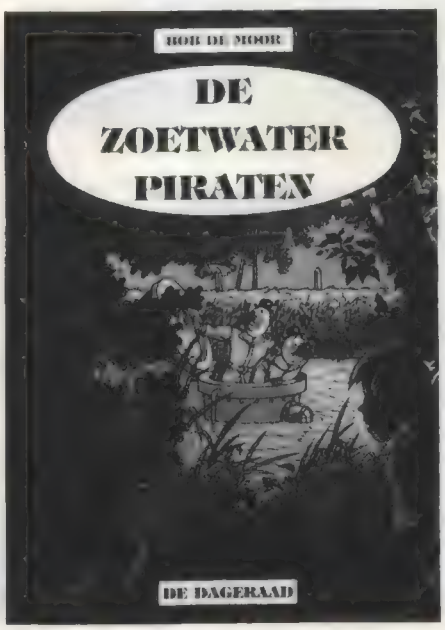

Moors enige kans geweest om zijn Barellidelen opnieuw uitgegeven te krijgen, en in die zin is zijn opportunisme te begrijpen, maar hij ziet daarbij over het hoofd dat deze vorm van prostitutie afbreuk doet aan zijn erkenning en aan de mate waarin hij, naar men mag aannemen, het beeldverhaal serieus genomen wil zien.
De Barelli-avonturen, hoe knap getekend ook, zijn altijd vrij zwak geweest van intrige, misschien met uitzondering van het eerste. De Moor slaagt er niet echt in hangups te kreeëren, waar je op den lange duur mee uit de voeten kunt. Waar Franquin de parkeermeter introduceert als een eindeloze bron van de meest geniale grappen, om nog maar te zwijgen over de Latex-Guust, werkt De Moor met een overijverig breiende tante die bij haar tweede optreden al de vaart uit het verhaal haalt en met haar gebreide produkten gezochte intermezzo's inbrengt. Deze scenaristisch zwakke kant van de Moor valt mnder op in zijn realistische reeksen, omdat de spanning daarvan voor een groot deel door historische (of historisch mogelijke) feiten in stand gehouden wordt. Waar hij echter moet werken met fiktie en humor, zie de genoemde herdrukken, blijkt hij beperkt interessant: een reeks als *Snoe en Snolleke* is voornamelijk te genieten met de wetenschap dat hij gemaakt is op een dagelijkse verschijningsfrekwentie. Veel *Mr. Mus*-avonturen van De Moor lijden niet aan die tekortkoming, omdat ze niet meer dan enkele platen beslaan. Maar wat De Moor nu met zijn Barelli gedaan heeft legt deze zwakte volkomen bloot. Een schrille tegenstelling met Hergé, de meester van het intermezzo, van de dosering tussen spanning en humor. Dat De Moor er amper in slaagt de inlas van 28 platen qua uitvoering geruisloos te laten verlopen kan hem niet euvel geduid worden, aangezien er 30 jaar tijdsverschil tussen zit. Onbevooroordeelde lezers zouden zelfs deze inlas beter kunnen vinden dan de 16 originele platen waaraan ze opgehangen zijn. Waar het om gaat is dat De Moor zichzelf door deze ingreep reduceert tot een plaatjestekenaar, een anonieme studiotekenaar. Een gedienstige sekretaresse (sorry, dames) met een tekendiploma in plaats van een typediploma. Binder in de plaats van uitgever, lay-outer in plaats van auteur, uitvoerder in plaats van ontwerper. Voor iemand die in potentie eregast is op welke stripmanifestatie dan ook is dat een blamage. In vertrouwen heeft De Moor mij ooit toevertrouwd (en ik wil absoluut niet dat dit uitlekt) dat zijn kennissen er raar van opkeken dat hij uiteindelijk als beroep bleek uit te oefenen het tekenen van stripverhalen. Kennelijk in vertrouwen deelde hij hen dat mee. Ik begreep op dat moment zijn gêne, maar door deze heruitgave begin ik ook iets te begrijpen van zijn kennissen. Laten we god, ik bedoel Hergé, op onze blote knieën danken dat hij besloten heeft Bob de Moor zich verder te laten wijden aan zijn reeks Cori de Scheepsjongen...

Albert Uderzo: *'Het schrijven is voor mij een nieuwe uitdaging!'*

door Hans van den Boom

Na twee jaar betrekkelijke stilte verscheen afgelopen oktober een nieuw Asterix-album. Hoogstwaarschijnlijk vertellen wij U hiermee niets nieuws, want in vrijwel idere boek- en tijdschriftenwinkel van Nederland en België lag wel een fikse stapel 'Zonen van Asterix'. Niet te missen dus, dit album, dat het 27e in de Asterixreeks is en het derde dat door Albert Uderzo zowel geschreven als getekend werd.

Uitgever is – ook voor de derde keer – Les Editions Albert René, de uitgeverij die door René Goscinny en Albert Uderzo in 1977 opgericht werd om de nieuwe Asterixuitgaven in onder te brengen.
Bepaald ironisch is dat Goscinny, die de drijvende kracht achter deze nieuwe uitgeverij was het verschijnen van de eerste eigen uitgave niet meer heeft mogen meemaken. Hij overleed terwijl Uderzo nog bezig was met het tekenwerk van het laatste voor Dargaud gemaakte boek 'Asterix en de Belgen'. Wij spraken met Albert Uderzo over zijn vak en zijn strips.

Is het verhaal waar, dat U nog een la met halve scenario's, ideeën, plots en dergelijke van Goscinny heeft waaruit u voor nieuwe verhalen kunt putten?
Uderzo: Was dat maar waar, hahaha! Nee hoor, Goscinny had het altijd zo enorm druk met zijn verschillende strips, met zijn

hoofdredakteurschap van Pilote en zijn werk bij Dargaud, dat hij geen sekonde de tijd had om vooruit te werken. Het was eigenlijk altijd zo dat, als we samen de ideeën voor een nieuw verhaal hadden doorgepraat en René aan de gang ging met de uitwerking ervan, hij steeds pas op het allerlaatste nippertje met de teksten aankwam, als ik al aan het tekenen had moeten zijn.

Waarom heeft u ervoor gekozen de strip op eigen kracht voort te zetten?
Uderzo: Na het overlijden van Goscinny moest ik uit drie mogelijkheden kiezen. Ik zou:
- helemaal met de strip kunnen stoppen;
- met een nieuwe scenarist verder kunnen gaan; of
- zelf kunnen proberen een nieuw verhaal te schrijven.

De tweede mogelijkheid lag misschien het meest voor de hand, maar ik was nogal bevreesd dat als ik die mogelijkheid zou kiezen, de nieuwe tekstschrijver teveel zijn eigen stempel op de serie zou gaan drukken. Vandaar dat ik toen besloten heb het zelf te gaan proberen.

U had al eerder zelf teksten geschreven?
Uderzo: Toen ik pas begon, in '47-'48, heb ik van een aantal strips zelf de teksten gemaakt (Arys Buck o.a., red.), dus ik had wel wat ervaring. En in de loop van de jaren had ik van Goscinny natuurlijk ook het nodige opgestoken.
Het allermoeilijkste is om iedere keer een basisidee te vinden. Invulling daarvan is makkelijker, maar toch ben ik als een verhaal klaar is helemaal leeg. Op dit moment heb ik geen flauw idee waarover het volgende verhaal zou moeten gaan, ik hoop dat het me lukt bijtijds iets te vinden.

Vindt u het niet eentonig om dag in, dag uit, jaar in, jaar uit aan dezelfde strip te werken?
Uderzo: Dat valt wel mee, zeker nu ik met het schrijven weer een nieuwe uitdaging heb. Bovendien heb ik domweg geen tijd voor iets anders. Daarom heb ik destijds ook Tangy en Laverdure aan Jijé overgegeven, ik had er geen tijd meer voor.

Werkt u met assistenten?
Uderzo: Ik heb nooit een 'studio' gehad, maar van tijd tot tijd heb ik weleens assistentie gehad bij het tekenwerk. Vooral mijn broer Marcel heeft me zo nu en dan geholpen.

De tekenstijl van het stripverhaal bij de film 'Asterix verovert Rome' is niet helemaal hetzelfde als dat van de normale verhalen. Heeft Marcel dat verhaal misschien getekend?
Uderzo: Inderdaad, dat klopt.

Wat vindt u ervan dat hij nu met zijn eigen stripserie 'Mathias' gestart is?
Uderzo: Ik vind het een erg leuke strip. Marcel is 7 jaar jonger dan ik – dus nog erg jong, hahaha! – en moet hier en daar nog wat meer eigen ervaring krijgen, maar hij komt er wel.

Heeft u hem lesgegeven?
Uderzo: Niet echt les gegeven, maar we hebben meer dan tien jaar lang regelmatig samengewerkt en al doende heeft hij natuurlijk veel geleerd.

Een nieuw Asterixalbum is voor de pers iedere keer weer een evenement. Er wordt vaak nogal wat pretentie aan toegeschreven. Wat vindt u daarvan?
Uderzo: Het wordt sterk overdreven. Strip moet amusement blijven, er moet niet al te moeilijk over gedaan worden. We zijn geen pedagogen, we willen alleen maar leuke verhalen maken. Maar ik moet er wel bij zeggen dat ik blij ben dat strips in ieder geval niet meer in het verdomhoekje zitten. Toen ik begon waren strips slecht, daar werd op neergekeken. Dat is tegenwoordig gelukkig wel anders. Maar als je af en toe van die studies over bijvoorbeeld Asterix leest, dan duizelt het je. Ze zijn leuk om te lezen, maar die onderzoekers halen er van alles uit wat wij er helemaal niet ingestopt hebben!

De Zoon van Asterix blinkt niet bepaald uit door een geïnspireerde omslagtekening, maar blijkt bij lezing een aangename verrassing. Hoewel het verhaal over een voor Asterix' hut te vondeling gelegde baby van weinig belang is, heeft Uderzo via een hoop kleine beeld- en tekstgrapjes weer goed de oude gezellige Asterix-sfeer weten op te roepen, een sfeer die ook in bijvoorbeeld 'Asterix en de Britten' zo duidelijk aanwezig was. In de laatste Goscinny-Asterixen en ook in 'De Broedertwist' en 'De odyssee' dreigde die sfeer enigszins verloren te gaan door een overdaad aan politiek getinte grapjes. Dat er in 'De Zoon van Asterix' een beetje al te vaak Romeinen in de pan gehakt worden zij Uderzo vergeven; dat hij de oude sfeer weer heeft weten terug te vinden is veel belangrijker!
Tot slot nog even dit: Een album van deze klasse zou toch wel een foutloze vertaling mogen hebben. Fouten als 'slimmer als' en 'hardnekkiger als' (ipv 'dan'), lidwoorden die vergeten zijn, namen die niet korrekt gespeld zijn, dergelijke slordigheden horen in een Asterixalbum niet voor te komen...

Hoj! Stripwerk!, knippen, plakken, kleuren, inkten en ruilen in de Nederlandse les

door Har Brok

Meulenhoff Educatief is al jaren op de schoolboekenmarkt met een lesboek getiteld *Hoj! Rekenen!* voor het aanleren van wiskundig rekenen op de basisschool. Daar kijk je wel even van op als je jarenlang de gortdroge lesboeken van Van Tol en Stoelinga doorgeworsteld hebt. Het enige 'hoj!' dat ik me ervan herinner was dat de eerste auteur, die tevens mijn leraar was, een dubbeltje per gevonden drukfout uitloofde om zich zo heel wat tijdrovende korrektie te besparen. Toch is het zo dat heel wat scholieren zich met plezier, dat moet ik toegeven, onder de leuze *Hoj! Rekenen!* uit de naad werken om ingenieuze visuele opdrachten te volbrengen. Een uitstekend lesboek dus, waaraan ik onmiddellijk moest denken toen het boek *Stripwerk* verscheen...

STRIPWERK
HET GEHEIM VAN DE STRIP, MIJNE HEREN, BESTAAT UIT DE WITTE RUIMTE TUSSEN DE PLAATJES, EEN GOED FUNCTIONEREND PUNTENSLIJPER
...ALSMEDE HET INTENSIEF KAUWEN VAN JE GAMMETJES!
JOZIS DAT!

Stripwerk, gemaakt door het trio Cees Tahey, Betty Sluyzer en Fred Marschall, heeft als ondertitel 'over plaatjes kijken, over hoe je van helden boeven maakt, over hoe mensen strips maken... 112 bladzijden mogelijkheden om met strips te werken in de nederlandse les'. Een prachtig, rijk geïllustreerd en fraai gelay-out lesboek, waarin leerlingen op middelbareschoolniveau (onderbouw van het HAVO en VWO en de hogere klassen van het LBO en MAVO) wegwijs worden gemaakt in de wereld van het beeldverhaal. Ik durf te veronderstellen dat het boek ook voor leerkrachten heel wat nieuws bevat. *Stripwerk* bestaat uit 16 hoofdstukken. De eerste twee hoofdstukken dienen om te peilen welke strips gelezen worden in de klas met een indikatie van de waardering ervoor. Het opzetten van een stripbibliotheek en het uitwisselen van leeservaringen vormen het sluitstuk van het basismateriaal, waarmee verder gewerkt gaat worden. Vervolgens komen aan de orde de bepaling van het fenomeen strip, de verschillende vormen, tekentechnische aspekten (kamerahoeken, beeldkader, belichting en kleur), vorm en funktie van de tekstballon, beeldtekens en symbolen, gelaatsuitdrukkingen en gebaren, de totstandkoming van een strip met zelf inkten en kleuren, soorten en genres en stripgebruik (propaganda al dan niet opzettelijk, voorlichting en reklame). Al deze onderwerpen zijn in vraag- en antwoordvorm gegoten, waarbij het lesboek tevens funktioneert als werkboek. De zelfwerkfunktie wordt daarbij nog eens verhoogd door hoofdstukken als het rekonstrueren van de tekst bij een strip, het schrijven van leesverslagen, allerlei min of meer talige opdrachten, het rekonstrueren van een verknipte strip en om te besluiten, hoe kan het ook anders, met het zelf maken van een strip. Dit alles is gebed in een stortvloed van overzichtelijk illustratiemateriaal: nog niet gepubliceerde schetsen van Theo van den Boogaard *(Sjef van Oekel)*, voorbeelden van de verschillende stadia van de produktie van Eppo-stripmateriaal, afleveringen van bijna vergeten strips als *Flint van de Vliegende Brigade* (1952) en *De Lammeling* (1936) en veel speciaal voor dit boek gemaakt tekeningen en strips van Jan van Haasteren, Fred Marschall, Jopie Mellema, Prutswerk en Paul Schindeler. Verder zitten in *Stripwerk* tekeningen en korte fragmenten uit strips van Franquin, Toonder, Lohmann, Schulz, Piët, Bretécher,

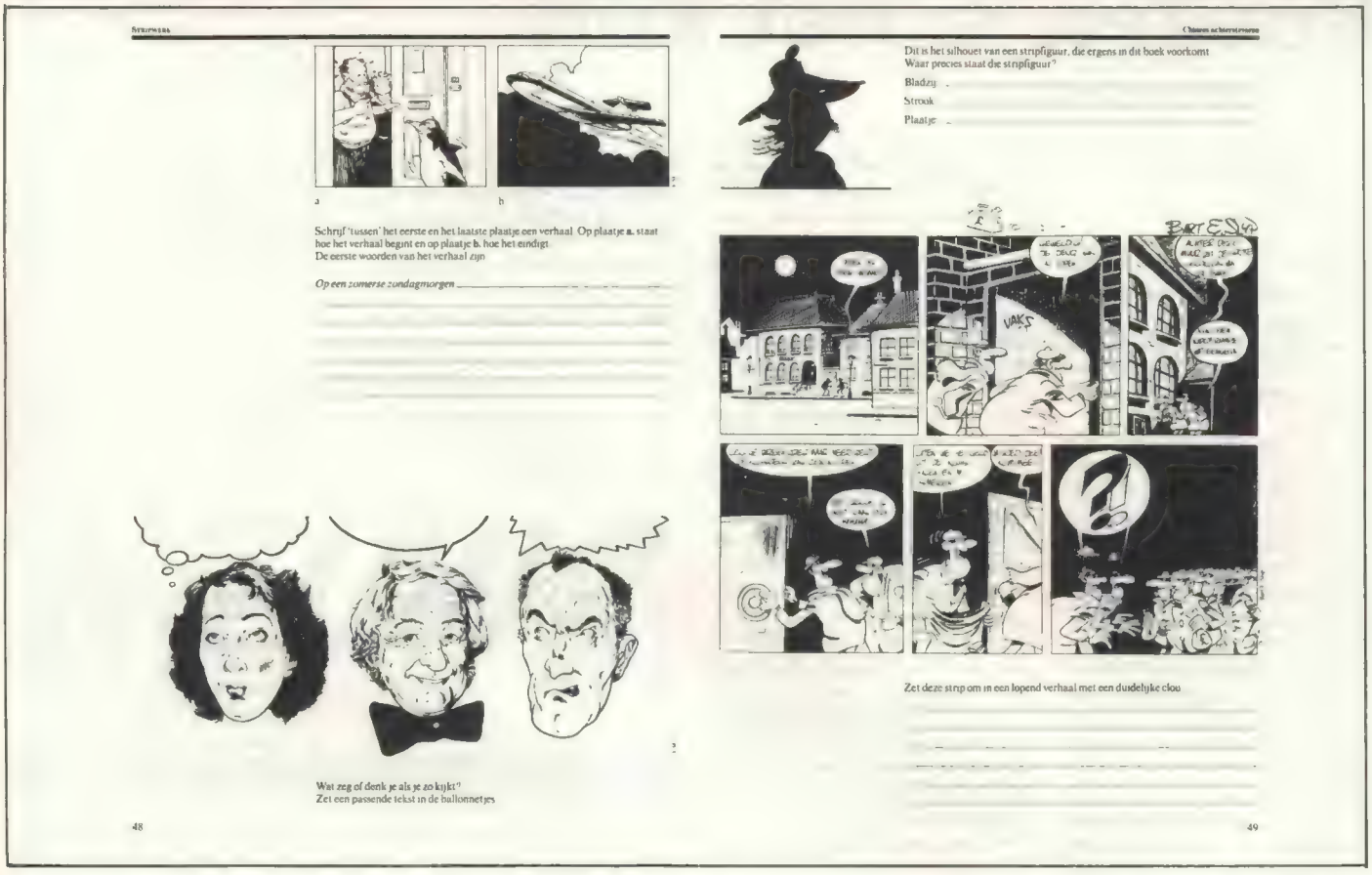
a
b
Schrijf 'tussen' het eerste en het laatste plaatje een verhaal. Op plaatje a. staat hoe het verhaal begint en op plaatje b. hoe het eindigt.
De eerste woorden van het verhaal zijn
Op een zomerse zondagmorgen
Wat zeg of denk je als je zo kijkt?
Zet een passende tekst in de ballonnetjes
48
Dit is het silhouet van een stripfiguur, die ergens in dit boek voorkomt
Waar precies staat die stripfiguur?
Bladzij
Strook
Plaatje
VAKS
Zet deze strip om in een lopend verhaal met een duidelijke clou
49

Van den Born, Foster, Hergé, Tardi, Uderzo, Feiffer, Gotlib, Martin (Don), Swarte, Alexis, Vegter, Hubinon, Carry Brugman, Van Driel, Willem, Vandersteen, Matena, Bilal en ga zo maar door. In een losser verband zijn in het boek twee zwartwit strips opgenomen: *De fam. van Kant* (Jan van Haasteren/Andries Brandt) en *Prairy Passion* (The Tjong Khing/Patty Klein, uit de bundel *Storende Verhalen)* en een losse 'Ganzeballon', een soort ganzebord met de stripmaker als gans, om de leerlingen te laten kennismaken met de praktische problemen waarmee stripmakers te maken hebben.

Zoals gezegd, *Stripwerk* is een prachtig boek, waarop door uitgever Muusses op geen enkele wijze bezuinigd is (ook niet wat kleur betreft waar dat in de tekst funktioneel is). Les- en stripervaring is bij de samenstellers in ruime mate aanwezig. Er is een redelijk evenwicht tussen bewondering en kritiek, alhoewel de auteurs zich in dat opzicht te weinig uitspreken. Er is helaas geen aandacht voor de geschiedenis en de voorlopers van het beeldverhaal, maar de synchrone, om niet te zeggen eigentijdse aanpak rechtvaardigt dat wel. Kortom een inspirerend lesboek dat Meulenhoff Educatief had kunnen uitbrengen onder de titel *Hoj! Stripwerk!*

Lesboek

Het heeft geruime tijd geduurd voor *Stripwerk* in *Stripschrift* besproken werd. De presentatie aan de pers vond al plaats in april van dit jaar, verschillende dagbladen schreven er al over, het Het Stripschap bekroonde de auteurs op de Strip3daagse met een ekstra Stripschapspenning. Dit signalement is dus ruim over tijd en het feit dat in ons Strip3daagsenummer *Stripwerk* als enige bekroonde maar zijdelings genoemd werd zou aanleiding kunnen geven tot boze vermoedens. Laat die vermoedens in elk geval door deze late bespreking varen. Toch is er wel een reden voor dit lange wachten. Sinds *Stripwerk* verscheen en eigenlijk nu nog breek ik me het hoofd over het doel van dit boek op school. Cees Tahey heeft daarover geschreven in *Moer* (1982) nr. 3, ook in de conventiebundel van Het Stripschap afgedrukt, hij heeft erover gesproken op de conventie Strips en Onderwijs (de tekst verscheen in ons vorige nummer) en toch is het mij niet duidelijk geworden. Als men het onderwerp 'strips' vervangt door 'televisie' of 'film' blijft alles wat Tahey uiteenzet onverminderd van kracht, maar betekent dat dat er nu ook maar lesboeken moeten komen voorzien van de titels *Televisiewerk* en *Filmwerk?* Mij lijkt van wel en dan ook maar meteen *Toneelwerk*. Het wordt me niet duidelijk: strips zijn te gebruiken als objekt van de les én als didaktisch hulpmiddel (net als film en televisie), maar met het lesboek *Stripwerk* ben je als leraar minstens een heel schooljaar bezig.

Is dat niet de strip van middel tot doel verheffen? Moeten leerkrachten omgeschoold worden tot leiders van tekenstudio's? Ik begrijp dat deze vragen wat reaktionair aandoen, maar je kun er niet zo maar met een boog omheenlopen.

Er zijn twee manieren om strips serieus te nemen. De eenvoudigste manier is de aanwezige leeshonger naar strips en de algemene bekendheid ervan gebruiken in het onderwijs. Dat hoeft geen betoog, maar ondanks die vanzelfsprekendheid mist *Stripwerk* een uitbouw naar de 'schoolvakken' waartoe het een middel is. Het is geen handreiking naar de nu eenmaal bestaande verplichte lesstof van het moedertaalonderwijs. Leerkrachten die dit boek gebruiken zullen er dat allemaal nog zelf moeten bijverzinnen. Striponvriendelijke kringen zullen door dit lesboek dan ook nooit bereikt worden. De andere manier is de strip als doel, als een volwaardig literair produkt. Die status kan alleen maar bereikt worden door de normale literaire maatstaven aan te leggen. Om leerlingen zo'n besef bij te brengen is het onzin ze te laten analyseren hoeveel stereotiepen er in strips zitten. Dat kan evengoed met het bespreken en analyseren van wat doorgaans aan lektuur niet op de literatuurlijst mag. *Stripwerk* draagt niet echt bij tot een schifting van 'goed' en 'slecht' en wat daar niet toe bijdraagt smokkelt onbelangrijk maakwerk mee dat alleen maar afbreuk doet aan de werkelijke erkenning van de weinige tegen alle kritiek bestendige strips. In dit opzicht is *Stripwerk* een onduidelijk lesboek dat ik elke scholier (en stripliefhebber) van harte kan aanbevelen...

Stripwerk is 112 bladzijden dik, meet 21 × 29 cm en bevat meer dan 250 illustraties, gedeeltelijk in kleur. Er bestaan twee versies: De hard-cover versie (ISBN 90 231 1517 1) voor de losse verkoop à *f* 17,50 en de schoolboekversie met slappe kaft (ISBN 90 231 1507 4) à *f* 9,50, die alleen besteld kan worden bij de uitgever (Muusses, Postbus 13, 1440 AA Purmerend, tel: 02990-23746 of 39390). Bij de schoolboekversie hoort een *Lerarentoelichting*.

Boeken in het kort

Ruud Kahl: *Herinneringen*. Uitg. Espee, *f* 14,90.

Bij Espee verscheen na vele jaren eindelijk de bundeling van de serie *Herinneringen* van de duitse tekenaar Ruud Kahl. Achtenveertig van de zestig pagina's in het album verschenen eerder in de bladen Gummi en Supergum, de laatste twaalf zijn nieuw.
Het is verbazingwekkend, dat iemand van veertig een zo scherpe herinnering aan de eerste achttien jaren van zijn leven zou kunnen hebben. Ten dele is die herinnering ook weer welbewust opgefrist door bezoeken aan vroegere woonplaatsen. De afleveringen zijn grotendeels chronologische, en spelen vooral in de duitse steden Hamburg en Peine en in Brazilië, maar hebben ook een thematische opzet. Mensen staan erg centraal en de omgeving komt veel minder naar voren. De jonge Kahl zelf komt veelvuldig in beeld en trekt daarbij een gezicht of hij al bij voorbaat weet, wat voor vreselijks hij zich later van zijn jeugd zal herinneren. De tekeningen zijn zeer precies en gedetailleerd neergezet en ook de begeleidende onderstaande tekst geeft zeer minitieus de herinnering weer. In principe zouden tekst en beeld onafhankelijk van elkaar gelezen en bekeken kunnen worden, en in die zin zou Herinneringen dan ook niet als een stripboek beschouwd moeten worden. De tekst alleen vormt een ietwat langdradige bekentenisroman, en het beeld alleen een fotoalbum van een onbekende met een familie van kiekfanaten.
Toch vormt juist de kombinatie van beelden en tekst zoals die door Kahl is neergezet een intrigerend geheel. Het is een konfrontatie bij uitstek met de moeilijke jeugd, die we allemaal in meerdere of mindere mate gehad hebben. Het vormt tevens een benauwend tijdsbeeld van het na-oorlogse Duitsland, en van wat er gebeurd met mensen, die een verkeerde oorlog overleden. Een bijzonder boek.

J.D.

Otto Veenhoven/(J.) Redondo: *Eduard en dus ook weer Emily* (Tina Topstrip nr. 53). Haarlem (Oberon BV) 1983, *f* 6,25.

De frustrerende ervaringen bij zijn pogingen (gebundeld in Tina Topstrip nr. 30) om Emily voor zich te winnen blijken in dit vervolgalbum, zoals te verwachten viel, voor Eduard niet zonder gevolgen. De arme stakker is vermalen en kan naar het zich laat aanzien zijn eind-diploma gymnasium alpha ook wel op zijn buik schrijven. Terwijl Emily in dit album eigenlijk veel sympatieker tegenover hem staat, verzint hij versiertruuks die zich alleen nog maar tegen hemzelf kunnen richten. Het was te voorspellen, zoals alles aan deze reeks, maar welk een pervers genoegen schept Veenhoven erin om het inmiddels zieke gedrag van Eduard nog verder op de voet te volgen? Zelf Redondo geeft er door zijn ongeïnspireerde en plichtmatige tekenwerk blijk van niet meer geïnteresseerd te zijn. Kan Oberon zichzelf in deze tijd van recessie geen dienst bewijzen door deze reeks uit zijn fonds te schrappen?

(Brok)

Sam & Moos. Handel en wandel van twee toffe jongens. Almere (De Koning boekprodukties) 1983, 120 blz. (oblong), prijs *f* 12,50.

Een merkwaardige, keurig uitgevoerde uitgave met 118 Sam en Moos-moppen, voor de helft in tekst en voor de helft als stopcomic. De moppen kent iedereen al, het aardige tekenwerk van Bart Zeijlstra nog niet. Maar het boekje is ook anderszins merkwaardig. In deze tijd van toenemende diskriminatie (niet in de laatste plaats in Almere) lijkt een uitgave als deze bepaald ongelukkig, maar het gekke is dat Zeijlstra zich weinig gelegen laat liggen aan de Jiddische oorsprong van de Sam en Moosmoppen: de ondertitel heeft het over 'twee toffe jongens' en in het stripgedeelte van het boek wordt de schijn gewekt dat we te maken hebben met twee vertegenwoordigers van bijv. de Haagse penose. Tsja, wat moet je daarmee? Het boekje is, zonder het te willen veroordelen, in elk geval tamelijk overbodig.

(Brok)

Butterworth/Woord: *De Skorpiads*. (Trigië deel 27). Haarlem (Oberon) 1983, prijs *f* 6,55/BF 110.

Na een eerste poging van Oliver Frey heeft Gerry Woord een paar jaar geleden de ondankbare taak op zich genomen om de strip Trigië voort te zetten, nadat Don Lawrence ermee gestopt was. Aan de tekeningen in dit 27e album te zien heeft Wod inmiddels ook alle hoop opgegeven om ooit het peil van Lawrence te halen. Zijn tekeningen zijn vaak erg schetsmatig en weinig gedetailleerd. De Trigiërs hebben stuk voor stuk houten koppen en nogal mismaakte lijven.
Ook het scenario van Butterworth – met de zoveelste inval in de ruimte – kan nauwelijks meer boeien. En getuige de titel van het aangekondigde 28e album *'De terugkeer van de Skorpiads'* komt er nog een vervolg op deze flauwe kul ook!
Het valt niet te ontkennen: De strip is duidelijk in zijn nadagen en teert alleen nog maar op oude roem. Helaas ziet het er naar uit dat de doodsstrijd nog een heel stel albums lang zal duren...

(L.W.)

Marc Sleen: *Het bierkanaal*. (Nero en Co. deel 84). Antwerpen/Amsterdam (Standaard) 483, 30 blz. vierkleuren, prijs *f* 3,95.

Het is niet voor niets dat de Neroalbums steeds beter gaan verkopen. Zeker in de stripspeciaalzaken is een stijging in de verkoop waar te nemen. En dat wordt niet in de laatste plaats veroorzaakt door het feit dat Marc Sleen steeds meer 'knipoogjes' geeft naar de volwassen lezer. Vooral dit nieuwste album is de (lage) prijs dubbel en dwars waard! Het begint al in de inleiding met de mededeling dat Nero in dit verhaal schatrijk zal gaan worden (alweer?) en dat hij met dat geld dan eindelijk zijn achterstallige belastingen zal kunnen betalen... En wie tobt er vandaag de dag niet met het betalen van belastingen, heffingen, premies en aanverwante narigheden, die de consequentie zijn van onze verzorgingsstaten? Op plaatje 1 van het verhaal zit Nero (de revolutionair!) te lezen in het Vlaamse satirische tijdschrift *De Zwijger*... Iedereen is de deur uit en Nero wil gaan genieten van een 'zalige rust' en een 'sirene kalmte'.

Uit: 'De valse profeet'

Maar zijn zoon Adhemar moet en zal hem zijn nieuwste uitvinding tonen: de 23e versie van zijn minivliegtuig, dat als brandstof water gebruikt! Nero moet het natuurlijk eens proberen en ontmoet op zijn vlucht naar het land zonder naam de 'kortgestuikte', van-huisweggelopen kerstman Ambrosius Goegeweten, die met succes Nero verscheidene malen 'de grond in' wenst... Diep in het hart van Centraal Afrika ontdekt onze held een bier-rivier en nadat hij grondig de kwaliteit heeft getest, besluit hij dat bier te bottelen en naar België te transporteren. Alleen monsieur Pheip kan het niet waarderen: 'Deze bier is absolutement du bazar! Foitjesbier je dis!' Het verhaal is weer doorspekt met schone Vlaamse uitdrukkingen en soms zelfs rasecht Antwerps ('Tei giene noam'), de dieren zijn als altijd 'realistisch' getekend (want dieren maken geen grollen) en de striphelden functioneel 'karikaturaal'. Voor luttele frankskes dus bezorgt Sleen ons weer een genoeglijk halfuurtje!

(H. Matla)

A.P. Duchâteau/J. Geron: *De valse profeet* (Yalek 7). Brussel/Montfoort (Novedi/Albracht) 1983. 46 blz., vierkleuren, *f* 6,55.

Met behulp van de walkman en popkonserten probeert de waanzinnige antichrist Marvah de wereld in zijn ban te krijgen. De reeksheld Yalek, van oorsprong Indiaan maar tevens geoefend boemerangwerper, weet daarin gesteund door het heethoofd Pocket, een roodharige ler, een geweldadig stokje voor te steken. Oh ja, Marvah wordt geholpen door de mongoloïde dommekracht Bertram. Dit beschamend armzalige gegeven met versteende attributen wordt flink aangedikt met weinig funktioneel geweld. Zoals een walgelijke en zinloze bot-

sing tussen een auto en een hond op blz. 19-20. Daarbij, hoe kan het anders, nog een forse scheut seks, foeilelijk getekend door Geron die zijn anatomische kennis in de étalages van Hunckemüller Lexis schijnt opgedaan te hebben. Resteert een album dat werkelijk om alles wat men maar tegen het beeldverhaal pleegt aan te voeren verwerpelijk is. Oninteressant, armzalig en banaal (zie ill.).

(Brok)

Stéphane Steeman: *L'univers de Hergé*. Braine l'Alleud 1983, 32 blz. vierkleuren, prijs *f* 17,50.

Op 24/25 september 1983 werd op het *Festival Hergé* in Braine l'Alleud een tentoonstelling gehouden van de unieke Hergé-kollektie van de 50-jarige verzamelaar Stéphane Steeman. Dit prachtig uitgevoerde boekje is de daarbij behorende katalogus, waarin 183 hot-items beschreven en in kleur afgebeeld zijn. Het is natuurlijk het werk van een ongevaarlijke gek, maar in de schare Hergébewonderaars valt dat niet zo op. Om de prijzen in deze sektor niet tot waanzinnige hoogten te drijven heeft Steeman ervan afgezien prijzen te noemen, maar een beetje kenner ziet onmiddellijk dat Steeman een zeer bemiddeld man moet zijn. Voor liefhebbers een boekje om te watertanden.

(Brok)

Patty Klein/Jan van Haasteren: *Sjaak en oom George, deel 3*. Tilburg (De Vrijbuiter) 1983. 48 blz. vierkleuren.

Door allerlei onzinnige uitvindingen van Oom George broeit het konstant tussen hem en zijn huisgenoten, Sjaak en zijn moeder Mathilde, en de buurman Eugène, die in dit derde album trouwt met Adelaïde. Beslist geen origineel gegeven, integendeel, het is haast zo oud als het beeldverhaal zelf. Erg verrassend zijn de losse gags dan ook niet. Ze verschenen eerder in het programmablad *Studio* en zijn hier in tamelijk willekeurige volgorde afgedrukt. Ondanks bezwaren voldoet deze strip toch wel, voor een jong publiek wel te verstaan. Met name de sympathieke relatie tussen Sjaak en oom George geeft deze strip een eigen sfeer, terwijl Van Haasteren zich er, mede door de onzinnige uitvindingen, met zijn specifieke karikaturale stijl in kan uitleven.

(Brok)

NIEUWS

Nieuwsredaktie: Har Brok en Peter de Raaf (tel: 020-250975 of 010-519903). Postbus 15268, 1001 MG Amsterdam

Algemeen

SAM & MOOS

Bij De Koning Boekprodukties verscheen in oblongformaat het boekje *Sam & Moos, handel en wandel van twee toffe jongens*. Het gaat hier om een bundel Sam en Moosmoppen, die voor de helft uitgeschreven zijn en voor de andere helft door middel van strips uitgetekend door Bert Zeijlstra. Heel aardig getekend overigens, maar het zijn natuurlijk wel moppen met ellenlange baarden. De prijs bedraagt *f* 12,50.

STRIPDAG TURNHOUT

Hierbij nog wat meer informatie over de vijfde Stripgidsdag op 10 december 1983 in De Warande, Warandestraat 42, 2300 Turnhout. Speciale aktiviteiten vormen een colloquium met als thema *Strips in het basisonderwijs*, tentoonstellingen gewijd aan de Turnhoutse centsprenten, de 19de eeuwse voorlopers van het stripverhaal, en aan het werk van Merho, die op deze dag de Stripgidsprijs 1983 in ontvangst mag nemen. Voorts is er een wedstrijd sneltekenen tussen wereldkampioen Pirana en Jan Huybrechts terwijl ook andere tekenaars aanwezig zullen zijn om te signeren. Speciale uitgaven op die dag zijn het Kiekeboe-kwartet, een Merho-katalogus, en een nieuwe uitgave van J. Smets *Luisteren naar strips*. Een veiling, ruilbeurs, poppenstel, springkasteel, demonstratie-striptekenen door Jean-Pol en dergelijke kompleteren het geheel. Toegang: gratis.

STRIPDAG ALKMAAR

Van 27 tot en met 30 december vindt te Alkmaar in Cultureel Centrum De Vest een stripmanifestatie plaats met medewerking van Studio Visioen, Studio Arnhem, Rebel Comics, Baal, TNT, Coyote Magazine en Striprofiel. Een greep uit het uitgebreide programma:

- Eksposítie van origineel werk en de kollage *Hoe komt een strip tot stand* van Studio Arnhem met werk van Leever, Jansen, Kolk en Oosterwijk;
- Ruilbeurs (deelnemers gelieve zich vóór 19 dec. liefst op te geven bij Jek Lampert, Verdronkenoord 62, 1811 BG Arnhem).
- Boekenbeurs van uitgevers en stripwinkels, signerende auteurs;
- Doorlopende film-, video- en diavertoningen.
- Kinderruilbeurs en stripkwiz op woensdag 28 dec.;
- Rekordpoging striptekenen voor het *Guinness book of records*, die nu op naam staat van Eric Schreurs (25 uur en 8 min.) op 29 en 30 dec. Reeds 11 tekenaars hebben zich hiervoor aangemeld. Voor verdere informatie kan men bellen met Marianne van Setten (De Vest) 072-127344 of na 18.00 uur met Henry van Hooff 02510-37712 of 46323.

TENTOONSTELLING

Bij Stripwinkel Pep te Helmond, zal in januari een tentoonstelling worden gehouden van werk van Marc de Boer (Maraboe). Inlichtingen hierover zijn te verkrijgen op het telefoonnummer: 04920-49222.

KUIFJE

In het NRC van 3 november j.l., is een artikel geplaatst van de hand van W.A. Wagenaar, met als titel: Kuifje en het Eeuwige Misverstaan.

COMICS

Stripwinkel Pep te Helmond, is sinds kort gestart met het leveren van Amerikaanse-comics, portfolio's en special's. Dit uitsluitend op bestelling door middel van een maandelijks bestelformulier, dat op verzoek wordt toegezonden. De prijzen liggen ongeveer 20 à 30% lager dan de gangbare comicsprijzen in Nederland. Inlichtingen bij: Pep 3-D Comics, Postbus 473, 5700 AL Helmond (04920-49222, en even vragen naar Michel).

SCHEURKALENDER

Voor de tweede maal, is vorige maand een Disney-Scheurkalender verschenen. Dit keer voor het jaar 1984, één pagina per dag met een kort stripje, en op de achterzijde raadsels en puzzels. Een uitgave van Oberon voor de prijs van *f* 9,95.

VIPSTRIP

In navolging van Nederland met het televisieprogramma 'Wordt Vervolgd', is nu ook de BRT in België gestart met een programma over strips. De onderwerpen waren: 20 oktober j.l: detektive, 17 november j.l: kinderen en 15 december j.l: science fiction. Te verwachten zijn de volgende onderwerpen: 12 januari: western, 9 februari: vrouwen, 8 maart: gags, 5 april: reizen en tot slot 3 mei: historische strips.

CARTOONFESTIVAL

Van 10 december 1983 tot 16 januari 1984 zal in Amstelveen het eerste Nederlandse Cartoonfestival worden gehouden. Ingezonden voor dit festival waren 520 prenten uit 22 landen. Een selectie, van 150 stuks zal worden tentoongesteld. Verder tijdens dit festival de uitreiking van een persprijs, en een prijsuitreiking aan de beste cartoon-inzendingen in de vorm van een gouden-, bronzen-, en zilverenturftrapster. De plaats van handeling is gebouw 'Aemstelle', Amsterdamseweg 511 te Amstelveen. Openingstijden: dagelijks van 14.00 uur tot 17.00 uur, en op zondagen van 12.00 uur tot 17.00 uur. Toegang: gratis. Tegelijk met dit festival verschijnt er bij Loeb Uitgevers het 'Eerste Nederlandse Cartoonale Boek' met de winnende en de 200 beste cartoons, voor de prijs van *f* 17,50. Inlichtingen: Ferdinand Bolstraat 22''' te Amsterdam (020-766937).

ANIMATIE-TENTOONSTELLING

In het Gemeentemuseum te Arnhem is tot en met 8 januari een 'animatie-tentoonstelling' te vinden, met onder andere uitleg van animatietechnieken, ateliers en studio's, workshops en video- en filmvertoningen. Inlichtingen: tel: 085-512431.

Stripbladen

COYOTE MAGAZINE

Nummer 3 brengt werk van Jaap Kloes, Rob Hogenbirk, Wout Paulussen, Gerard de Groot, Marius Brouwer en vele anderen op 32 bladzijden zwart-wit voor *f* 3,95. Inlichtingen: A. Verherentstraat 5, 1961 GD Heemskerk.

STRIPPODIUM

Zartan door Hendrik Vos, Daan en het Monster van Loch-Ness door Eric Derks en Ondergronds door Studio Stoot vullen het 5e nummer van dit goed verzorgde amateurstripblad voor *f* 2,95. Inlichtingen: Postbus 111, 1740 AC Schagen.

BALLOEN

92 bladzijden + een kleurbijlage van Hein de Kort's hand, telt het dubbelnummer 58/59, met werk van Clerkx: Tien pagina's Jan Klaassen, Het geheime leven van Walter Mitty, Geharrebar door Eric Schreurs, Polly and her Pals door Cliff Sterrett, De Koning en het Volk door Raymond Koot, Het Nieuws, Hein de Kort, Kleine Pokke Boekies. Prijs *f* 6,95.

STRIPNIEUWS

Nummer 8/9 wordt gevuld met: De Grote Schoonmaak... (... bij Kuifje en Robbedoes), de strip Heleentje,

amateurstripblaadjes: recensies over TNT, Zozolala, Bibelot, Strippodium, Robbedoes Fanclub, Manno Mouse en Coyote Magazine, en een artikel over Titanic, dat in maart aanstaande zal gaan verschijnen. Dit alles op 10 bladzijden A4 formaat in zwart/wit voor een prijs van *f* 1,75. Inlichtingen: Puntenburg 1, 3451 CD Vleuten.

TNT & BAAL

De amateurbladen TNT en Baal zullen begin volgend jaar gaan verdwijnen. Hiervoor in de plaats komt Pordios. Pordios zal in een omvang van 32 bladzijden in zwart/wit gaan verschijnen, met een tweekleurcover voor een prijs van rond de *f* 2,50. Inlichtingen: Holendrechtstraat 7', 1078 TM Amsterdam.

KUIFJE

Ingaande nummer 40 van dit jaar, is Kuifje in omvang 'gegroeid', namelijk 16 bladzijden. Op deze bladzijden iedere week een compleet verhaal. De prijs is (helaas) ook gegroeid naar *f* 2,25. Inlichtingen: Postbus 60, 3417 ZH Montfoort.

EPPO

Met nummer 44 liet Eppo zijn 'nieuwe' gezicht zien, op een iets kleiner formaat met enkele (zeer) oude bekenden zoals: Roodbaard (Het Gebroken Kompas), Tangy en Laverdure (Gevaar in de Lucht) en Billie Turf. Nieuw in Eppo een verhaal van Jerom (De Bronzen Kabouter), en Guust Flater. Verder aanwezig zijn: Eppo, Storm, Asterix, Leonardo, Sjors en Sjimmie en de terugkeer van Franka. Prijs: *f* 1,55. Inlichtingen: Postbus 6003, 2001 HA Haarlem.

RHAA LOVELY

Nummer 13 telt ook meer leesplezier, namelijk 20 pagina's dikker, en zo ook de volgende nummers. Nummer 13 brengt werk van: Franquin, Binet, Gotlib, Goossens, Veyron, Foerster, Eisner!, Gimenez, Lelong en Edika. Nummer 14 met werk van: Franquin, Binet, Gotlib, Veyron, Gimenez, Goossens, Lelong, Foerster, Eisner, Maester en Edika. Dit alles op 68 pagina's zwart/wit met kleurenomslag, prijs: *f* 6,95 per stuk. Inlichtingen: Goudsesingel 44 A, 3011 KC Rotterdam.

REBEL COMICS

Een nieuw stripblad, gemaakt door onbekende striptekenaars, voor liefhebbers van Underground-strips met informatie op het gebied van geestverruimingen en breeddenken... oftewel Rebel Comics!. Vanaf nu verkrijgbaar in de strip (speciaal) zaken. Inlichtingen: Frederik Hendrikstraat 156, 1052 JG Amsterdam (tel. 020-828661).

WORDT VERVOLGD

In nummer 35 de start van een nieuw verhaal van Comès, met als titel 'Eva'. Verder verhalen van Servais en Dewamme, Hugo Pratt, Bourgeon en Lob en Rochette, prijs voor dit alles is *f* 6,50. Inlichtingen: De Morinel 25-29, 8251 HT Dronten (Tel: 03210-3553).

BALLOEN

Nummer 60 is geheel op de 'Japanse'-toer, met werk van Windig en De Jong (Dikku Boshusan), Willy Hokusteen (The Bedside Japan, waarin Kuifje ook nog voorkomt) en een poster in kleur van de hand van Aart Clerkx. Totaal 52 bladzijden in zwart/wit met kleuromslag, prijs: *f* 3,95. Inlichtingen: Raamstraat 10, 1016 XM Amsterdam (tel. 020-258291).

T.V.-TOPPERS

Nummer 6 is een James Bond Special, met als titel 'Octopussy', op 48 bladzijden getekend door Frederico Maidagan, geïllustreerd met vele foto's uit de gelijknamige film. T.V.-Toppers is een uitgave van Semic. Prijs: *f* 4,25/Bfr. 75.

Vakbladen

DE ZAAK ZONNEBLOEM STRIPINFOKRANT

Na een voorzichtige start met een nul-nummer, tijdens de afgelopen Strip-3-Daagse, zal eind november het eerste nummer verschijnen van De Zaak Zonnebloem, Stripinfokrant, met informatie over te verwachten uitgaven, nadere besprekingen, kleine artikelen, vóórpublikaties en debutanten. DZZ-Stripinfokrant zal zes maal per jaar verschijnen, voor de prijs van *f* 9,— (voor 6 nummers). Informatie: De zaak Zonnebloem, Postbus 14748, 1000 NA Amsterdam (020-247294).

ZOZOLALA

Nummer 12 brengt een artikel van de hand van René Smulders over de veranderde gezichten van Robbedoes en Kuifje de strip Commissaris Kommissaris deel 2 door Bauke Klomp en Bert Wagendorp, een interview met de makers van het blad Vrij Tekenen door Mat Schifferstein, René Smulders en Peter Kuipers en de vaste rubrieken boekbesprekingen en Strip-info, op 16 pagina's zwart/wit A4 formaat. Inlichtingen: Lange Hezelstraat 113 A, 6511 CG Nijmegen. (080-226146).

WIPSTRINKEL

Nummer 33 brengt een korte nabeschouwing over de afgelopen 'Strip-3-Daagse', strips op de televisie, het uitgeversalfabet deel 1 (aanvulling), en deel 2 en late berichten. Inlichtingen: De Gobelijn, Oude Markt 39, 3000 Leuven (tel: 016-235586).

Uitgeverijen

CLUMZY

Van de hand van Malo Louarn verschijnt binnenkort bij deze uitgeverij een tweede album in vierkleurendruk! In 1984 staan bij deze uitgeverij een zestal uitgaven gepland, welke dat zijn, daar hopen wij u binnnekort meer over te kunnen vertellen.

L'ECHO DES SAVANES

Bij deze uitgeverij is het 2e deel verschenen van 'RanXerox', door Liberatore en Tamburini, met als titel: Bon Anniversaire Lubna. De prijs voor deze gekartonneerde uitgave is ongeveer *f* 29,50,

OBERON

In de afgelopen maand zijn bij deze uitgeverij de volgende albums verschenen: Tina Topstrip deel 55 – 'Het masker van Melissa' (*f* 6,25/Bfr. 100); Donald Duck deel 35 – 'Donald Duck als Weldoener' (*f* 6,55/Bfr. 100); Douwe Dabbert deel 8 in hardcover – 'De Zee naar Zuid' (*f* 11,25/Bfr. 198); Storm deel 10 in hardcover – 'De Piraten van Pandarve' (*f* 11,25/Bfr.198); Sjef van Oekel deel 2 in hardcover en gesigneerd – 'Sjef van Oekel zoekt het Hoger op' (*f* 17,50); Donald Duck Winterboek 1983 (*f* 8,50/-Bfr.165); Bobo Winterboek 1983 (*f* 8,50/Bfr.165).

YENDOR

Verschenen in de afgelopen weken: Boucq/Christin – 'De Lessen van professor Boeremans; prijs *f* 12,50; Cabanes – 'Dwaze Vertellingen', prijs *f* 12,50; Binet – 'Alledaagse Verhalen', prijs *f* 12,50.

DUPUIS

In het 4e kwartaal zijn verschenen bij deze uitgeverij: Lucky Luke Speciaal deel 8 met de verhalen 'De Daltons in de Blizzard', 'De Daltons op Vrije Voeten' en 'De Karavaan'. Gekartonneerde uitgave, prijs *f* 19,95; De Sliert deel 1 – 'De Sliert wint Veld!'; De Sliert deel 2 – 'De Sliert in Schotland'; Buck Danny Speciaal deel 2 met de verhalen 'De Vliegende Tijgers', 'De Zwarte Draak' en 'Aanval op Birma'. Gekartonneerde uitgave, prijs *f* 27,50; Sammy deel 17 – 'Baby's en Blaffers'; De Katamarom deel 12 – 'De Saga van Thorgull'; Knokkers zonder Grenzen deel 1 – 'Ten Westen van de Lagunes'; Hermann deel 3 – 'Daar heb je Filarmo, Nick!'; Sophie deel 9 – 'De Kroon van Quil Watnlawat!'; Geniale Olivier deel 4 – 'Gedwarsboomd gul Genie'; Robbedoes Album deel 167, gekartonneerde uitgave, prijs: *f* 15,—; Ginger deel 1 – 'Vuurogen'; De Avonturen van Ouwe Niek deel 5 – 'De Muiters van de Blijdschap'; Debuut deel 7 – 'Sarah Spits en de Groene Draak'; Baard en Kale deel 31 – 'Swastika'; Timoer deel 13 – 'Zending in Byzantium'; Het Beste van Robbedoes deel 9 – 'Chocolarie deel 2: 'Geen Geluk voor Chocolarie'. Tenzij anders vermeld kosten deze albums *f* 6,25.

DE VRIJBUITER

Nieuw bij De Vrijbuiter het album 'Smallroomdancing bij Knudde' (Knudde deel 10), een compleet verhaal van de hand van Toon van Driel, en Paling en Ko deel 35 met als titel 'Paling en Ko in Duitsland' door Ibanez. Deze albums kosten *f* 5,95 per stuk.

NOVEDI

Bij deze uitgeverij zijn de laatste maanden verschenen: Farao deel 3 – 'De Terugkeer van Seth'; Gigantik deel 6 – 'Meesters van het Licht'; Yalek deel 7 – 'De Valse Profeet'; Jeremiah deel 4 – 'Ogen van Gloeiend IJzer' (ook in een gekartonneerde uitgave voor *f* 10,50); Blueberry deel 24 – 'De Laatste Kaart' en Jeremiah deel 9 – 'De winter van een Clown' (De laatste twee titels zijn ook in een gekartonneerde uitgave voor *f* 10,50 per

(Advertentie)

STRIPWINKEL
OMBROSIUS

Nu ook INBINDMAPPEN voor stripbladen zoals Kuifje, Eppo, Donald Duck, Robbedoes, Tina, etc. Bij ons slechts f 8,95 per map excl portokosten
Te bestellen door het verschuldigde bedrag over te maken op postgirorekening nr. 1791745 t.n.v. stripwinkel Ombrosius te Amsterdam

gespecialiseerd in:
- stripweekbladen
- ned. en amerik. comics
- antiquariaat
- videofilms

Molukkenstraat 86, Amsterdam
Tel. 020-945969
Oostenburgergracht 69, Amsterdam
Tel. 020-224680

copyright by Marvel Comics Group a division of Cadence Industries Corporation represented by Wavery Productions the Hague All rights reserved

stuk). Deze albums zijn verkrijgbaar voor *f* 6,55 per stuk.

LOMBARD
In het 4e kwartaal zijn verschenen bij deze uitgeverij: Hans deel 1 – 'Het Laatste Eiland'; Jonathan deel 9 – 'Neal & Sylvester' (ook verkrijgbaar in een luxe-uitgave, prijs: *f* 60,—); Rik Ringers deel 36 – 'De Vloek van de Voodoo'; Roze Bottel deel 9 – 'Het Kanon van de Goede Luim'; Dwaaskop deel 5 – 'Het Zwarte Licht'; Verhalen en Legenden deel 7 – 'Achter de Groene Bamboe haag', gekartonneerde uitgave, prijs: *f* 16,50; Strip-Tips deel 5 – 'Harald de Viking', gekartonneerde uitgave, prijs *f* 16,50; Gouden Klassiekers deel 9 en 10 – 'Blake en Mortimer: Het Halssnoer van de Koningin en De 3 Formules van professor Sato', gekartonneerde uitgave, prijs: *f* 12,50 per stuk; Alain Chevallier deel 7 – 'Onder het Teken van de Indiaan'; Buddy Longway deel 12 – 'Kapitein Ryan'; Jugurtha deel 11 – 'Het Vuur der Herinneringen'; Comanche deel 10 – 'Het Lijk van Algernon Brown'; Kuifje Super deel 23 – 'Vechtersbazen' (*f* 5,25). Voorzover niet anders aangegeven, kosten de albums *f* 6,55 per stuk.

CASTERMAN
Bij deze uitgeverij zijn in november verschenen: Een Strip, een Auteur; Hugo Pratt – 'De Jeugd van Corto Maltese' (*f* 6,25); Alix (in latijn!) – 'Spartaci Filius', gekartonneerde uitgave, prijs: *f* 9,90; Wordt Vervolgd Bundel deel 4 – 'Wordt Vervolgd nummers 16-20', gekartonneerde uitgave, prijs: *f* 24,90; De wereld van Hergé, gekartonneerde uitgave, prijs *f* 100,—.

AC. TION
Een atletiekvereniging die een stripalbum heeft uitgebracht, met als titel: 'De Ware Geschiedenis van Leonidas van Phaesia'. Geschreven en getekend door Leo Faes. Een album waarin hij beschrijft en tekent hoe een verre voorvader 400 jaar vóór het begin van onze jaartelling deelnam aan de klassieke Olympische Spelen in Griekenland. Behalve een leuk verhaal is dit stripboek ook erg leerzaam, de lezer komt feiten over de Olympische Spelen te weten die men beslist nog niet wist, prijs *f* 6,50. Inlichtingen: Leo Faes, Spölminkweg 1, 7524 DM Lonneker (O) (tel. 053-330062).

PANDA
Bij deze uitgeverij, zijn onlangs verschenen de eerste delen in de reeks 'Kresse Bibliofiel', in een beperkte oplage van maximaal 500 eksemplaren. Deel 1 bevat de verhalen 'Tarzan van de Apen' en 'De Avonturen van Tom Texan', deel 2 bevat 'Ditto en de Draak in de Grot' en deel 3 bevat 'Per Atoomraket naar Mars'. De albums zijn in een gebonden-uitvoering met stofomslag, prijs *f* 45,— per deel.

DE STANDAARD
Bij deze uitgeverij verscheen in het 4e kwartaal: Robert en Bertrand deel 53 en 54 – 'Het Grote Raadsel deel 1 en 2', prijs *f* 3,95/Bfr. 58 per stuk, en tevens een gekartonneerde uitgave met de delen 1 en 2 samen voor *f* 11,25; De Rode Ridder deel 106 (in kleur!) – 'De Levende Doden; Suske en Wiske Blauwe Reeks met de verhalen 'Het Spaanse Spook', 'De Bronzen Sleutel', 'De Tartaarse Helm' en 'De Schat van Beersel', prijs per deel *f* 16,90 (gekartonneerd); Annie en Peter deel 7 – 'De Berenvallei'; Bessy deel 156 – 'Het Geheim van het Reizende Circus'; Dag en Heidi deel 10 – 'De Moerasgeesten'; Karl May deel 80 – 'Het Spoor van de Grote Kudde', prijs *f* 2,50/Bfr. 35; Nero deel 85 – 'De Zwarte Toren'; Stripklassiek deel 15 – Bessy: 'Het Geheim van Rainy Lake'; Stripklassiek deel 16 – Bessy: 'De Laatste Diligence'; Suske en Wiske deel 196 – 'De Natte Navajo', prijs *f* 4,50/Bfr. 80; Tits deel 23 – 'De Paddestoelenplaag', prijs *f* 2,75/Bfr. 40; Wonderbare Reizen van Jerom deel 7 – 'De Elfenplaneet' en een *extra album* van Suske en Wiske, met als titel 'Rode Varens', waarvan de opbrengst geheel ten goede komt aan het Jeugd-Rode Kruis in Nederland, prijs *f* 3,95. Tenzij anders aangegeven, kosten de albums *f* 3,95/Bfr. 58 per stuk.

DE STRIEP
Stripwinkel De Striep (uit Brugge) waagt zich ook op het uitgeverspad, met een Oktaaf Keunink album. De titel: Oktaaf Keunink ziet het Zitten!. Een bundeling van 48 nooit in boekvorm gepubliceerde gags van de hand van Marc Sleen. Gekartonneerde uitgave, prijs *f* 16,90/BFR. 295.

ZINJÉ
Bij deze uitgeverij is kort geleden een nieuw Reiser-album verschenen, met als titel; 'Vieze Vetzak', de prijs bedraagt *f* 14,90/Bfr. 245.

DIJL'S UITGEVERIJ
Cees Buddingh en Otto Dicke hebben tussen 1955 en 1965 in duizenden afleveringen verslag gedaan van de avonturen van Spekkie en Blekkie. De verhalen, waarvan De Meewarige Kruipers het eerste was, verschenen in vier regionale dagbladen in Zuid-Holland. Nu, na bijna dertig jaar komen ze opnieuw tot leven, gebundeld in een paperback, voor de prijs van *f* 9,90.

ESPEE/VAN WULFTEN
In november en december zijn bij deze uitgeverij verschenen: De Familie Doorzon deel 5 – 'Emiel' Relatieboot' (*f* 7,95); Schreurs deel 2 – 'Geharrebar' (*f* 12,90); Bretécher – 'De Moeders' (*f* 14,90); Schreurs en Hansen – '1984' (*f* 14,90); Windig en De Jong – 'Smirwak' (*f* 14,90) en Clerkx deel 2 – 'Tien Jaar Crisis' (*f* 14,90).

Strip-Fanclubs

SJORS EN SJIMMIE
In januari aanstaande zal worden gestart met een Sjors en Sjimmie Fanclub, kosten *f* 11,— per jaar. Inlichtingen: Faisel Rajjab, Gerstakker 450, 6641 WB Beuningen (tel: 08897-3477).

Korrekties:
In het artikel over Studio Arnhem in Stripschrift nr. 172 is een storende plakfout geslopen. Vóór het tussenkopje 'Otto Raa' dient ingevoegd te worden op blz. 4 de passage die begint met de vraag 'Op welke manier probeerde jij een beetje lijn in het blad te krijgen? (blz. 4, kol. 3) en eindigt met regel 14 op blz. 5 kol. 1. (red.)

Ruiladvertenties

Te koop Pep vanaf 65, R'does vanaf nr. 1335, oude D.D. 1e dr. S&W. Ill. Bommels vraag lijst. Tel. 020-997554. A. Lodder, Schelpenhoek 100, 1112 DL Diemen.

Te koop Stripschrift van nr. 0 t/m 175! Ontbreken 51, 64, 77. In één koop *f* 375,—. C. Wauters, 070-977039.

STRIPWINKELGIDS

'PLATENBAR-STRIPWINKEL LEO'

Lange Kerkstraat 32
4461 JJ Goes, telefoon 01100-13194

STRIPWINKEL GUUST

In- en verkoop van stripverhalen

Torenpassage Breda, tel. 076-134153.
Geopend: maandag: 13.00-18.00 uur. Di t/m za: 11.00-18.00 uur. Donderdag tot 21.00 uur.

STRIPBOEKHANDEL DE NOORMAN

Lange Hezelstr 113a Nijmegen	tel 080-226146
Koningstr 43 Arnhem	tel 085-420909
Nieuwlandstr Tilburg	tel 013-358319

Stripwinkel Fantastic Visions
Goudsesingel 44 3011 KC Rotterdam
Tel.010-331710

RICHARD
Rombout-Hogerbeetsstraat 78,
Amsterdam, tel. 020-842923.

STRIP ANTIQUARIAAT + STRIPGALERIE PANDA

Frederikstraat 955-959
2514 LJ 's-Gravenhage,
telefoon 070-635950*
geopend di t/m vr van 12 tot 6 uur; zaterdag van 11 tot 5 uur

---

BLUNDER

In- & Verkoop van STRIPBOEKEN

Oude Gracht 203 (hoek Haverstraat)
Utrecht - 311461

EPPO STRIP & BOEK ANTIKWARIAAT
JOS & MARI HUDDLESTON SLATER
KLEINE BERG 33
EINDHOVEN
TEL.
040-441882

Nu ook een
STRIPSPECIAALZAAK
in Vlissingen
met de meest uitgebreide kollektie strips, ook Frans-Engelstalige.

GRAMM. STRIPS 76
DE STRIPWINKEL
Paul Krugerstraat 146-148
4381 WK Vlissingen, 01184-17054

Antiquariaat Nillco
oude strips en boeken

Nieuwlandstraat 25, Tilburg
013-431229 – 3 min. v. station

di.-wo.-vr. 12-6, do. 12-9, zat. 11-5

WONDERLAND
strips en science fiction

Soembawastraat 56
1095 XD Amsterdam
020 - 94 35 62

Stripwinkel 'Ombrosius' Amsterdam
Oostenburgergracht 69, 020-224680
Gesp. in stripweekbladen.
Molukkenstraat 86, 020-945969
gesp. in Ned. en Eng. Comics
Ook een uitgebreid Antiquariaat.

STRIPWINKEL DUMPIE
Nieuwe Rijn 18, Leiden, tel. 071-126404
BESLIST DE GOEDKOOPSTE MET ANTIQUARISCHE PRIJZEN!!
(meestal niet meer dan 60% van de katalogus prijs)

LAMBIEK
Kerkstraat 78, Amsterdam,
telefoon 020-267543

DE LEKTUURHAL
*GESPECIALISEERD IN STRIPS

LEEUWARDEN O/D KELDERS 10 058-30756
HARTJE SHEEK NWE BURGSTR. 3 05150-15510
HEERENVEEN DRACHT 100 05130-25092

Broerenstraat 4,
Arnhem, tel. 085-431398
P.G. Hermans

Boektiek 37
Zeestraat 37, Beverwijk,
telefoon 02510-23113
Openingstijden maandag tot vrijdag 10 tot 6 uur, zaterdag 10 tot 5 uur.

STRIPWINKEL STORS

SCHEFFERSPLEIN, DORDRECHT
078-142012
DAGELIJKS GEOPEND VAN 11.00 UUR TM 17.30 UUR
ZATERDAGS DE GEHELE DAG
IN & VERKOOP VAN STRIPVERHALEN TEVENS ANTIQUARIAAT.